

Risto Koivumäki

**ISYYTTÄ ALIHANKINTANA
NARRATIIVINEN ANALYYSI SIJAISISÄNÄ TOIMIVIEN
MIESTEN IDENTITEETIN RAKENTUMISESTA**

Tampereen yliopisto, Sosiaalityön tutkimuksen laitos,
Sosiaalityön erikoistumiseen kuuluva lisensiaatintutkimus 2009

**Diakonia-ammattikorkeakoulu
Helsinki 2010**

DIAKONIA-AMMATTIKORKEAKOULUN JULKAISUJA
A Tutkimuksia 26

Julkaisija: Diakonia-ammattikorkeakoulu

Kannen kuva: www.scanstockphoto.com

Taitto: Roope Lipasti

ISBN 978-952-493-090-1 (nid.)

ISBN 978-952-493-091-8 (pdf)

ISSN: 1455-9919

Juvenes Print Oy

Tampere 2010

TIIVISTELMÄ

Risto Koivumäki

**Isyyttä alihankintana
Narratiivinen analyysi sijaisinä
toimivien miesten
identiteetin rakentumisesta**

Helsinki:

Diakonia-ammattikorkeakoulu, 2010

91 s.
1 liite

Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja
A Tutkimuksia, 26

ISBN

ISSN

978-952-493-090-1 (nid.)

1455-9919

978-952-493-091-8 (pdf)

Tutkimuksen aiheena on sijaisisyys ja erityisesti sijaisinä identiteetin rakentuminen. Lastensuojelun toimintakäytännöissä perhehoitajana toimivasta miehestä käytetään nimitystä sijaisinä, joka kuvaa tehtävään ladattua odotusta vaikkei isyyttä – sen paremmin juridista kuin psykologistakaan – sijoituksen yhteydessä vahvisteta. Sijaisisyyteen liittyy ammatillisia piirteitä, tehtävä perustuu toimeksiantosopimukseen ja sitä voidaan pitää kasvatuksen ja hoivan alihankintana.

Tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä on narratiivinen identiteetti. Narratiivisessa tutkimuksessa identiteetti nähdään muuttuvana ja moniulotteisena kulttuurisena prosessina. Hännisen (1999, 60–61) mukaan sisäisen tarinan määrittelemässä identiteetissä voidaan erottaa useita tasoja, joista reflektoitu identiteetti (tulkittu minä) on vastaus kysymykseen kuka minä olen ja se muodostuu ihmisen kertoessaan tarinaansa muille ja samalla itselleen.

Tutkimus on tutkimusotteeltaan laadullinen ja sen tavoitteena on ymmärtää ja tulkita sijaisinäksi ryhtymiseen liittyviä ilmiöitä. Tutkimusaineiston hankinnassa käytettiin fokusryhmähaastattelua. Kolmeen puolentoista vuoden aikavälillä toteutettuun ryhmähaastatteluun osallistui viisi Satakunnan sijaishuoltohankkeen kautta tavoitettua miestä, jotka olivat käyneet sijaisvanhemmuuteen valmentavan Pride-valmennus-kurssin ja jotka olivat

aloittamassa sijaisänä toimimista.

Tutkimuksen pääkysymykseksi muodostui: millaista sijaisän identiteettiä miehet tuottavat ryhmäkeskusteluissa? Ja alakysymyksiksi: millaisissa situaatioissa (suhteissa) identiteetti rakentuu, millaisia ulottuvuuksia keskusteluissa rakentuvaan identiteettiin sisältyy ja millaisiin positioihin (toimijasemiin) keskusteluissa rakentuva sijaisän identiteetti asettuu?

Tutkimuksen tulosten mukaan keskeisimmäksi identiteettiä rakentavaksi situaatioksi muodostui suhde sijoitettuun lapseen ja hänen omaan verkostoonsa. Siinä tärkeimmiksi identiteettiin liittyviksi teemoiksi nousivat isäsi asettuminen, lapsen empaattinen ymmärtäminen, lapsen kiintyminen, lujana kasvattajana toimiminen ja isyyden jakaminen. Toiseksi eniten kerromuksissa tuli esiin suhde omaan perheeseen ja omaan elämään. Sen keskustelun keskeisiä teemoja olivat sijaisäksi ryhtyminen, motiivi sijaisyyteen ja omien arvojen tarkastelu. Kolmanneksi identiteettiä rakentavaksi situaatioksi muodostui suhde sosiaalityöntekijöihin ja lastensuojelun toimintakäytäntöihin.

Alasuutarin (2007, 178) subjektiposition käsitteen kautta tutkimuksessa konstruoitui neljä erilaista sijaisyyden identiteetin positioita, jotka nimettiin rakentuvan ydinperheen isyydeksi, ydinperheperustaiseksi isyydeksi, uusperheperustaiseksi isyydeksi ja perhehoitoperheen isyydeksi. Ammattillisia piirteitä liittyy eniten perhehoitoperheen isyyteen ja vähiten rakentuvan ydinperheen isyyteen. Näiden ääripäiden väliin sijoittuu ydinperheperustainen ja uusperheperustainen sijaisyyden identiteetti, jota mies voi toteuttaa todellisesta perhemuodosta riippumatta.

Asiasanat:

sijaisisyys, sijaisä,
sijaisvanhemmuus, perhehoito,
narratiivinen identiteetti

Teemat:

Hyvinvointi ja terveys
Kansalaisyhteiskunta

Julkaistu:

Painettuna ja Open Access-verkkójulkaisuna

Painetun julkaisun tilaukset:

Granum-verkkokirjakauppa <http://granum.uta.fi/>

Verkko-osoite:

http://www.diak.fi/files/diak/Julkaisutoiminta/A_26_ISBN_9789524930918.pdf

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	7
2	SIJAISISYYS YHTEISKUNNALLISENA ILMIÖNÄ	10
	2.1 Isyys ja sijaisisyys	10
	2.2 Sijaisisyys lastensuojelussa	18
	2.3 Ammattina sijaisisyys	22
	2.4 Maskuliinisuus ja hoiva	24
	2.5 Monimuotoiset perheet ja isyys	29
3	NARRATIIVINEN IDENTITEETTI TEOREETTISENA VIITEKEHYKSENÄ	32
	3.1 Identiteetti käsitteenä	32
	3.2 Narratiivisuus ja tarinallinen tulkintakehys	36
4	TUTKIMUKSEN TEHTÄVÄ JA TOTEUTUS	41
	4.1 Tutkimuskysymykset ja metodiset valinnat	41
	4.2 Tutkimusaineiston hankkiminen	44
	4.3 Tutkimusaineiston analyysi	46
	4.4 Tutkijan asema ja tutkimuksen luotettavuus	49
5	YHTEINEN JA ERILLINEN TARINA	51
	5.1 Situaatona suhde sijoitettuun lapseen ja hänen omaan verkostoonsa	51
	5.2 Situaatona suhde omaan perheeseen ja omaan elämään	62
	5.3 Situaatona suhde sosiaalityöntekijöihin ja lastensuojelun toimintakäytäntöihin	67
6	SIJAISISYYDEN POSITIOT	70
	6.1 Rakentuvan ydinperheen isyys	70
	6.2 Ydinperheperustainen isyys	70
	6.3 Uusperheperustainen isyys	72
	6.4 Perhehoitoperheen isyys	73

7 JOHTOPÄÄTÖKSET	76
8 POHDINTA	82
LÄHTEET	87
LIITE 1.	91

1 JOHDANTO

Kiinnostukseni sijaisyyden tutkimiseen heräsi, kun sosiaalialan osamiskeskuksen suunnittelijana olin mukana valmistelemassa ja toteuttamassa sijaishuollon kehittämishanketta Satakuntaan. Kuntien sosiaalijohdanto oli nähnyt sijaishuollon ja erityisesti perhehoidon kehittämisen yhtenä kiireellisimmistä kehittämiskohteista kuntien lastensuojelun sosiaalityössä. Lastensuojelun kehittämishaasteet olivat 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun ensimmäisinä vuosina tulleet keskeisiksi sosiaalityön kehittämishaasteiksi kunnissa sekä työn sisällön että sosiaalitalouden näkökulmasta. Lastenhoitoa sijaishuoltona käytettiin runsaasti ja painopistettä haluttiin siirtää perhehoitoon.

Yleinen kokemus viime vuosilta on ollut, että sijaisperheiksi ryhtyviä perheitä on vaikea saada, mutta sijaishuoltohankkeen kautta Satakunnassa ilmaantui useita uusia sijaisvanhemmuudesta kiinnostuneita perheitä. Jäin pohtimaan minkälainen prosessi erityisesti miehelle sijaisvanhemmaksi ryhtyminen kaiken kaikkiaan on. Sosiaalityön ammattikäytäntöjen kehittämisen näkökulmasta on tärkeää antaa ääni tuolle miehen kokemukselle, sillä miesten osuus lastensuojelun perhehoitoa toteuttavista henkilöistä on merkittävä - noin puolet, koska sijoitukset useimmiten tapahtuvat pariskunnille.

Sukupuolen merkityksiä ja ilmenemistapoja on tarkasteltu hämmästyttävän vähän suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa, jota voidaan kansainvälisesti vertaillen pitää sukupuolineutraalina tai jopa sukupuolisokeana. Keskeisiä kysymyksiä ovat muun muassa tuottaako ammatin naisvaltaisuus sosiaalityön käytäntöjä jollakin tavalla naisina ja miten sukupuolikäsitykset ja – hierarkiat muotoilevat työntekijöiden ammatillisia asemia? (Kuronen, Granfelt, Nyqvist & Petrelius 2004, 5-6.)

Petreliuksen (2005, 172) mukaan sosiaalityön uskottavuus ammattina edellyttää siirtymistä nykyisestä, sukupuolen pääosin sivuuttavasta, keskustelukulttuurista sellaisiin analyyseihin, jotka ottavat tietoisesti kantaa siihen, miten sukupuoli jäsentää sosiaalityötä. Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan nosta sukupuolikysymystä sinällään keskiöön, vaan vastaan tuohon edellä

mainittuun tutkimukselliseen vajeeseen lähinnä tutkimusaiheen valinnan ja aineistonkeruun tasolla: tutkin sijaisiän identiteetin rakentumista ja kysyn sitä miehiltä itseltään. Tutkimuksen kautta saadulla tiedolla on käyttöä sosiaalityössä esimerkiksi uusien sijaisperheiden hankintaprosessissa ja ylipääntään työskenneltäessä lastensuojelun sosiaalityössä sijaisisien kanssa. Tutkimus tulee lähelle sosiaalityön ammattikäytäntöjen kehittämistä, kun aineiston keruu yhdistettiin Satakunnan sijaishuoltohankkeeseen (myöhemmin Satakunnan lastensuojelun kehittämissyksikkö). Projektisosiaalityöntekijät pitivät sijaisisien ryhmän kokoontumista tärkeänä koko sijaishuoltohankkeen etenemisen kannalta. He kertoivat Pride-valmennuskurssien yhteydessä miehille mahdollisuudesta päästä mukaan tähän keskusteluryhmään ja sen pohjalta valikoitui lopulta viisi miestä mukaan ryhmään.

Sijaisyyden kohdalla on problematisoitava koko isyyden käsitettä. Onko sijaisisyyttä käsitteenä olemassa? Hallinnollisena toimenpiteenä kysymys on perhehoitoon sijoittamisesta ja perhehoitajana tai useimmiten varsinaisen perhehoitajan - äidin – kumppanina toimimisesta. Varsinaista isyyttä, sen paremmin juridista kuin psykologistakaan, ei siinä yhteydessä vahvisteta. Toisaalta kuitenkin on kysymys kirjalliseen sopimukseen perustuvasta toimeksiannosta, jonka perusteella lapselle tuotetaan perhe ja vanhemmat, biologisten vanhempien oheen tai tilalle. Toimeksiantosopimuksen perusteella palvelu ostetaan yksityiseltä perheeltä ja henkilöille maksetaan tehtävästä palkkiota ja kulujen korvausta, joten siitä voidaan puhua myös kasvatuksen ja hoivan alihankintana. Käytän tässä tutkimuksessa lastensuojelun perhehoitajana toimivasta miehestä käsitettä sijaisiä, vaikka tutkimuksen tulosten mukaan kaikki miehet eivät pidä isyyttä kuvaavana käsitteenä tässä tehtävässä toimiessaan.

Suomessa oli vuonna 2007 kodin ulkopuolelle sijoitettuna 16 059 lasta ja nuorta. Sijoitettujen kokonaismäärä on kasvanut viime vuosina 2 - 5 prosentin vuosivauhtia ja vuonna 2007 kasvua oli 1,8 %. Kaikista alle 18 -vuotiaista lapsista oli 1,2 % sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista ja nuorista perhehoitoon sijoitettuna oli yhteensä 5 526 eli noin kolmannes. (Lastensuojelutilastot 2007.) Sijaisvanhemmuuteen ja sijaisänä toimimiseen liittyvät kysymykset ovat ajankohtaisia monissa perheissä. Vanhemmuus ja isyys ovat muuttuneet yhteiskunnallisten muutosten myötä. Miten muuttuu sijaisvanhemmuus ja sijaisisyys?

Tässä tutkimuksessa lähestyn sijaisisyyttä vuorovaikutuksen ja erilaisten

suhteiden näkökulmasta, koska tulkitsen sijaisyyden rakentuvan Huttusen esittämistä isyyden toteutumismuodoista ensisijaisesti psykologiselle ja sosiaaliselle isyydelle (Huttunen 2001, 145). Tutkimus sijoittuu perhetutkimuksen alueelle, koska isyystutkimusta nykyisin pidetään enemmän perhepolitiikan kuin tasa-arvopolitiikan alueelle kuuluvaksi. Tätä tutkimusta voi pitää myös miestutkimuksena, vaikka sukupuolelle annetut merkitykset eivät tässä tutkimuksessa sinänsä ole tutkimuksen kohteena, vaan pikemminkin tutkimusympäristönä. Tavoitteiltaan tutkimus liittyy pohjimmiltaan sosiaalityön tutkimukseen, koska se pyrkii tuottamaan tietoa, jota voidaan käyttää hyödyksi sosiaalityön ammattikäytäntöjen kehittämisessä.

2 SIIJAISYYS YHTEISKUNNALLISENA ILMIÖNÄ

2.1 Isyys ja sijaisisyys

Ensimmäiset kysymykset isyydestä suomalaisessa yhteiskuntatieteellisessä tutkimusperinteessä tulivat esille 1960-luvulla ja silloinkin ne liittyivät ensisijaisesti muuhun kuin isyyteen sinänsä, esimerkiksi vanhempien ajankäyttöön, kotitöiden jakautumiseen tai työn ja perheen yhteensovittamiseen. Isyyskeskustelujen käännekohta tuolloin liittyi tasa-arvokeskusteluun, joka jatkuu erilaisina versioina yhä. Tasa-arvokeskustelussa sukupuoli-erojen merkitys ajatellaan pieneksi. Siinä missä nainen tasa-arvodiskursissa vertautuu yleensä mieheen (palkkatyöläistyvänä, ammatillistuvana ja kansalaistuvana) perhekeskustelussa mies vertautuu naiseen (alkaa tehdä kotitöitä kuten nainen ja toimia isänä kuten äiti). (Kolehmainen & Aalto 2004, 11; Vuori 2001, 43-44.)

Varsinaisesti isyyttä alettiin käsitteellistää omana kysymyksenään vasta 1980-luvun ja enenevässä määrin 1990-luvun tutkimuksissa. Miehet ovat pohtineet omaa isyyttään omaelämäkerrallisessa kirjallisuudessa ja elokuvissa. Isyys on ollut esillä myös mediassa ja perheasiantuntijat ovat korostaneet isien asemaa perheessä. Myös valtiovalta asetti 1990-luvun lopulla Isätoimikunnan pohtimaan isän asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa. Samat ilmiöt isyyden merkityksen esiintulosta ovat havaittavissa kansainvälisestikin. (Kolehmainen & Aalto 2004, 9-11.)

Kehityspsykologinen tieto sai 1900-luvun loppupuolelle tultaessa keskeisen aseman lasta, äitiä ja isää koskevassa ajattelussa sekä perheen ja kasvatuksen asiantuntijoiden toiminnan perustana. Äidistä on kuitenkin asiantuntijoiden keskusteluissa ja ammatillisissa käytännöissä rakennettu diskursiivisesti perheen keskiössä oleva hahmo, mikä ilmiö on säilynyt 1800-luvun kasvatust keskusteluista lähtien aina tähän päivään asti. Äiti, jonka toiminnan keskiössä on interpersonaalisen, läheisen vuorovaikutussuhteen luominen lapseen, on saanut ammattilaistenkin työssä keskeisen merkityksen. Aluksi tässä keskustelussa isän merkitys rajattiin ja ajoittain hänet suljettiin jopa kes-

kustelun ulkopuolelle kunnes 1960-luvulta lähtien isä on ilmestynyt äidin rinnalle toisena kasvattajana ja jopa pienenkin lapsen hoivaajana. Isän merkityksen kasvu liittyy tietenkin siihen, että miehet myös tosiasiallisesti ovat ryhtyneet lasten hoivajiksi ja kasvattajiksi enemmän (ks. Huttunen 2001; Korhonen 1999) kuin mitä aiemmissa sukupolvissa oli tapana. Tasa-arvokeskustelun rinnalle on myöhemmin noussut myös toisenlainen isän merkitystä pohtiva, miesten ja naisten sukupuolieroä korostava isädiskurssi. Uudenlaisessa keskustelussa keskeiseksi kysymykseksi on noussut itse isyys – millainen ilmiö se on ja miten se tulisi ymmärtää. (Vuori 2001, 42-44.)

Jari Kekäle (2007, 40-43) esittelee väitöskirjassaan kolme konstruoimaan isyyden kulttuurista mallitarinaa, jotka hän on nimennyt postmoderniksi, moderniksi ja esimoderniksi isyystarinaksi. Näistä postmoderni isyystarina kertoo jaetusta vanhemmuudesta, joka toteutuu myös isän läheisenä suhteena lapseen ja osallistuvana isyytenä. Samalla postmodernissa mallitarinassa perhemallit tulevat joustavammiksi ja moninaisemmiksi verrattuna moderniin ja varsinkin esimoderniin isyyden mallitarinaan. Esimoderni isyystarina kertoo valtaa käyttävästä, etäisestä, patriarkalisesta isyydestä. Kyse on pelonsekaisen kunnioituksen tuomasta välimatkasta eikä niinkään fyysisestä etäisyydestä isän ja lapsen välillä, koska agraariyhteiskunnassa eletessä isyys on siinä kotipiirissä toteutuvaa. Moderni isyystarina puolestaan kertoo kodin ulkopuolella töissä olevasta ja siten fyysisesti paljon poissaolevasta perheenelättäjäisistä, jonka patriarkaalinen valta alkaa lapseen nähden murmentua, mutta isän etäisyys henkisenä välimatkana jää olemaan. Kekäleen (2007, 39-40) lähtökohta on, että hänen konstruoimistaan isyyden mallitarinoista on olemassa erilaisia versioita ja niitä voidaan arvottaa eri tavoilla. Esimodernin ja modernin isyystarinan ainekset voivat myös sekoittua niin, että on vaikea tietää kummastako oikeastaan on kysymys vai onko kysymys molemmista yhdessä. Postmoderniin isyystarinaan tultaessa viitataan yleensä muutokseen, jossa historiallisesti merkittävänä tekijänä on ollut naisten siirtyminen yhä enenevässä määrin työelämään. (Kekäle 2007, 41-43.)

Jouko Huttunen Jyväskylän yliopistossa on pitkään tehnyt isyyteen liittyvää tutkimusta. Isyyden käsitettä hän tarkastelee neljästä eri näkökulmasta: biologinen isyys, juridinen isyys, sosiaalinen isyys ja psykologinen isyys. Sosiaalisella isyydellä Huttunen tarkoittaa sitä, että isä asuu lapsen kanssa, jakaa arjen hänen kanssaan sekä vaihtelevassa määrin antaa hoivaa, huolenpitoa ja aikaa lapselle. Sosiaaliseen isyyteen kuuluu myös julkinen esiintymi-

nen lapsen kanssa erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa, jolloin ulkopuoliset tottavat pitämään miestä lapsen isänä ja miehen isyys ikään kuin saa muiden hyväksynnän. Perherakenteiden voimakkaan muutoksen johdosta yhä useamman miehen isyys, esimerkiksi uusperheessä, on luonteeltaan sosiaalista isyyttä. (Huttunen 2001, 62-63.) Psykologinen isyys taas määrittyy Huttusen mukaan ensisijaisesti lapsen kautta: ketä lapsi pitää isänään, kehen hän on kiintynyt, keneen hän turvaa ja kenellä on hänen kasvatukseensa liittyvää arvovaltaa. Psykologisessa isyydessä korostuu siis isäsuhteen tunnepohjainen, kiintymykseen perustuva puoli. Vahvan tunnesiteen lisäksi psykologiseen isyyteen liittyy myös miestä ja lasta yhdistävät tiedolliset ja moraaliset kysymykset, kun mies on kiinnostunut lapsen ajatusmaailmasta ja arvostaa häntä. Psykologinen isyys ei kuitenkaan näytä seuraavan ilman muuta esimerkiksi sosiaalista isyyttä, vaan se noudattaa enemmän kiintymyssuhdeteorioihin pohjautuvaa käsitystä, jonka mukaan lapsen kanssa vuorovaikutuksessa olemisen ja esimerkiksi perushoittoon osallistuminen heti lapsen syntymästä lähtien rakentaa psykologista isyyttä. (Huttunen 2001, 64-65.)

Juridinen isyys lapseen nähden syntyy, kun isyys on laillisesti vahvistettu joko avioliiton, adoption tai tunnustetun isyyden kautta. Juridisen isyyden voi mieltää miehelle tulevaksi oikeuksien ja velvollisuuksien kokonaisuudeksi. Isyyslain (700/1975) mukaan aviomies on lapsen isä, kun lapsi syntyy avioliiton aikana. Avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen isyys on erikseen selvitettävä ja todennettava isän tunnustuksella tai käräjäoikeuden päätöksellä. Samassa yhteydessä on sovittava lapsen huollosta ja mahdollisesti myös asumisesta ja lapsen oikeudesta tavata sitä vanhempaa, jonka luona hän ei asu. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983, 2§). On huomattava, että edellä mainittujen juridisten isyyksien rinnalla on vielä käytössä nimitys kasvatti-isä, jolla tarkoitetaan miestä, jonka perheeseen on lastensuojelulain 81 §:n mukaisesti yksityisesti sijoitettu pitkäaikaiseen hoitoon lapsi. Kysymyksessä on usein sukulaisten kesken sovittu ratkaisu, mutta myös näistä yksityisesti kasvatilapiseksi sijoitetuista lapsista on tehtävä ilmoitus sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jonka tehtävänä on valvoa, että yksityiskoti ja siellä annettu hoito on lapselle sopiva. Kunnassa on pidettävä luetteloja yksityisesti sijoitetuista lapsista eli niin sanottua kasvatilapsiluetteloja. (Lastensuojelulaki 417/2007, 81§.)

Huttusen esittelemistä isyyden muodoista biologinen isyys lienee kaikkein yksiselitteisin ja näihin päiviin asti sillä on ollut valta-asema isyyden

määrittelyssä. Biologinen isä on mies, joka on siittänyt lapsen joko luonnonmenetelmällä tai nykyään myös keinohedelmöityksellä. Uuden lisääntymisteknologian myötä myös biologinen isyys on tullut monimutkaisemmaksi todentaa ja Huttunen (2001, 60) kysyykin onko pelkkä biologinen side riittävä ehto isyyden olemassaololle, koska pelkkä biologinen isyys on niin pieni osa isä-sanankokonaisuudesta. Aikaisemmin edellä kuvattut isyyden puolet useimmiten yhdistyivät samassa miehessä, mutta nykyisin isyys on yksinhuoltajuuden, etävanhemmuuden ja uusperheiden myötä tullut monipuolisemmaksi ja mahdollisesti useampien miesten kesken jaettavaksi ja neuvoteltavaksi. Aino Ritala-Koskinen on tutkinut uusperhettä lapsen näkökulmasta ja toteaa, että biologisia vanhempia pidetään kulttuurissamme lapsen oikeina vanhempina ja vanhempien oikeudet ja velvollisuudet liitetään heihin kyseenalaistamattomalla tavalla. Uusperhetilanteissa ”oikean” vanhemmuuden muototutuminen on kuitenkin ongelmallista, koska lapsen ja vanhemman suhteen sosiaaliset ja psykologiset ulottuvuudet kietoutuvat siinä vahvasti biologisiin. Sosiaaliselle vanhemmalle vanhempana toimimisen oikeudet ja velvollisuudet eivät ole olemassa luonnostaan, vaan tulevat arvioiduiksi arjen käytännöissä. (Huttunen 2001, 66; Ritala-Koskinen 2003, 124.)

Isyys on monitasoinen ilmiö ja sitä on tarkasteltava sekä historiallisessa että kulttuurisessa kehyksessä. Erilaiset isyyden määrittelytkin ovat pohjimmiltaan kulttuurisesti määräytyneitä. Isyys on myös sukupuolittunut käsite ja sitä tuotetaan muun muassa sukupuolten välisissä (valta)suhteissa, isyyden käytännöissä ja isyydestä puhuttaessa. Kolehmainen ja Aalto puhuvat sukupuolen tunnistavan isyystutkimuksen puolesta. ”Kun isiä tarkastellaan miehinä, pohditaan miehen sukupuolisuuden – maskuliinisuuden – ja isyyksien yhteenkietoutumista ja vuorovaikutusta: miten maskuliinisuudet antavat muodon isydelle ja miten isyys muotoilee maskuliinisuuksia?” (Kolehmainen & Aalto 2004, 14).

Isyyttä koskevissa tutkimuksissa yksi lähestymistapa on ollut tyyppitellä isiä. Korhonen on löytänyt viisi erilaista isätyyppiä sen perusteella, miten tutkimuksessa mukana olleet miehet itse ovat kuvanneet omaa isyyttään. Tyyppien rajat eivät Korhosen (1999, 144) mukaan ole jäykkiä niin, että miehet toimisivat lasten kanssa aina vain yhdellä ja samalla tavalla, mutta käsitteellistysten tarkoituksena on nostaa esiin kasvatukseen liittyviä korostuksia ja painotuseroja. Vastuutaan korostavat isät painottavat vanhempien

vastuuta lasten kasvatuksessa kunnan kansalaisuuteen. Tähän liittyy rehellisyyden ja vastuullisuuden vaatimus, oikean ja väärän erottamisen opettaminen ja hyvien tapojen neuvominen. Oleellinen osa vanhempien vastuuta on rajojen asettaminen, lapsista huolehtiminen ja hyviin harrastuksiin ohjaaminen. Nämä isät ovat helposti lastensa saatavilla ja vuorovaikutus lasten kanssa on tiivistä. Vastuullisuus ilmenee myös kasvatusvastuun jakamisena puolison ja opettajien kesken, kotitöihin osallistumisena ja vanhempien roolin korostamisena. Toinen ryhmä Korhosen isätyyppittelyssä on taustalta tukijat. Näiden miesten ja lasten elämät ovat eriytyneet, molemmilla on omat harrastuksensa ja toimensa, mutta taustalta tukijat seuraavat kuitenkin vaihtelevassa määrin lastensa elämää. He tukevat ja auttavat lapsia tarvittaessa, mutta päävastuu lasten kasvatuksesta ja kotitöistä on vaimolla. Näiden isien kasvatusote on suurpiirteinen, he korostavat lasten omaa vastuuta ja itsenäisyyttä. Toiminnalliset isät taas viettävät paljon aikaa lastensa kanssa joko harrastusten tai muun tekemisen merkeissä. Yhdessä tekemisen kautta syntyy vastavuoroisuutta, mikä tuo miehille tyytyväisyyttä. Ohjaamalla lapsia harrastuksiin he kokevat jakavansa kasvatusvastuuta vaimon kanssa. Miesten kasvatusote on melko salliva ja suhde lapsiin tasavertainen. Miehiset auktoriteetit korostavat kasvatuksessa kuria, sukupolvien välillä on selvä hierarkia ja isän ja lasten elämät ovat eriytyneet. Kasvatusote on vaativa eikä asioista alinomaa neuvotella. Isä haluaa olla perheenpää ja työn- ja vastuunjako on sukupuolen mukaan jakautunut, lapset kuuluvat ensisijaisesti naisten alueelle. Isän ja lasten välillä on sukupolveen liittyviä näkemyseroja. Otteensa menettäneet isät taas eivät koe omaavansa tarvittavaa auktoriteettia lapsiinsa nähden tai suhde heihin on vastavuoroton. Konfliktitilanteissa miehet luovuttavat ja lapset tekevät oman päänsä mukaan. Lapset kääntyvät yksipuolisesti äidin puoleen omissa asioissaan ja ovat ”kääntäneet selkänsä” isälle. Kasvatusotteen herpaantumisen myötä myös vastuu lapsista ja kodinhoidosta on siirtynyt ensisijaisesti vaimolle. Lisäksi Korhonen löytää aineistostaan yhden miehen, jonka tapa toteuttaa isyyttään ei sovi mihinkään edellä mainituista luokituksista, sen hän nimeää poikkeuksellisen ”äidilliseksi” isäksi. Hänelle isyys ja perhe ovat poikkeuksellisen ensisijaisia, kaikki muu tulee sen jälkeen. Hän on sitoutunut lasten kodin hoitoon kokonaisvaltaisesti, mutta hän kaipaa myös ”omaa aikaa” ja kodin ulkopuolisia aikuiskontakteja. Vahvan emotionaalisen sitoutumisen takia miehen kuvaukset isänä olemisesta muistuttavat Korhosen (1999, 156) mukaan nais-

ten kokemuksia äitiydestä. (Korhonen 1999, 144-160.)

Vastaavasti näiden Korhosen tutkimuksessa mukana olleiden miesten omien lapsuudenkokemusten perusteella oli löydettävissä edellisen sukupolven isistä seuraavat isätyypit: 1) etäiset auktoriteetit, 2) tasaiset ja hyväluonteiset isät, 3) epävakaat ja arvaamattomat isät ja 4) pelottavan ankarat isät. Siitä huolimatta, että samat teemat saattavat toistua sekä isästä että omasta vanhemmuudesta kerrottaessa, ei isätyypeille ollut kuitenkaan helposti löydettävissä vastineita edellisen sukupolven isäkuvauksista. Tämä ei kuitenkaan Korhosen mukaan tarkoita, etteikö isän kasvatustoiteella olisi merkitystä miesten omaan vanhemmuuteen. (Korhonen 1999, 141-144, 161.)

Anders Chronholm Göteborgin yliopistossa on tutkinut miesten kokemuksia jaetusta vanhempainvapaasta ja siinä tulee esille, että miehet eivät omasta mielestään toteuta samanlaista isyyttä, jota he itse ovat kokeneet omassa perheessään. Vaikka he voivat ymmärtää omien isiensä tavan toimia he eivät itse halua tulla samanlaisiksi isiksi. Mielenkiintoista on, että miehet kuvaavat saaneensa roolimallin isyyteensä äideiltään. Sen sijaan, että he toteuttaisivat vanhemmuuttaan samalla tavoin kuin heidän omat isänsä he haluavat sisällyttää ”äidillisen puolen” omaan isyyteensä. Äidillinen puoli isyydessä merkitsee paitsi tiiviimpää suhdetta lapseen myös tasavertaisempaa suhdetta vaimoon. (Chronholm 2004, 227.)

Käsite uusi isyys (new father) ilmestyi Huttusen (1999, 185) mukaan 1980-luvun lopulla mies- ja isätutkimuksiin tarkoittamaan miestä, joka pyrkii tietoisesti uudenlaiseen, lapsilleen läheisempään, isyyteen. Uusi isyys on ymmärrettävä kuitenkin enemmän moderniksi miesnäkökulmaksi kuin varsinaiseksi isyyden lajiksi. Uusi isyys ravistelee vallitsevia vanhemmuuskäsityksiä ja kyseenalaistaa isyyteen ja äitiyteen liitettyjä itsestäänselvyksiä. Yleisnä uuteen isyyteen liittyvinä tekijöinä voidaan pitää sitä, että mies on sitoutunut vanhemmuuteen yhtä paljon kuin puolisonsakin, hänellä on kodin ja lasten hoitoon tarvittavat taidot, ajoittainen kotonaolo eli koti-isyys on hänelle yhtä mahdollinen ansiotyön vaihtoehto kuin puolisolleenkin ja että hän on aidosti kiinnostunut lapsistaan ja vuorovaikutus lasten kanssa on aktiivista ja molempia osapuolia tyydyttävää. Jari Kekäle puhuu tähän liittyen isyyden kulttuurisista mallitarinoista ja nimeää jaetun vanhemmuuden postmodernin isyystarinan ydinjuoneksi. (Huttunen 1999, 186-187; Kekäle 2007, 40.)

Isä-lapsi-suhteen tarkastelu on Domeena C. Renshawin mukaan ollut tut-

kimuksellisesti aliarvostettua ja laiminlyötyä aluetta. Isyydessä on nykyään löydettävissä monenlaisia variaatioita: perinteinen naimisissa oleva isä, keskenkasvuinen isä, naimaton isä, koti-isä, homoisä ja eronnut (osa-aikainen) isä. Isä-lapsi-suhteen on muotouduttava, ja se myös vaihtelee, sen mukaan, minkälaisia yksilöllisiä eroja on vanhemman ja lapsen välisessä suhteessa. (Renshaw 2005, 8.)

Leslie J. Inch (1999, 396) toteaa, että vaikka isien merkitys lasten kehityksen kannalta on todettu merkittäväksi, heitä ei useinkaan ole huomioitu sosiaalipalveluissa eikä yhteiskuntapolitiikassa. Erityisesti lasten hyvinvointipalveluissa isät ovat olleet laiminlyöty ryhmä. Sijaishuollon työntekijät todennäköisesti aliarvioivat sijaisisien osallistumista sijaislasten hoitoon, he myös odottavat isien vanhemmuudelta vähemmän kuin äitien. Huolimatta isien keskeisestä roolista lasten elämässä useimmat sijaishuollon tutkimukset ovat keskittyneet äiteihin. Tarvitaan enemmän tutkimusta jotta isien rooli ymmärretään. (Rhodes, Orme & McSurdy 2003, 958.)

Sijaisisyys ja sijaisvanhemmuus ovat keskeisesti yhteiskunnallisiin instituutioihin kiinnittyviä ilmiöitä, koska niiden taustalla on vahva sosiaalityöhön ja juridiikkaan perustuva prosessi: huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen. Yhteiskunnalliset instituutiot ja niiden työkäytännöt määrittävät myös pitkälle sijaisisyyden reunaehdot.

Simon Newstone on tehnyt Englannissa tutkimusta sijaisisyydestä. Monet miehet, joita hän on haastatellut, ovat todenneet, että he ryhtyivät harjitsemaan sijaisvanhemmuutta alun perin vaimon tai kumppanin aloitteesta. He myös näkivät vaimon tai kumppanin ”ensisijaisena sijaisvanhempana”. Heidän mukaansa myös sosiaalityöntekijät näkevät, että miehen roolina on pääasiallisesti tukea puolisoaan sijaishuoltoon liittyvissä kysymyksissä. Sijaisvanhempien arviointia koskevissa ohjeissa kuitenkin nähdään, että sekä miehet että naiset tulevina sijaishuoltajina ovat arvioitavina, vaikka erityisiä sukupuolirooleja ei eritelläkään, vaan puhutaan yleisesti sijaisvanhemmuudesta. (Newstone 1999, 148.)

Newstonen mukaan ne roolit, joita miehet sijaisvanhempina ottavat, näyttävät vaihtelevan suuresti. Jotkut miehet kuvailevat itse, että heillä on perustavaa laatua oleva rooli huoltajina, kun taas toiset miehet puhuvat itsestään vaimojensa tai kumppaneidensa tukijoina. Newstone toteaa, että on tärkeää tunnistaa lastenhoitokeskustelun laajempi sosiaalinen konteksti ja sen väistämätön vaikutus asenteisiin, myös sijaisisien omiin asenteisiin, joita on ole-

massa miesten kasvattajaroolia kohtaan. (Newstone 1999, 148-149.)

Sijaisisyys on Huttusen mukaan leimallisesti sosiaalista ja parhaimmillaan myös psykologista isyyttä, kun taas biologinen ja juridinen puoli eivät kuulu sijaisisyyteen. Sijaisisyys on lähellä uusperheisyyttä, mutta olennaisena erona on se, että sijaisperheessä kumpikaan vanhemmista ei ole biologinen eikä juridinenkaan vanhempi. Huttunen haluaisi selvittää millaiselle sosiaaliselle ja psykologiselle isyydelle sijaisvanhemmuus yleensä antaa tilaa tai millaista isyyttä sijaishuollon käytänteet ovat aikojen kuluessa tuottaneet. Sijoitettu lapsi tuo tullessaan myös miehelle paljon haasteita, joihin hänen on vastattava, riippumatta siitä kuinka sitoutunut sijaisisä hän on ollut perhehoitoon ryhtyessään. Sijaisisää tarvitaan jatkuvasti monissa käytännön asioissa ja sijoitettu lapsi työllistääkin usein molemmat vanhemmat. Miehen aktiivista panosta odottaa myös viranomaistaho, sillä sijaisvanhemmaksi ryhtymisen halutaan olevan koko perheen yhteinen päätös, jonka myös mahdolliset omat lapset hyväksyvät. (Huttunen 2001, 145,147.)

Sijaishuollossa ja erityisesti perhehoidossa kysymykset vanhemmuudesta ovat monitasoisesti läsnä, sillä mukana on perhehoitoon lapsensa luovuttavien vanhempien biologinen vanhemmuus, sijaisvanhempien sosiaalinen vanhemmuus ja lapsen tarvitsema psykologinen vanhemmuus. Perhehoitolapsi on kaksien vanhempien lapsi ja siinä asetelmassa kysytään vanhemmuuden perusteita ja lapsen ja vanhemman välisen tunnesuhteen edellytyksiä. (Valkonen 1996, 3.)

Lastensuojelulaissa korostetaan biologisten vanhempien mukana oloa lastensuojelun toteutuksessa ja ideana siinä on kaksien vanhempien yhteistointimamalli. Huttusen (2001, 147) mukaan sijais-isyydessä toivotaan ihanneellisimmillaan jaetun vanhemmuuden toteutumista mikä merkitsee miehen kannalta sitä, että sijaisisä jakaa vanhemmuuden biologisen isän kanssa. Lapsen kannalta tuo toive kuulostaa hyvältä, mutta onko ajatus käytännössä liian idealistinen miesten kannalta? (Huttunen 2001, 147.)

Laurilan tutkimuksessa tulee esiin sijaisisän keskeinen merkitys sijaiskodissa kasvaneiden poikien kehityksessä. Sijaisisien ja sijaiskodissa kasvaneiden poikien vuorovaikutuksen merkitys korostuu erityisesti nuoruusiässä. Sijaisisän kokeminen lämpimäksi kasvattajaksi oli tärkeä identiteetin eheyttä rakentanut tekijä. Vastaavasti mitä kontrolloivammaksi sijaisisä koettiin sitä enemmän pojan minäkäsityksessä oli kielteisiä piirteitä. Laurilan tutkimuksen mukaan mitä lämpimämpi pojan suhde sijaisisään on sitä parem-

min hän on oppinut hyväksymään oman fyysisen olemuksensa ja löytänyt itsenäisyytensä ja miehisen seksuaali-identiteetin. (Laurila 2002, 56, 62.)

Varsinaisesti sijaisisyyteen keskittyvää tutkimusta ei Suomessa ole tehty pro-gradu – opinnäytetöitä laajempina. Näissä tutkielmissa on todettu muun muassa, että suurin osa miehistä ryhtyi sijaisiksi halusta auttaa lapsia tai oman perheen lapsettomuuden takia. Tärkeimmäksi tehtäväkseen sijaisit kokivat miehen ja isän mallina toimimisen sekä turvallisuuden antamisen sijaiskotilapsille. Sijaisit näyttäytyivät perinteisinä suomalaisina kasvattajina, joille tärkeitä tavoitteita olivat rehellisyys ja hyvä käytös. Miehet kokivat sijaisisyyden kasvattavana ja elämää rikastuttavana asiana. Sijaisisyys koettiin myös raskaaksi tehtäväksi, varsinkin jos sijoitetut lapset tarvitsivat erityistä tukea ja hoitoa. Tukea kaivattiin erityisesti sijoituksen alkuvaiheeseen ja sijoitettujen lasten biologisten vanhempien kanssa tehtävään yhteistyöhön. Riittämättömiksi koetut tiedot sijoitettujen lasten taustoista vaikeuttivat myös sijaisinä toimimista. Miehet eivät erotelleet sijaisisyyttä ja biologista isyyttä ja suhteet eri lapsiin nähtiin periaatteessa samanlaisiksi. Sijaisit olivat sitoutuneita isyyteensä ja he antoivat aikaansa sijoitetuille lapsille. Sijaisit kokivat, että heillä on läheinen suhde sijaiskotilapseen ja toivoivat suhteen säilyvän läpi elämän. (Leinonen & Tyrväinen 2001; Huusko 2005; Lehtonen 2005.)

2.2 Sijaisisyys lastensuojelussa

Sijaisisyys käsitteenä liittyy lastensuojelun sijaishuoltoon, joskaan sijaisisyyttä tai sijaisäitiyttä sen paremmin kuin sijaisvanhemmuuttakaan ei ole määritelty missään hallinnollisissa säädöksissä, jotka sijaishuoltoa ohjaavat. Lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan lastensuojelulain (417/2007) mukaan huostaan otetun tai kiireellisesti sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Lapsen sijaishuolto voidaan järjestää vaihtoehtoisesti joko perhehoitona tai laitoshuoltona tai muulla lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla. (Lastensuojelulaki 417/2007, 49§.)

Perhehoitoa on edelleen määritelty sosiaalihuoltolaissa ja erityisessä perhehoitajalaissa. Sosiaalihuoltolain 25 §:n mukaan perhehoidolla tarkoitetaan henkilön hoidon, kasvatuksen tai muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä hänen oman kotinsa ulkopuolella yksityiskodissa. Se pitää sisällään kaikki oman kodin ulkopuolelle tapahtuneet sijoitukset asi-

akkaan iästä tai huolenpidon tarpeesta riippumatta. Kun alaikäisen lapsen sijaishuolto ratkaistaan sijoituksena perhehoitoon, on vakiintuneeksi käytännöksi tullut puhua sijaisperheestä, sijaisvanhemmuudesta ja myös sijaisäideistä ja sijaisistä, vaikka näille käsitteille ei löydy hallinnollista pohjaa. Perhehoidon tavoitteena on antaa perhehoidossa olevalle henkilölle mahdollisuus perheenomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin sekä edistää hänen perusturvallisuuttaan ja sosiaalista kehitystään. Perhehoitoa annetaan henkilölle, jonka hoitoa, kasvatusta tai muuta huolenpitoa ei voida tarkoituksenmukaisesti järjestää hänen omassa kodissaan tai muita sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita hyväksi käyttäen ja jonka ei katsota olevan laitoshuollon tarpeessa. (Sosiaalihuoltolaki 710/1982, 25§)

Sijaishuoltoon sijoittaminen edellyttää lainsäädännön mukaan päätöstä huostaanotosta tai kiireellistä sijoitusta (aikaisempi tilapäinen huostaanotto, ks. Lastensuojelulaki 683/1983). Sen sijaan perhehoitoon lapsi voidaan sijoittaa myös ilman huostaanottoa, avohuollon tukitoimena, jolloin se on tuen tarvetta arvioivaa tai kuntouttavaa perhehoitoa. (Lastensuojelulaki 417/2007, 37§.) Käytän tässä tutkimuksessa käsitettä sijaisisä kuvaamaan miestä, jonka perheeseen on sijoitettu lyhyt- tai pitkäaikaiseen perhehoitoon lapsi joko lastensuojelulain mukaisena sijaishuoltona tai avohuollon tukitoimena.

Perhehoitajalaisa (312/1992) määritellään perhehoitoa antava henkilö perhehoitajaksi. Perhehoitajalla tarkoitetaan kyseisessä laissa henkilöä, joka hoidon järjestämisestä vastaavan kunnan tai kuntainliiton kanssa tekemänsä toimeksiantosopimuksen perusteella antaa kodissaan sosiaalihoitolain (710/82) 25 §:ssä tarkoitettua perhehoitoa. Perhehoitajaksi voidaan lain mukaan hyväksyä henkilö, joka koulutuksensa, kokemuksensa tai henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella on tehtävään sopiva. (Perhehoitajalaki 312/1992, 2§.)

Perhehoitajalta ei siis edellytetä varsinaista koulutusta tehtävään ja sijaisvanhemmuuteen ohjaavan systemaattisen valmennuksenkin historia on vielä lyhyt. Nykyisin kuitenkin sijaisvanhemmiksi aikovien ennakkovalmennusta toteutetaan erityisellä Pride-valmennusohjelmalla, joka on otettu Suomessa käyttöön 1990-luvulla. Ohjelma pohjautuu Yhdysvalloissa käytännön ja tutkimuksen yhteistyönä kehitettyyn lastensuojelun perhehoidon kehittämisohjelmaan ja se on tarkoitettu sekä sijais- että adoptiovanhempien ryhmämuotoiseen valmennukseen. Valmennusta vetää työpari, jonka muodos-

taa sosiaalityöntekijä ja sijais- tai adoptiovanhempi yhdessä. Valmennus sisältää kahdeksan tapaamista, yhteensä 24 tuntia, 3-4 kuukauden aikana. Lisäksi valmennukseen sisältyy yksi tai useampia henkilökohtaisia tapaamisia valmentajien kanssa sekä lähijaksojen välillä suoritettavia kotitehtäviä. PRIDE muodostuu sanoista Parents, Resources for, Information, Development ja Education. Pride-valmennuksen tavoitteena on antaa riittävästi tietoa sijais- tai adoptiovanhemmuudesta niin, että valmennukseen osallistuvat henkilöt voivat tehdä tietoisien päätöksen ryhtymisestään tehtävään. Lapsen näkökulmasta tavoite on, että sijais- tai adoptioperhettä tarvitsevalla lapsella on mahdollisuus päästä hyvin valmentautuneeseen perheeseen ja saada yksilöllisiä tarpeitaan vastaava hoito ja huolenpito. (Lastensuojelun käsikirja; Bäck-Kiiänmaa 2009.)

Sijais- tai adoptiovanhemmuus on ohjelman mukaan haaste, josta suoriutuminen edellyttää erityisiä tietoja ja taitoja, joita ohjelmassa kutsutaan valmiuksiksi. Näiden kautta jonkin verran täsmentyy kuva perhehoitajalain määrittelemästä ”henkilöstä, joka koulutuksensa, kokemuksensa tai henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella on tehtävään sopiva”. Pride-valmennusohjelman mukaan perhehoitajana eli sijaisvanhempana toimiminen edellyttää henkilöltä valmiutta suojella ja hoivata lasta, tukea lapsen kehitystä ja ottaa huomioon hänen kehitykselliset viiveensä, tukea lapsen suhteita syntymävanhempiinsa ja turvata muiden lapsen läheisten ihmissuhteiden jatkuminen, sitoutua lapseen ja toimia hänelle luotettavana aikuisena tarvittaessa koko elämän ajan sekä tehdä yhteistyötä lapsen asioissa. Näissä määrittelyissä korostuu sijaisvanhemman kyky psykologiseen vanhemmuuteen ja lapsen tunnepohjaiseen ymmärtämiseen. Toisaalta viimeisessä kohdassa viitataan siihen, että sijaisvanhempi toimii osana yhteistyöverkostoa, johon kuuluu yhteistyö sekä lapsen oman verkoston että viranomaisverkoston kanssa. Lähtökohtana on, että lapsia ja perheitä voidaan auttaa parhaiten silloin, kun yhteistyöhön osallistuvien roolit ovat selkeät. Valmennusohjelman yhtenä keskeisenä ajatuksena on, että kouluttajat ja valmennukseen osallistuva arvioivat yhdessä reflektoiden osallistujan valmiuksia sijaisvanhemmaksi. (Perhehoitajalaki 312/1992 2§, Bäck-Kiiänmaa 2009.)

Valmennusohjelmassa ei puhuta missään määrin sukupuolittuneesta vanhemmuudesta vaan vanhemmuudesta yleensä tai luotettavana aikuisena toimimisesta. Valmennusohjelman lähtökohtien esittelyssä todetaan, että lapsen kehityksen tukemisessa keskeistä on luoda turvalliset olosuhteet, auttaa

lasta kiintymään ja tukea hänen itsetuntoaan ja identiteettiään sekä varmistaa elinikäisten ihmissuhteiden säilyminen. Se pitää sisällään myös lapsen sukupuoli-identiteetin kehityksen. Vaikka perhe-elämää sijaishuollossa lähtökohtaisesti korostetaankin, perhemuotoa ei ole tarkemmin määritelty eikä toimeksiantosopimuksen solmiminen edellytä perinteistä heteroseksuaalista parisuhdetta, vaan perhehoitajana voi toimia myös yksin asuva vanhempi. Myöskään valmennusohjelman kahdeksan ryhmätapaamiskerran ohjelman sisällön otsikoiden tasolla tapahtuneen analyysin pohjalta ei löydy mitään sisältöjä, mitkä koskisivat erityisesti miespuolista perhehoitajaa. Ohjelma on lapsilähtöinen ja tarkastelee sijoitusprosessia ensisijaisesti lapsen näkökulmasta. Niissä kohdin, joissa puhutaan yleensä vanhemmuudesta, siitä puhutaan sukupuolineutraalisti. (Lastensuojelun käsikirja.)

Kun lastensuojelun perhehoidossa on kysymys alle 18-vuotiaan lapsen hoidon, kasvatuksen ja ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämisestä oman kodin ulkopuolella, tulevat perhehoitajan tehtävät väistämättä lähelle vanhemmuuden tehtäviä. Toimeksiantosopimuksen perusteella määritellään tehtävään liittyviä oikeuksia ja velvollisuuksia, mutta itse tehtävän sisällölliset määrittelyt jäävät sijoitukseen liittyvien keskustelujen varaan.

Lastensuojelulaissa korostuu lapsen biologisten vanhempien osallisuus lastensuojelun työprosesseissa ja sijaishuollossa olevalle lapselle on turvattava oikeus tavata vanhempiaan (Lastensuojelulaki 417/2007, 54§). Samoin vanhemmuutta keskeisesti määrittelevä lapsen huoltajuus säilyy biologisilla vanhemmilla sijoituksen aikana, tosin tietyin rajoituksin. Huostaanoton tai kiireellisen sijoituksen tehnyt sosiaalihuollon toimielin voi päättää lapsen olinpaikasta, hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta, samoin esimerkiksi terveydenhuollosta ja opetuksesta. Lastensuojelulakiin on kuitenkin kirjattu yhteistyövelvoite, jonka mukaan lastensuojelun työntekijöiden on pyrittävä hyvään yhteistoimintaan vanhempien kanssa ja selvitettävä heidän käsityksensä lapsen edusta. (Taskinen 2007, 82-83.)

Vanhemmuuden näkökulmasta tilanne on kaksijakoinen: huoltajuus säilyy biologisilla vanhemmilla, mutta keskeisistä lapsen huoltajuuteen liittyvistä käytännön asioista päättää ensisijaisesti lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Myös perhehoitajat tulevat valjastetuiksi tähän päätöksentekoprosessiin, koska he ovat päivittäin vuorovaikutuksessa lapsen kanssa ja joutuvat ratkomaan käytännön kasvatustilanteita. Samoin sosiaalityöntekijän päätöksenteko perustuu pitkälle perhehoitajien tekemiin havaintoihin. Tas-

kisen mukaan sijoitetut lapset voivat kokea tilanteen ongelmallisena, kun he vanhemmuuden suhteen ovat ikään kuin ”ei-kenenkään maalla”. Silloin kun lapsen huolto arvioidaan pitkäaikaiseksi tulee Taskisen mukaan auttaa biologisia vanhempia osittaiseen vanhemmuuteen ja tarvittaessa myös luopumaan siitä. Pitkäaikaisissa sijoituksissa huoltajuus voidaan hakea osittain tai kokonaan perhehoitajalle tai vanhemmille voidaan tarjota mahdollisuutta antaa lapsi adoptoitavaksi. (Taskinen 2007, 84-85.)

2.3 Ammattina sijaisisyys

Raija Julkunen toi yhteiskunnalliseen keskusteluun jo 1990-luvun laman aikoihin julkisesti rahoitettujen ja tuotettujen hyvinvointipalvelujen kriisin, joka loi pohjaa palvelupluralismille, monituottajajärjestelmälle. Tässä visiossa julkisen sektorin rooli alkoi painottua enemmänkin järjestäjän ja rahoittajan kuin palvelujen tuottajan rooliksi. Samassa yhteydessä Julkunen puhuu myös hoivapalvelujen ”alihankinnasta” ja perhehoidosta siinä yhtenä esimerkkinä. Perhehoito edustaa Julkusen mukaan kolmansiä, palkattoman työn ja lainsäädännöllisesti säädellyn palkkatyön väliin sijoitettavia työmarkkinoita (vrt. toimeksiantosopimus). Julkunen esittää kahden suuntaisia varauksellisia visioita näiden hoivan ”alihankintamallien” suhteen. Ensimmäistä niistä hän nimittää huutolais- ja rahastusmalliksi, joka sisältää pelon siitä, että apua tarvitsevat myydään halvimman tarjouksen tekijälle. Toinen näkökulma on, että ”alihankintana” teetetty hoivatyö muodostuu hoivajien riistoksi, kun he epätyypillisissä työnteon muodoissa menettävät tietyt palkkatyön varmuudet. (Julkunen 1993, 34, 37-40.)

Alihankinta on teollisuustuotannon käyttämä termi, jolla tarkoitetaan valmistustoimintaa, jossa valmistuttajayritys tilaa alihankintayritykseltä tuotteita, joiden suunnittelusta (pääosin) ja markkinoinnista vastaa valmistuttaja ja sopimuksen mukaan joko toimittaa tai ei toimita valmistukseen tarvittavat aineet ja tarvikkeet alihankkijalle (Teollisuustuotantotilastot 2007). Vaikka teollisuustuotannon ilmiöt eivät ole suoraan siirrettävissä sosiaalityön kontekstiin niin rinnastuksena hoivatyön alihankinta on mielenkiintoinen ja kuvaava. Teollisuuden tuotanto on tuotteita, mutta yritykset voivat ostaa alihankintana myös palveluja. Valmistuttaja eli tuotteen tai palvelun ostaja sijaishuollon perhehoidon kontekstissa on lapsen sijoittajakuntaa edustava sosiaalityöntekijä ja alihankkija perhehoitaja. Toimeksiantosopimuksella

määritellään tuon ”alihankinnan” reunaehdoja. Siinä sovitaan muun muassa palkkiosta ja kulujen korvauksesta, perhehoitajan oikeudesta vapaaseen, koulutuksesta ja muusta tuesta. (Perhehoitajalaki (312/1992, 4§)

Perhehoitajille maksettavien hoitopalkkioiden vähimmäismäärä ainoastaan on määritelty lakisääteisesti. Se on myös sidottu indeksiin ja sitä tulee perhehoitajain (312/1992) 2 §:n mukaan tarkistaa kalenterivuositain työntekijän eläkelain mukaisella palkkakertoimella, jotta perhehoitaja säilyttää oikeutensa kunnallisen eläkkeen kertymiseen. Vuoden 2009 alusta alkaen hoitopalkkion vähimmäismäärä on 336,41 euroa perhehoidossa olevaa henkilöä kohti kuukaudessa. Myös perhehoitajille maksettavia lapsen hoidosta aiheutuvien kulujen korvauksia tulee tarkistaa kalenterivuositain elinkustannusindeksin vuosimuutoksen mukaisesti ja kulukorvauksen vähimmäismäärä on 1.1.2009 lukien 375,08 euroa perhehoidossa olevaa henkilöä kohti kuukaudessa. Erityisestä syystä kulukorvaus voidaan kuitenkin maksaa säädettyä vähimmäismäärää pienempänä. Nämä ovat siis vähimmäismääriä ja käytännössä kunnat voivat maksaa tätä korkeampia hoitopalkkioita ja kulukorvauksia. Lastensuojelun perhehoitajille, sijaisvanhemmille, maksettavien palkkioiden ja kulukorvausten euromäärät vaihtelevat kuntien kesken ja ne perustuvat palvelun tuottajan ja ostajan välisiin neuvotteluihin. Perhehoitajan aloittaessa tehtävänsä hänelle voidaan maksaa myös käynnistämiskorvausta, jonka enimmäismäärä on 1.1.2009 lukien 2 663,76 euroa perhehoidossa olevaa henkilöä kohti. (Perhehoidon hoitopalkkiot ja korvaukset vuonna 2009.)

Perhehoito ei ole uusi ilmiö, joka olisi tullut sosiaalipoliittisen ajattelun muutoksen ja palvelulpluralismin myötä lastensuojeluun, vaan sillä on pitkät perinteet suomalaisen sosiaalihuollon historiassa. Ensimmäinen hallinnollinen säädös oli vaivaishoitoasetus vuodelta 1879, joka velvoitti ”vaivaishoitoyhdyskunnan” laatimaan ohjesäännön, jonka mukaan hoito järjestettiin niin kuin seudun tapoihin ja olosuhteisiin nähden soveliaimaksi nähtiin (Vaivaishoitoasetus 10/1879 2§, 9§). Käytännössä hoitotoiminnan muotoja olivat laitoshoido, elätehoito ja ruotuhoito. Näistä elätehoito, päinvastoin kuin ruotuhoito, perustui vapaaehtoisuuteen. Hoitajaksi ryhdyttiin useimmiten tehtävästä maksetun korvauksen ja hoidokkien työvoiman takia. Elätehoitoon sijoitettiin ne, joiden katsottiin tarvitsevan pidempiaikaista hoitosuhdetta. Elätehoitajien suurimpana ryhmänä olivat talolliset, jotka ottivat mieluiten hoitoonsa lapsia, joilla voitiin teettää sopivia työ-

tehtäviä. (Jaakkola 1994, 130-132.)

Huutolais- ja elätehoitojärjestelmästä siirryttiin vuosisadan vaihteessa vähitellen sijoituskotihoitoon, joskin siirtyminen vaivaishuutokaupoista yksittäisesti tehtyihin sijoitus sopimukseen oli hidasta. Muutoksen hitautta kuvaa muun muassa se, että läänien kuvernöörit lähettivät vielä vuonna 1913 kuntiin kiertokirjeen, jossa kiellettiin köyhäinhuutokauppojen pitäminen sekä huutolais-lapsi nimityksen käyttö. Vähitellen elätehoitajille asetettiin entistä tiukempia vaatimuksia muun muassa hoidokin kohtelusta, asumisesta, ruoasta, vaateuksesta, sairaanhoidosta ja lasten koulunkäynnistä. Vuoden 1923 alusta voimaan tullut köyhäinhuutolaki (145/1922) määritteli jo myös niitä tapoja, joilla köyhäinhuutoa tuli järjestää ja siinä mainittiin myös hoito yksityiskodissa. Samoin säädettiin, että ”apua tarvitseva annettakoon hoidettavaksi ainoastaan sellaiselle henkilölle, jonka köyhäinhuutolautakunta toimenpanemassaan tutkimuksessa on havainnut kykeneväksi pitämään hoidokkaasta tarpeellista huolta terveydellisesti tyydyttävässä kodissa”. (Jaakkola 1994, 133-134; Köyhäinhuutolaki 145/1922, 22§, 24§.)

Ensimmäinen erityisesti lasten asemaan sosiaalihuollossa keskittyvä säädös oli vuonna 1936 säädetty lastensuojelulaki (52/1936), jonka mukaan huutolautakunnan huostaan otettu lapsi oli sijoitettava yksityiskotiin tai lastenkotiin. Lastensuojelulaissa oli lisäksi määräyksiä sijaiskotien toiminnan valvonnasta. Huoltoapulaissa (116/1956) perhehoidosta käytettiin edelleen samaa termiä ”hoito yksityiskodissa”. Hoidosta oli lain mukaan tehtävä kirjallinen sopimus, jossa hoitajan velvollisuudet tarkasti määrättiin ja myös valvonnan merkitystä korostettiin. Sosiaalihuoltolain (710/1982) myötä yksityiskodissa annetusta hoidosta tuli käyttöön nimitys perhehoito, joka sosiaalihuoltolaissa esitellään kaikille yleisenä sosiaalipalvelumuotona. Voi sanoa, että yksityiskodissa annettu ympärivuorokautinen hoito lastensuojelun tarpeessa olevien lasten hoitomuotona on kulkenut laitoshoidon rinnalla koko yhteiskunnallisesti järjestetyn sosiaalihuollon historian ajan. Oman erillisen lakinsa, joka jollakin tavalla turvasi myös perhehoitajan aseman, se sai vasta vuonna 1992. (Lastensuojelulaki 52/1936, 12-19§; Huoltoapulaki 116/1956, 11§, 14§; Sosiaalihuoltolaki 710/1982, 25§, Perhehoitajalaki 312/1992.)

Julkusen (1993, 38-40) esittämät varaukselliset visiot elävät edelleen tänä päivänä ja myös tavallisten kansalaisten asenteissa perhehoitoa kohtaan on kohdattavissa jäänteitä näistä elätehoidon ja huutolaisuuden historiallisista

taustoista. Pluralistiseen palvelustrategiaan sisältyy pyrkimys tuottaa kilpailua ja yhtä olennaisena pyrkimys tuottaa halvempaa hoitoa. On todennäköistä, että erilaiset palkkatyön ja julkisen sektorin reunoilla sijaitsevat hoi- van ja työnteonmuodot tulevaisuudessa yleistyvät. Perhehoito on lastensuo- jelulaitoksessa tapahtuvaan hoitoon verrattuna taloudellisesti huomattavas- ti edullisempi hoitomuoto ja myös siitä syystä kunnat ovat kiinnostuneita sitä kehittämään. Toisaalta se on perhehoitajille (sijaisvanhemmille) epäta- vallinen työnteon muoto, joka ei perustu työsuhteeseen. Se, miten paljon sijaisvanhemmat ylipäättään ajattelevat sijaisvanhemmuuttaan työnä, liittyy keskusteluun perhehoidon ammatillistumisesta. Corrickin (2004, 57) mu- kaan sijaishuollon ammatillistumiseen liittyvät kysymykset ovat monimut- kaisia ja kiisteltäviä, koska niihin liittyy raha ja laatustandardit sekä omat tunteemme niitä henkilöitä kohtaan, jotka hoitavat muiden lapsia. Samal- la haasteet työskennellä sijaishuollossa olevien lasten samoin kuin heidän vanhempiansa kanssa ovat kasvaneet. Myös sosiaalityöntekijöiden odotuk- set sijaisvanhempia kohtaan ovat tulleet paljon monimuotoisemmiksi. So- siaalityöntekijät odottavat muun muassa, että sijaisvanhemmat saavat kaik- ki lapsen mahdollisuudet käyttöön, auttavat lasta muuttamaan käyttäyty- mistään ja arvioivat lapsen kehityksellisiä tarpeita. Sen lisäksi odotetaan, et- tä sijaisvanhemmat osallistuvat palavereihin, kirjoittavat raportteja ja avaa- vat kotinsa oven joskus yli kahdellekymmenelle henkilölle. Samoin odote- taan, että perhehoitajat puhuvat sosiaalityöntekijöiden kieltä kunhan eivät ole liian ammatillisia ja siten uhka sosiaalityöntekijöille. (Corrick 2004, 57- 59; Julkunen 1993 34, 38.)

Sen lisäksi, että sijoitetun lapsen perhehoitajana toimiva mies on ”rinnak- kaisissa” häneen kohdistuu myös ammatillisia odotuksia. Lastensuojelun pal- velujärjestelmän yhtenä lenkkinä häntä tarvitaan asiantuntijana sosiaalityön avuksi, esimerkiksi kun erilaisissa tilanteissa pohditaan lapsen edun toteu- tumista. Corrickin (2004, 59) mukaan hänellä ei kuitenkaan ole mahdolli- suutta päästä mukaan ammatilliseen tiimiin ja saada ammatillista tunnustus- ta. Perhehoitajan tehtävä on puoliammatillinen siitä syystä, että siihen liit- tyy palkkatyön piirteitä, mutta se ei kuitenkaan täytä työsuhteen kriteerei- tä. Työsopimuksen sijaan perhehoitajien kanssa tehdään toimeksiantosopi- mus, palkan sijaan maksetaan palkkiota ja kulukorvausta ja vuosiloman til- lalla perhehoitajalla on oikeus vapaaseen. Toisaalta perhehoitajan tehtävään ei ole myöskään koulutusvaatimusta silloin kun sijoitettuja lapsia on enin- tään neljä. (Perhehoitajalaki 312/1992.)

2.4 Maskuliinisuus ja hoiva

Sosiaalityön ammatin naisvaltaisuuden ja ammattikentän sisäisten sukupuolijakojen sekä myös asiakkaiden elämää jäsentävien sukupuolijärjestysten vuoksi sosiaalityössä tarvitaan tietoa sukupuolen merkityksestä. Paitsi asiakastyöstä, tietoa tarvitaan myös työntekijöiden omien ammatillisten orientaatioiden, ajattelutapojen ja arvojen sukupuolittumisesta. Naisten määrittely naiseutensa perusteella luontaisiksi hoivaajiksi ja myötäeläjiksi leimaa sosiaalityötä. Naistyöntekijöihin liitetään odotus naisisesta huolenpidosta, empaattisuudesta, lämmöstä, herkkyydestä, vuorovaikutustaidoista ja vahvasta motivaatiosta auttaa pyyteettömästi. (Petrelius 2005, 11, 156-160.) On oletettavaa, että tämä sosiaalityön naisissa työympäristöissä elävä kulttuurinen asema heijastuu myös sijaishuollon työkäytäntöihin. Miten useimmiten naispuoliset sosiaalityöntekijät ottavat miehet mukaan sijaishuollon työprosesseihin? Miten miesten erilaisuus tai samanlaisuus sijoitettujen lasten hoivaajina näyttäytyy sosiaalityön työkäytännöissä?

Arkipuheessa maskuliinisuuteen liitetään usein epämääräinen kokoelma erilaisia miehisenä pidettyjä ominaisuuksia, joille yhteistä on se, että ne nähdään naisellisten ominaisuuksien vastakohtina. Tutkimuksen työkaluiksi tällaiset määrittelyt eivät kuitenkaan sovi, vaan tutkijan on hyvä pitää mielessä sukupuolikäsitysten historiallisuus: maskuliinisuudelle annetut merkitykset ovat ajassa ja paikassa muuttuvia. Aalto näkeekin maskuliinisuuden historiallisesti ja kulttuurisesti tuotettuna konstruktiona, sosiaalisen sukupuolen rakenteena, joka ei ole kaikille miehille samanlaista. On olemassa useita maskuliinisuuksia, joiden keskinäiset suhteet ovat hierarkisia. Isyys on hänen mukaansa yksi niistä osatekijöistä, joilla maskuliinisuutta määritellään. Myös Woodward pohjaa artikkelissaan teoriaan, jossa maskuliinisuutta ja feminiinisyttä ei pidetä toistensa vastakohtina, vaan kahtena dimensiona, jotka mahdollistavat maskuliinisuuden ja feminiinisyden samanaikaisesti. Tämä tarjoaa sukupuolirooleille laajemman monimuotoisuuden kuin perinteinen vastakkainasettelu. (Aalto 2006; Woodward 2004, 54.)

Jaana Vuori on tutkinut millaisia sukupuolistuneita toimijuuksia perheasiantuntijat tuottavat nykypäivänä kirjoituksissaan ja hän kuvaa konkreettisesti niitä toimia, joihin kirjoittajat teksteissään asettavat äidit ja isät. Analyysissään Vuori nimeää kaksi diskurssia, jotka käsittelevät eksplisiittisesti naisten ja miesten välistä työnjakoa vanhemmuudessa. Hän nimeää ne äidin-

hoivan ja jaetun vanhemmuuden diskurssiksi. Äidinhoivan diskurssi korostaa naisen ominaisluonnetta lasten synnyttäjänä, hoivaajana ja ensisijaisena kasvattajana. Jaetun vanhemmuuden diskurssi taas kiistää ehdottoman rajan naisten ja miesten hoivaroolien välillä ja ehdottaa, että myös miesten tulisi ottaa entistä enemmän vastuuta pikkulasten huolenpidosta. Myös Vuoren mukaan nämä diskurssit ovat paitsi diskursseja vanhemmuudesta myös diskursseja sukupuolen merkityksistä. Äidinhoivan diskurssissa miehiä kutsutaan laajentamaan toimintapiiriään, mutta samalla heitä varoitetaan ryhtymästä äidiksi äidin paikalle ja syrjäyttämästä naista hänen ensisijaisesta hoivaajan tehtävästään. Äidinhoivan diskurssi kysyykin, kuinka paljon isä voi hoivata pientä lasta vaarantamatta tämän kehitystä tai omaa maskuliinisuuttaan. Jaetun vanhemmuuden diskurssi taas kysyy samoja asioita toisella tavalla eli mikä on vähin minkä isä voi hoivata lasta ilman tämän kehityksen vaarantumista ja kuinka paljon isän on syytä muokata maskuliinisuuttaan kyetäkseen toimimaan isänä. (Vuori 2001, 355-357.)

Miehisyyden mallitarinat liittyvät Kekäleen (2007, 50-51) mukaan isyyden mallitarinoihin ja isyyden mallitarinoiden keskinäiset jännitteet näyttävät kietoutuvan isyyden ja miehisyyden suhteeseen. Esimoderni ja moderni miehisyystarina korostavat miehisyyden ja naisellisuuden erilaisuutta ja toistensa täydentävyyttä ja molemmat tarinat tulkitsevat sen positiivisena asiana. Postmoderni miehisyystarina puolestaan kuvaa esimodernia ja modernia miehisyttä kriittisesti ja korostaa maskuliinisuuden moninaisuutta ja samankaltaisuutta naisellisuuden kanssa. Siinä miehisyyden tulee toteutua nimenomaan kunnioittavana, osallistuvana, läheisenä ja hoivaavana miehisytenä. (Kekäle 2007, 51-52.)

Miehiä kutsutaan asiantuntijoiden teksteissä Vuoren (2001, 357) mukaan toimimaan isinä ja nauttimaan isyydestään, mutta harvoin ottamaan täyttä vastuuta toiminnastaan. Huttusen mukaan kuitenkin ”uuden isän” on sitouduttava vanhemmuuteensa yhtä paljon kuin puolisonsa, sillä keskeinen uuden isän edellytys on jaettu vanhemmuus (shared parenting). Siinä vanhemmuus nähdään hoivatyönä, joka voidaan ja joka pitää puolittaa puolisoitten kesken. Vanhemmuus ei jakaudu isän ja äidin erillisiin rooleihin, jotka määrittävät sukupuolen mukaan, vaan isän ja äidin erilaisuus syntyy muutoin kuin roolisuoritteiden kautta. (Huttunen 1999, 186.)

Miehet ovat itse Renshawin (2007, 7-8) mukaan lisääntyvässä määrin halukkaita osallistumaan isyyden tarjoamiin iloihin ja haasteisiin, vaikkakin

nyky-yhteiskunta lataa heihin hämmentäviä odotuksia: miesten pitää olla hyvän taloudellisen toimeentulon hankkijoita, aggressiivisia kilpailijoita työmarkkinoilla, pelottomia puolustajia, viisaita, hyväkäytöksisiä ja sensitiivisiä vaikeissa tilanteissa sekä lisäksi helliä rakastajia lastensa äidille. Kuinka samanlaisia tai erilaisia miesten ja naisten taidot vanhempina sitten ovat? ”Jotkut ovat sanoneet, että synnytyksen jälkeen ainut todellinen ero äitiydessä ja isyydessä on rintaruokinta” (Renshaw 2005, 7-8).

Korhonen kirjoittaa perhepiiriin kätkeyistä ”sukupuolisopimuksista”. Kun isä tulee mukaan kuvioihin hänestä puhutaan miehenä ja sielläkin, missä isää ei ole, kaivataan ainakin ”miehen mallia”. Äitiä ei kytketä vastaavasti sukupuoleen eikä haikailla ”naisen mallin perään”. Hoivaamisen yhteydessä voidaan puhua ”äitihahmosta”, jolla ei kuitenkaan ensisijaisesti viitata nais-sukupuoleen vaan toimintaan – hoivaan – mikä merkitsee huolehtimista, auttamista, lohduttamista. Isän tehtävän ajatellaan kuitenkin olevan muuttakin kuin hoivaaja, hän on myös mies, joka tarjoaa miehisen samaistumiskohteen ainakin poikalapsille. (Korhonen 2004, 245.)

Arto Jokinen toteaa, että suomalaisen miehen muutoksessa on elämäntapaan ja elämäkertoihin liittyvien tutkimusten perusteella kyse lähinnä kotitöiden ja lasten hoitoon liittyvien kysymysten uudelleen järjestämisestä eikä niinkään syvällisistä muutoksista maskuliinisuuksissa. Kun naiset ovat siirtyneet kodista kohti yhteiskuntaa, valtaa ja päätöksentekoa, miehet ovat siirtyneet julkisesta kohti yksityistä – kotia, perhettä ja ihmissuhteita. Jokisen (1999, 29) mukaan maskuliinisuudet ovat muuttuneet moninaisemmiksi ja kulttuurin sietokyky joustavammaksi, vaikka dramaattista muutosta maskuliinisuuksien määrittelyissä ei ole tapahtunut.

Anders Chronholmin vanhempainvapaata koskevassa tutkimuksessa miesten isyys, heidän suhde lapseen ja toiminta pienten lasten hoivaajina, ei näytä juurikaan eroavan äitiydestä ja se on tietyllä tavalla sukupuolineutraalia. Kuitenkin lasten kasvaessa miesten asenne isyyteen muuttuu ja vuorovaikutus lasten kanssa kehittyy sukupuolitietoisemmaksi. Samalla he kuitenkin näyttävät säilyttäneen lastensa kanssa läheisyyden, jonka he olivat saavuttaneet vanhempainvapaan aikana. (Chronholm 2004, 229.)

Rantalaihon mukaan on syntynyt uusi ”miehen tarve lapseen” - diskurssi, joka on osa aktiivista miehen roolin muuttamista. Kun hoivaavia miehiä 1970-luvulla pidettiin pehmoina niin nyt hoivarooli ei enää ole ristiriidassa maskuliinisuuden kanssa. Miehen halu ja tarve hoivata lasta liittyy tapaan,

miten maskuliinisuus käsitetään. Diskurssi erottautuu tasa-arvodiskurssista, jossa miehen muutos tuotetaan vastauksena naisten ongelmiin työmarkkinoilla. Miehen tarve lapseen - diskurssissa mies muuttuu omilla ehdoillaan ja syynä siihen voi olla miesten halu kehittää itseään ja etenkin emotionaalisia puoliaan. Miehen tarve lapseen – keskustelu vanhemmuudesta puhuttaessa on kiinnostavaa siksi, että se liikuttaa paitsi miestä myös lasta. Siinä lapsi ei ole pelkästään hoivan kohde, vaan aktiivinen osapuoli, joka omalla toiminnallaan kehittää miestä ihmisenä. (Rantalaiho 2003, 221-222.)

2.5 Monimuotoiset perheet ja isyys

Perhe käsitteenä on voimakkaan yhteiskunnallisen murroksen alla ja nykyisin on ollut pakko luopua yksiselitteisestä perheen määrittelystä. Perhe elää ihmisten mukana, ihmiset *tekevät* perhettä, kuten Ritala-Koskinen (2001, 9) toteaa, sen sijaan että perhe olisi ihmisten elämässä jotakin tiettyä mallia noudattava pysyvä rakenne. Näissä perheen tekemisen käytännöissä on kyse kulttuuriin, historiaan ja henkilökohtaiseen elämänmenoon liittyvistä tavoista, jotka muuttuvat olosuhteiden mukana. Perheen perusytimenä pysyy kuitenkin resurssien, hoivan, vastuiden ja velvollisuuksien jakaminen ja keskeistä on läheisten suhteiden subjektiivinen merkitys riippumatta muodollisista siteistä. Ydinperhe on tilastoissa edelleen yleisin perhemuoto, mutta ydinperherakenteissa pitäytyvä tarkastelu ei kerro uusista elämisen ideoista, joita myös ydinperhemallin väitetään sisältävän. Kriittisessä perhetutkimuksessa on välttämätöntä laajentaa ja hajottaa perhe-käsitystä ja tarkentaa sitä tutkimuksellisesti. (Forsberg 2003,10; Ritala-Koskinen 2001,10.)

Uusperhettä perustettaessa tapahtuu konkreettisesti entisten perheiden purkautuminen ja uuden perheen muotoutuminen, jossa prosessissa lapsi seuraa toista vanhempaansa. Uusperheen lapset joutuvat määrittelemään suhdettaan vanhempansa uuteen kumppaniin ja mahdollisesti myös tämän lapsiin samalla kun heillä on läheisiä suhteita myös uusperheen ulkopuolelle. Vanhemmuuden kannalta uusperhe eroaa ydinperheestä siinä, että aikuisilla tai ainakin toisella heistä on jo aikaisempaa kokemusta sekä parisuhteesta että vanhempana olosta samoin kuin lapsilla on kokemusta perheenjäsenenä olosta. Uusperhe ei ala muodostaa identiteettiään puhtaalta pöydältä, vaan aikuiset ja lapset tuovat siihen oman lähihistoriansa mukanaan. Aikaisemmilla perhekokemuksilla on suuri merkitys uusperheen kes-

kinäisten suhteiden muodostumisessa varsinkin silloin, kun mukana tuodaan myös traumaattisia kokemuksia. (Huttunen 2001, 130; Ritala-Koskinen 2001, 10.)

Sijaisperheeseen sijoittuvalla lapsella on omassa tilanteessaan paljon samoja elementtejä ratkaistavanaan kuin uusperheeseen asettuvalla lapsella, erotuksena vain se, ettei kumpikaan hänen ”uusperheensä” vanhemmista ole hänen biologinen vanhempansa. Myös aikaisempien traumaattisten kokemusten merkitys korostuu huostaanotettujen ja sijaishuoltoon sijoitettujen lasten elämäntilanteessa.

Tilastollisesti uusperhe-isät sekoittuvat Huttusen (2001, 131) mukaan kaksivanhempaisten perheiden ydinperhe-isiin, mutta tilastotietoja karkeasti yhdistelemällä kaksivanhempaisten perheiden isistä ehkä noin joka kymmenettä voi sanoa myös isäpuoleksi. Uusperheen isänä olemisessa miehet ovat kuitenkin keskenään hyvin erilaisissa tilanteissa. Kaikkein yleisin on tilanne, jossa miehet tulevat uusperheeseen ilman omia biologisia lapsiaan; joko heillä ei ole lapsia ollenkaan tai lapset ovat jääneet erossa äidille. Miehen kannalta merkittäväksi seikaksi muodostuu tällöin uusperheen lasten suhde omaan etä-isäänsä. Toisenlainen tilanne miehen kannalta on silloin, kun hän on tuonut uusperheeseen omia biologisia lapsiaan mukanaan. Edelleen uusperhetilanne voi olla sellainen, jossa on molempien vanhempien biologisia lapsia ja mahdollisesti vielä yhteisiäkin lapsia. Kaiken kaikkiaan uusperhe on monesti ainakin aluksi löyhä koalitio, jossa on ristikkäisiä liittoumia, päällekkäisiä normeja ja ristiriitaisia asemia. Halusipa tai ei, mies joutuu uusperheessä olemaan sekä miehen mallina että kasvattajana ja hän vaikuttaa väistämättä lasten socialisaatioon. Sutisen (2005, 148) tutkimuksen mukaan uusperheessä asuvien isäpuolten (ja äitipuolten) vaikutusmahdollisuudet heidän oman kokemuksensa mukaan rajoittuivat kodin seinien sisäpuolelle liittyen perheen sääntöihin, oman ”tilan” rajaamiseen ja aikaan, jota vietettiin yhdessä. Miehet kokivat, että he voivat omalla toiminnallaan vaikuttaa itsensä ja lapsipuolen väliseen suhteeseen. Vaikka biologisen vanhemmuuden korostaminen tuottikin ongelmia isäpuolena olemisessa, sitä ei kuitenkaan asetettu kyseenalaiseksi, vaan isäpuolet olivat itse pitämässä biologisen isän ensisijaista asemaa muuttumattomana lapsen elämässä. Isä- ja äitipuolten sosiaalinen todellisuus, perheen arki uusperheessä, rakentui ennalta-arvaamattomaksi ja alati muuttuvaksi todellisuudeksi. (Huttunen 2001, 133, 137; Sutinen 2005, 148-149.) Edellä kuvatun perusteella tul-

kitsen, että miehellä sijaisisän roolissa on hyvin samankaltainen tilanne suhteessa sijoitettuun lapseen kuin uusperheen isänä puolison lapsiin, elipä mies itse sitten isänä ydinperheessä tai uusperheessä. Samoin elämä sijaisperheessä voi elämäntapana olla lähellä elämää uusperheessä.

3 NARRATIIVINEN IDENTITEETTI TEOREETTISENA VIITEKEHYKSENÄ

3.1 Identiteetti käsitteenä

Ihmisen minuutta ja identiteettiä on tutkittu ja määritelty eri tieteenalojen piirissä erilaisista viitekehysistä. Psykologiatieteissä on puhuttu minuudesta, identiteetistä ja persoonallisuudesta ja erityisesti psykologiatieteiden ja sosiologian minäteorioilla on pitkä traditio, jolla on juurensa jo uuden ajan ja antiikin filosofiassa. Myös sosiaalipsykologia tieteenä on ollut kiinnostunut minän ja identiteetin kysymyksistä. Ihminen kykenee vastaanottamaan vaikutelmia, joiden kautta hän saa tietoa siitä, millainen itse on. Raution mukaan identiteetin käsitteellä on ollut ”yhteiskunnallinen tilaus”. Perinteisessä yhteiskunnassa ”se kuka minä olen” määräytyi pitkälle jo siinä, mihin olosuhteisiin syntyi ja identiteetti oli ikään kuin valmiiksi annettu. Nyky-yhteiskunnassa ihmisten elämä on jatkuvaa valintojen tekemistä ja erityisesti poikkeuksellisissa elämäntilanteissa on pohdittava ”kuka minä olisin”. (Rautio 2006 11-12, 19-20)

Identiteetin käsite liittyy myös minuuden käsitteeseen siten, että silloin kun minuus muuttuu kohteeksi, eli sitä määritetään ja arvotetaan, puhutaan identiteetistä. Identiteetti tarkoittaa tapoja, joilla ihmiset ymmärtävät ja määrittelevät itsensä suhteessa itseensä, sosiaaliseen ympäristöönsä ja kulttuuriinsa. Sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa identiteetin käsite jaotellaan yleensä persoonalliseen ja sosiaaliseen identiteettiin, jotka sosiologian tutkimuksessa on määritelty seuraavasti: ”Persoonallinen identiteetti merkitsee jatkuvuuden ja johdonmukaisuuden tunnetta yksilön minäkokemuksessa elämäkerran muutoksissa ajallisella jatkumolla. Sosiaalinen identiteetti merkitsee samastumista erilaisiin sosiaalisiin yhteisöihin tai ryhmiin, sekä johdonmukaisuutta erilaisissa sosiaalisissa rooleissa toimittaessa.” (Saastamoinen 2006, 172.) Identiteetti tarkoittaa tällöin tapoja, joilla ihmiset ymmärtävät ja määrittelevät itsensä suhteessa itseensä, sosiaaliseen ympäristöönsä ja kulttuuriinsa. Identiteettiin sisältyy sekä muutos että jatkuvuus. Ihminen muut-

tuu ja kehittyy elämän aikana: kehittää uusia taitoja, ottaa uusia rooleja ja solmii uusia ihmissuhteita. Samalla hän myös menettää tärkeitä elementtejä: ihmissuhteet päättyvät, asuinpaikat vaihtuvat ja ne ovat vain muistoja. Identiteetti on muistojen kokoelma. Toisaalta identiteettiin sisältyy jatkuvuus. Vaikka monet asiat muuttuvat, pohjimmiltaan ihmisellä on tunne, että hän pysyy samana henkilönä. (Greeff & Stuart 1999, 34; Saastamoinen 2006, 172.)

Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa identiteetti on Alasuutarin (2007, 174) mukaan ongelmallinen käsite ja sen perinteistä määrittelyä on kritisoitu voimakkaasti. Useimmat teoreetikot haluavat hylätä kartesiolaisen käsityksen keskustarkoittajasta (central meaner) kokonaisen, yhtenäisen ja kestävän minuuden pohjana ja sen sijaan painottaa minäkuvan kontekstuaalista ja performatiivista luonnetta. Diskurssianalyysissä on tuotu esille ajatus, että johdonmukainen minuus tai identiteetti on illuusio ja että yksilön käyttämät kontekstisidonnaiset repertuaarit ovat usein sisäisesti ristiriitaisia. Yhteiskuntatieteellisessä, inhimillistä todellisuutta tutkivassa, keskustelussa identiteettiä ei pidetä saavutettuna ominaisuutena, vaan se käsitetään pikemminkin monitulkintaiseksi ja helposti särkyväksi, jota työstetään jatkuvasti ja joka voi särkyä minä hetkenä tahansa. Sen vuoksi tutkijat eivät välttämättä määrittelekään mikä identiteetti on, vaan puhuvat mieluummin identifioitumisesta tai identiteetin rakentamisesta eli puhuvat identiteetistä verbinä eikä substantiivina. Identiteetti muodostuu linkiksi yksilöiden ja sen maailman välille, jossa he elävät. Identiteetissä yhdistyy se, miten minä näen itseni ja miten muu maailma näkee minut. (Alasuutari 2007, 7, 174; Woodward 2004, 7.)

Sosiaalisessa kanssakäymisessä arkielämässä lähdetään Alasuutarin (2007, 175) mukaan edelleen useimmiten siitä oletuksesta, että yksittäisten toimien ja tekojen taustalla on punainen lanka, joka kokoaa yksilön teot johdonmukaiseksi persoonallisuudeksi. Oletamus on niin vahva, että johdonmukaisuutta ja sisäistä logiikkaa löydetään sellaisestakin käytöksestä, joka ulkopuolelta katsottuna näyttää täysin sattumanvaraiselta. Oletamme, että yksilöllä on kaikkina hetkinä tietty minuus tai identiteetti, jota hänen tekonsa pikemminkin heijastavat kuin tuottavat. Tällaista tulkintatyötä tekemällä ihmiset vahvistavat jatkuvasti toistensa identiteettejä. Toisaalta yksilö voi itse kokea identiteettinsä itsestään selväksi ja rajoittuneeksi myös sitä kautta, että hän samaistuu vahvasti johonkin ryhmään. Tällöin identi-

teetti saattaa voimakkaastikin rajoittaa ja määrittää toimintaa. Rajoista voi tulla niin itsestään selviä, että niitä on mahdotonta ylittää tai niiden ylittäminen muuttaisi persoonan täysin erilaiseksi ja tuntemattomaksi. Toisaalta kuitenkin tiedetään, että kaikkein vankintakin minäkuvaa tai sosiaaliseen ryhmään samaistumista voidaan muuttaa ja rakentaa uusi identiteetti. Sosiaalinen minä on Raution (2006, 17) mukaan myös tilannekohtainen eli ihminen ja hänen käyttäytymisensä mukautuu muihin läsnä oleviin. (Alasuutari 2007, 175-176.)

Sosiaalityön tutkimuksissa korostuu erilaisten identiteettien – esimerkiksi asiakkaan identiteetin – neuvoteltavuus. Sekä asiakkaan että työntekijän identiteeteistä neuvotellaan aina jossain institutionaalisessa ympäristössä. Instituutio määrittää niitä identiteettejä, joita keskinäisissä kohtaamisissa on tarjolla ja millaisia rooleja osapuolilla on mahdollisuus ottaa suhteessa toisiinsa. Vastaavia identiteetin määrittämiä tehdään muillakin areenoilla, esimerkiksi yleisissä teksteissä kuten lainsäädännössä ja toimintasuunnitelmissa. Minuudet ja identiteetit ovat keskeisiä tutkimuksen kohteita sosiaalityössä myös siitä syystä, että puhe ja kirjoitetut tekstit ovat siinä institutionaalisten käytäntöjen ydintä. Ammatillaiset nimeävät asiakkaitaan lähtien aina tietystä näkökulmasta ja tehtävästä, jolloin instituutio on osapuolten vuorovaikutuksen tulosta. Voidaan puhua institutionaalisista minuuksista, jossa yksilön minuuksia ei ole olemassa ilman instituutiota ja sosiaalista vuorovaikutusta. Institutionaaliset minuudet näyttäytyvät erilaisina kategorisointeina, joita ammatillaiset käyttävät vuorovaikutus- ja kirjaamistilanteissa. (Juhila 2006, 217-218; Raitakari 2006, 25-26, 33-36.)

Vuorovaikutustyössä, jota sosiaalityö keskeisesti on, ihmisten kategorisointi on sen sujuvuuden kannalta välttämätöntä, jotta voidaan ylläpitää ja tuottaa sosiaalista ja moraalista järjestystä. Kategorisointi helpottaa asianomaisten orientoitumista toisiinsa ja yhteisen toiminnan koordinoimista, mutta väistämättä se myös tuottaa erilaisia sosiaalisia identiteettejä. Sosiaalinen identiteetti tarkoittaa, että ihminen itse asettaa itsensä tai muut asettavat hänet tiettyyn kategoriaan, johon on liitetty tietyt ominaisuudet ja toimintaodotukset. Sosiaalisia minuuksia yksilöllä on yhtä monta kuin on merkittäviä toisia, joihin hän on suhteessa. (Juhila 2006, 205-206; Rautio 2006, 17.)

Alasuutarin mukaan identiteetti-käsitteen suurin ongelma on se, että identiteetti ja jopa identiteetin rakentuminen soveltuvat huonosti analyyttisiksi käsitteiksi. Jos identiteetti halutaan määritellä substantiiviksi se voisi olla

päättymättömän identiteetin rakentamisen tulos. Jotta ilmiöstä saataisiin parempi ote tarvitaan sellaisia analyttisiä käsitteitä, jotka havainnollistavat identiteetin rakentamisen prosessiluonnetta. Nämä käsitteet ovat Alasuutarin (2007, 178) mukaan toimijan asema, oikeutukset, selviytymisstrategiat ja ryhmätietoisuus. Toimijan asema eli subjektipositio (subject position) tarkoittaa asemaa, johon yksilö tai ryhmä on asetettu tietyn position haltijana. Yhdellä ihmisellä voi olla hallussaan yhtä aikaa useampiakin positioita, jotka omaksutaan sosiaalisessa elämässä. Ne eroavat toisistaan esimerkiksi siinä, kuinka kokonaisvaltaisia tai ainutlaatuisia ne ovat ja kuinka paljon autonomiaa ne suovat. Ammatti voi olla yksi esimerkki toimijan asemasta. Ammatin positio antaa melko laajan autonomian ja positio on pitkäkestoinen, monessa tapauksessa se on myös hyvin kokoaikainen positio. Toimijan positio muodostuu sosiaalisten suhteiden verkossa, se voi asettaa rajoituksia, mutta se voi tuoda myös resursseja ja mahdollisuuksia haltijalleen. Toimijan asemien määrittelyt eivät kuitenkaan ole neutraaleja vaan minikä tahansa toimijan aseman kuvaus on samalla puolueellinen tulkinta, joka muovaa kuvailun kohdetta. Tapa, jolla toimijan asemat esitetään ja määritellään osallistuu tietoisesti tai tiedostamatta tuon aseman oikeuttamiseen tai kyseenalaistamiseen. Toimijan asemien kuvauksia ja kategorisointeja voidaan käyttää vallitsevan sosiaalisen järjestyksen oikeuttamiseksi. (Alasuutari 2007, 178-186.)

Ihmisillä ei useimmiten ole mahdollisuuksia vaikuttaa siihen, mihin toimijan asemaan heidät sijoitetaan, sillä asemat ovat sosiaalisia instituutioita. Ihmiset voivat vaikuttaa ainakin jonkin verran siihen, mille ammattialalle he suuntautuvat, mutta tällöinkin toimijan asemat odottavat heitä suhteellisen valmiina, ympäröivän yhteiskunnan ja kulttuurin muovaamina. Tällöin on omaksuttava sellainen asenne ja näkökulma työhön, että se auttaa sietämään annetut olosuhteet ja ehkä jopa nauttimaan niistä. Tällöin puhutaan yksilöllisistä selviytymisstrategioista (coping strategies). Yksilöllisiä selviytymisstrategioita luodessaan yksilöt käyttävät hyväkseen diskursseja, joilla toimijan asemia oikeutetaan ja kritisoidaan. Toisaalta selviytymisstrategiat myös vaikuttavat diskursseihin eli yksityisten selviytymisstrategioiden ja diskurssien välillä on jatkuva vuorovaikutus. Yleensä ne toimijan asemat, joihin ihmiset kuuluvat, luovat heille myös yhteenkuuluvaisuuden tunnetta ja ryhmätietoisuutta sosiaalisen organisaation makrotasolla. Ryhmätietoisuutta voidaan pitää kollektiivisena selviytymisstrategiana, kun ih-

miset huomaavat, että liittämällä voimansa yhteen he voivat puolustaa itseään ja mahdollisesti myös parantaa asemaansa. Kun ihmiset muodostavat ryhmän, jonka jäsenet tuntevat solidaarisuutta toisiaan kohtaan, he mielellään jakavat tietoa, joka auttaa muita selviytymään paremmin. Vaikka kollektiivisen toiminnan ja sosiaalisten ryhmien muodostuminen alkaakin siitä, että se on rationaalista yksilön näkökulmasta, se on aina monimutkainen prosessi, jossa koko sosiaalinen rakenne muuttuu ja syntyy uusia ihmiskategorioita. Ryhmätietoisuuden muotoutumisen voi nähdä myös identiteettipolitiikkana, jossa ihmisten luokituksia ja solidaarisuuden siteitä rakennetaan ja puretaan. (Alasuutari 2007, 188-196.)

3.2 Narratiivisuus ja tarinallinen tulkintakehys

Narratiivisuus tutkimuksessa liittyy lähestymistapaan, joka kohdistaa huomionsa kertomuksiin tiedon välittäjänä ja rakentajana: toisaalta tutkimus käyttää usein materiaalinaan kertomuksia ja toisaalta tutkimus voidaan ymmärtää kertomuksen tuottamisen maailmaksi. Narratiivisuuden käsite on peräisin latinan kielestä eikä sille ole vakiintunut suomenkielistä nimitystä. Hannu Heikkinen käyttää narratiivia, kertomusta ja tarinaa väljästi toistensa synonyymeina. (Heikkinen 2001, 116.) Vilma Hänninen käyttää termejä ”tarinallinen” ja ”narratiivinen” synonyymeina ja suosii ”tarinallisuutta” sen suomenkielisyyden vuoksi. Tarinallinen lähestymistapa tarkoittaa Hännisen mukaan sosiaalitieteellistä suuntausta, jossa tarina nähdään keskeisenä ajattelun ja elämän jäsentämisen muotona. (Hänninen 1999, 15.) Hyvärinen ja Löyttyniemi toteavat, että monet sosiaalitieteilijät eivät tee käsitteellistä eroa kertomuksen ja tarinan välillä. He kuitenkin perustavat ajattelunsa englanninkielisten käsitteiden käännökseen, jossa narrative suomeksi käännettynä on kertomus, kertomuksellinen tai kerronnallinen ja story on tarina. Tarina viittaa tällöin kertomuksen ilmaisemaan tapahtumakulkuun ja samasta tarinasta voi olla monta toisistaan poikkeavaa kertomusta. (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189.)

Narratiivisuuden käsitettä on Heikkisen mukaan käytetty usealla eri tavalla tieteellisessä keskustelussa. Ensinnäkin narratiivisuus voi viitata tiedonprosessiin sinänsä, tietämisen tapaan ja tiedon luonteeseen, jolloin narratiivisuus on liittynyt konstruktivistiseen tiedonkäsitteeseen. Konstruktivismiin mukaan ihmiset rakentavat – konstruoivat – tietonsa ja identiteettinsä ker-

tomusten välityksellä. Tieto maailmasta ja jokaisen ihmisen käsitys omasta itsestään on alati muuttuva ja rakentuva kertomus. Ei ole olemassa kaikille yhteistä todellisuutta, vaan eri tavoin ihmismielissä ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa konstruoituvia todellisuuksia. Tutkimuksen avulla voidaan tuottaa joitakin autenttisia näkökulmia todellisuuteen, mutta uskomus objektiiviseen totuuteen pääsemisestä hylätään. Konstruktivistisen tietokäsityksen mukaan tietäminen on suhteellista – ajasta, paikasta ja tarkastelijan asemasta riippuvaa. Toiseksi narratiivisuudella voidaan tarkoittaa kertomusmuotoista kielenkäyttöä tai sitten narratiivisuus käsitteenä saa käytännöllisen merkityksen, jolloin sillä voidaan tarkoittaa ammatillista työtapaa. Tässä tutkimuksessa narratiivisuuden käsitteen keskeinen merkitys on sen käyttö analyysitapana eli tutkimusaineiston käsittelytapana. Polkinghorne jakaa narratiivisuuden aineiston käsittelytapana narratiivien analyysiin (analysis of narratives) ja narratiiviseen analyysiin (narrative analysis). Narratiivisessa analyysissä tuotetaan aineiston perusteella uusi kertomus ja se perustuu narratiiviseen tietämisen tapaan. Narratiivien analyysissä taas kertomuksia jäsennetään ja luokitellaan eri kategorioihin paradigmaattisen tietämisen tapaan. Tässä tutkimuksessa aineiston käsittelytapa on narratiivinen analyysi ja sen tarkoituksena on tuottaa miesten kertomusten perusteella uusi kertomus. Samalla se on näkökulma, josta haastateltavien identiteettiä lähestytään. (Heikkinen 2001, 118-126; Kekäle 2007, 21; Polkinghorne 1995, 12.)

Narratiivisessa tutkimuksessa identiteetti nähdään muuttuvana ja moniulotteisena kulttuurisena prosessina, tarinallisena luomuksena. Sisäisen tarinan määrittelemässä identiteetissä voidaan erottaa useita tasoja. Näistä eri tasoista reflektoitu identiteetti (tulkittu minä), joka on vastaus kysymykseen kuka minä olen, muodostuu ihmisen kertoessa itselleen tarinaansa. Tällä tasolla identiteettiä on mahdollisuus tietoisesti luoda ja tulkita yhä uudelleen. Tällaista identiteetin rakentamista tapahtuu erityisesti silloin, kun rutiininomainen elämäntilanne katkeaa tai kun elämänprojekteja on arvioitava uudelleen. (Hänninen 1999, 60-61.) Ajattelen, että sijaisiksi ryhtyminen on miehen elämässä sellainen muutosvaihe ja käännekohta, joka ikään kuin pakottaa oman identiteetin uudelleen tarkasteluun.

Nousiaisen (2004, 20) tutkimuksessa peruslähtökohtana on ajatus, että identiteetti rakentuu vuorovaikutteisessa suhteessa muiden ihmisten ja koko asianomaisen henkilön elinympäristön kanssa. Hänen mukaansa näkemys tällaisesta identiteetin syntymisestä pohjautuu holistiseen ihmiskäsityk-

seen, jossa ihminen nähdään aktiivisena toimijana omassa ympäristössään. Identiteettiä rakennetaan paitsi vuorovaikutussuhteissa myös suhteessa sisäiseen minään. Tämä tapahtuu tuottamalla kertomuksia omasta elämästä ja minästä, itselle ja muille. (Nousiainen 2004, 21.)

Aikuisiässä kunkin henkilökohtaiseksi haasteeksi muodostuu sitoutuminen tiettyihin elämänprojekteihin, samalla kun on tietoinen siitä, että myös muita vaihtoehtoja on jatkuvasti tarjolla. Tällöin on irtauduttava ulkoa annetuista tarinoista ja muodostettava sellainen henkilökohtainen tarina, joka ankkuroituu omiin kokemuksiin, tunteisiin ja moraaliseen intuitioon. Omaksi koetun tarinan pohjalta on mahdollista kantaa vastuu omista teoista ja valinnoista. Elämänpiirien moninaistuesssa tulee haasteeksi myös niihin liittyvien tarinoiden yhteensovittaminen ja priorisointi. Elämänmuutokset puolestaan haastavat tuottamaan elämäntarinaa uudelleen ja luomaan jatkuvuutta sen eri vaiheiden välille. Haasteeksi asettuu myös se, miten sovittaa oma elämäntarina yhteen toisten ihmisten tarinoiden kanssa niin, että tarinat tukevat eivätkä tukahduta toisiaan. Elämän murrosten ja jatkuvuuksien keskellä kertoessamme tarinaamme me muutumme tai pysymme samanlaisina. Kertominen on tulkinnan ja merkitysten antamista eletylle ja uudelleentulkinnan mahdollisuudessa välittää tapahtumat elämästä identiteetiksi. (Hänninen 1999, 47-48; Löyttyniemi 2004, 45.)

Vilma Hännisen tarinallista kiertokulkua kuvaava teoreettinen malli toimii tässä tutkimuksessa tulkintakehyksenä, jonka kautta tarkastelen miesten sijaisisyyttä koskevia kertomuksia ja sijaisiän identiteetin kehittymistä sijoitusprosessin aikana. Keskeistä siinä on sisäinen tarina ja sen synty mekanismi: ”Sisäinen tarina on siis yksilön mielen sisäinen, sosiaalisesta vuorovaikutuksesta ja kulttuurista juontuva, mutta yksilölliseen kehityshistoriaan ankkuroituva, luova ja muuttuva elämäntilanteen jäsennysprosessi, joka kytkeytyy motiiveihin ja emootioihin” (Hänninen 1999, 49).

Sisäinen tarina voi toimia kontekstiin kiinnittäjänä ja identiteettinä, koska se tarkastelee yksilöä tilanteessaan, suhteissaan maailmaan, konkreettiseen aikaan ja paikkaan. Ihminen paikantuu tiettyyn sosiaaliseen ja historialliseen tilanteeseen ja sen eri elämäkäytäntöihin, jotka tarjoavat sen näytämön, jossa elämän tarinaa toteutetaan. Sisäinen tarina ohjaa sitä millaisena ihminen tulkitsee tilannettaan ja mihin toimintamahdollisuuksiin hän tarttuu ja sitoutuu. Valitsemalla tietyn ammatin tai elämäntyylin – tässä tapauksessa sijaisvanhemmuuden ja erityisesti sijaisisyyden – hän tulee osaksi

näiden toimintapiirien traditioita eli moraalijärjestyksiä. Tässä toimintapiirissä yksilöllä on oma paikkansa, roolinsa, joka määrittelee hänen asemansa suhteessa kokonaisuuteen ja toisiin toimijoihin. Rooli käsittää ne vaatimukset ja mahdollisuudet, jotka tähän asemaan liitetään ulkoapäin sekä sen tavan, jolla ihminen itse, sisäisen tarinansa perusteella, ottaa roolinsa kannettavakseen. Tätä tietyn moraalijärjestyksen piirissä tapahtuvaa yksilöllisyyden toteuttamista kutsutaan persoonalliseksi identiteettiprojektiksi. (Hänninen 1999, 60.)

Matti Hyvärinen toteaa, että aineistolähtöisen tutkimuksen näkökulmasta sisäisen tarinan käsite on ylimääräinen, sillä kaikkea mitä meillä lopulta on tutkittavana voi pitää kerrottuna kertomuksena. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta on huolestuttavaa, että mallissa tarina vapautetaan kertomisen ajasta ja tilasta, jolloin aktuaalinen kerronta muuntuu sisäisen tarinan ilmaisemiseksi. Tätä Hyvärinen pitää postmodernin tarkoittamana essentialismin riskinä. Sisäisen tarinan nimissä oletetaan helposti, että minänsä on sisäinen, yhtenäinen ja pysyvä ydin. Hän ehdottaa tarinallisen kiertokulun malliin muutosta, jossa sisäinen kertomus korvattaisiin sisäisellä kerronnalla. (Hyvärinen 2004, 306.)

Hänninen (1999, 49) kuitenkin korostaa sisäisen tarinan moninaisuutta ja hänen mukaansa sisäisen tarinan muodostuminen on monella tavalla luova prosessi. Se ei ole ihmisen mielessä eksplisiittisenä kokonaisuutena vaan sisäisen tarinan muotoileminen ulkoiseksi kertomukseksi vaatii ajatuksen muuntamista merkitykseksi ja merkityksen ilmaisemista sanoilla. Pitäydyn tässä tutkimuksessa Hännisen sisäisen tarinan käsitteeseen ja erityisesti sen funktioon identiteetin rakentamisessa.

Hännisen (1999, 20) mukaan tarinallisen kiertokulun lähtökohtana on tiluaatio, joka tarkoittaa niiden seikkojen kokonaisuutta, joihin ihminen on suhteessa. Tällaisia seikkoja voivat olla paitsi konkreettiset tilannetekijät, kuten esimerkiksi asuinpaikka, perhesuhteet, työpaikka, terveydentila, myös toimintaa säätelevät normit, säännöt ja lait. Se käsittää ihmisen elämäntilanteen kokonaisuuden mahdolluuksineen ja rajoineen eli kaiken mihin ihminen jollakin tasolla on suhteessa. Situaatio kokonaisuus muuttuu jatkuvasti, mutta tiluaatio itsessään on faktinen; se muuttuu vain toiminnan, ei ajattelun, voimalla.

Sosiaalinen tarinavaranto tarinallisen kiertokulun mallissa sisältää kaikki ne kulttuuriset kertomukset eli tarinat, joita ihmisille tarjoutuu sosiaalis-

sa vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa tai tiedotusvälineiden ja kirjojen kautta. Sosiaalinen tarinavaranto on myös jatkuvassa liikkeessä, siihen tuotetaan koko ajan uusia tarinoita ja siitä omaksutaan tarinoita koko elämänhistorian ajan. Osa niistä unohtuu ja osa jää mieleen henkilökohtaiseksi tarinavarannoksi. Henkilökohtainen tarinavaranto pitää sisällään myös omassa henkilöhistoriassa kertyneet kokemukset, jotka on tulkittu tarinallisesti. (Hänninen 1999, 21.)

Tarinallisen kiertokulun malliin sisältyy vielä draama ja kertomus, jotka molemmat tapahtuvat toiminnan tasolla. Ihmisen toiminta elävän elämän draamassa on sisäisen tarinan ohjaamaa. Draama on toiminnallinen prosessi, jossa ihminen pyrkii toteuttamaan sisäistä tarinaansa. Draamassa toteutuva toiminta puolestaan muuttaa tilanteen toimintaehtoja (situaatioita) ja sitä kautta sisäistä tarinaa. Kertomuksella taas tarkoitetaan ihmisen itsestään toisille kertomaa tarinaa ja siinä voidaan luoda tapahtuneesta aina uusia tulkintoja. Kertomalla tarinaansa ihminen voi jakaa kokemuksiaan, reflektoida niitä ja saada jäsenyyksilleen sosiaalista vahvistusta. Kertomus siirtyy sosiaaliseen tarinavarantoon myös kuulijoiden resurssiksi, joka voi auttaa heitä oman elämänsä tulkitsemisessa. (Hänninen 1999, 22.)

4 TUTKIMUKSEN TEHTÄVÄ JA TOTEUTUS

4.1 Tutkimuskysymykset ja metodiset valinnat

Tämän tutkimuksen tavoitteena on antaa ääni miehen kokemukselle siinä prosessissa, joka sijaisisyyteen ryhtyminen kaikkine vaiheineen on. Muuttuvassa elämäntilanteessa miehelle rakentuu tietynlainen uusi identiteetti sijaisisänä ja tämä uuden identiteetin rakentuminen miehen näkökulmasta on tutkimuksellisesti mielenkiintoinen.

Isyyden käsite lastensuojelun perhehoidon yhteydessä on määrittelemätön ja tulkinnanvarainen, mutta joka tapauksessa voidaan puhua miehen tai isän roolista sijaisperheessä ja siinä lastensuojelutyön prosessissa, kun sijaishuoltoa tarvitseva lapsi sijoitetaan perheeseen. Lastensuojelun sijaishuollossa keskeisiä sijaisisän ja yleensä sijaisvanhemman identiteetin määrittäjiä ovat myös sosiaalityöntekijät erilaisissa vuorovaikutustilanteissa sekä sijaishuoltoa ohjaava lainsäädäntö ja normisto.

Tutkimuksen tehtävänä on rakentaa kuvaa sijaisisyydestä tutkimalla miten miehet itse kuvailevat toimimistaan miehenä ja isänä sijaisperheenä toimivassa perheessä sekä niitä ilmiöitä, joiden pohjalta uusi identiteetti rakentuu ja joiden varaan se kiinnittyy. Alasuutaria (2007, 174) mukaillen puhun mieluummin identiteetin rakentumisesta kuin tietoisesta rakentamisesta, koska haluan korostaa prosessia kokonaisuudessaan eli miesten lisäksi siinä ovat vahvasti mukana sosiaalityöntekijät ja lastensuojelun toimintakäytännöt (vrt. identiteetin neuvoteltavuus, Juhila 2006, 16-17).

Tältä pohjalta tutkimuskysymyksiksi tarkentuu:

Millaista sijaisisän identiteettiä miehet tuottavat ryhmäkeskusteluissa?

Millaisissa tilanteissa identiteetti rakentuu?

Millaisia ulottuvuuksia keskusteluissa rakentuvaan identiteettiin sisältyy?

Millaisiin tilanteisiin keskusteluissa rakentuva sijaisisän identiteetti asettuu?

Henkilökohtaisten kokemusten tutkiminen ja ”äänen” antaminen tutkimushenkilöille, kuten tutkimuksen tavoitteessa on luvattu, on metodologisesti varsin haastava tehtävä. Subjektiiiviset kokemukset ovat ilmiöitä, joille on vaikea lähteä etsimään tieteellisiä selityksiä. Sen sijaan niitä voi pyrkiä ymmärtämään. ”Ymmärtäminen ihmistä tutkivien tieteiden metodina on eräänlaista eläytymistä tutkimuskohteisiin liittyvään henkiseen ilmapiiriin, ajatuksiin, tunteisiin ja motiiveihin.” (Tuomi&Sarajärvi 2004, 27). Pyrkimys tutkimuksellisesti lähestyä ihmisen kokemusmaailmaa pohjautuu fenomenologiseen ja hermeneuttiseen ihmiskäsitykseen, jossa keskeisiä ovat kokemuksen, merkityksen ja yhteisöllisyyden käsitteet. Tiedon käsityksessä taas keskeistä on ymmärtäminen ja tulkinta. Fenomenologisessa tutkimuksessa kokemus käsitetään hyvin laajasti ihmisen kokemuksellisenä suhteena omaan todellisuuteensa, maailmaan, jossa hän elää. Kokemus syntyy, kun olemme vuorovaikutuksessa todellisuuden kanssa. Fenomenologisessa lähestymistavassa nähdään, että ihmisen suhde maailmaan on intentionaalinen eli kaikki merkitsee jotakin ja kokemus muotoutuu noiden merkitysten mukaan. Merkitykset puolestaan ovat intersubjektiiivisiä eli ihmisten välisiin suhteisiin liittyviä, yhteisöllisiä ja kulttuuriin sitoutuneita. Fenomenologinen tutkimus ei pyri löytämään universaaleja yleistyksiä vaan pikemminkin ymmärtämään jonkin tutkittavan alueen ihmisten sen hetkistä merkitysmaailmaa. Hermeneuttinen ulottuvuus tuleekin fenomenologiseen tutkimukseen mukaan tulkinnan tarpeen myötä, koska siinä tutkija pyrkii löytämään haastateltavan ilmaisuista mahdollisimman oikean tulkinnan. (Laine 2001, 26-28.)

Tämä tutkimus on tutkimusotteeltaan laadullinen ja sen tavoitteena on ymmärtää ja tulkita sijaisiksi ryhtymiseen liittyviä ilmiöitä sijaisien kertomien omien kokemusten perusteella. Laadullisessa tutkimuksessa pyritään tulkitsemaan ja ymmärtämään ihmisten toiminnalleen antamia merkityksiä ja tutkimuksen päämääränä on kokonaiskuvan muodostaminen tutkittavasta ilmiöstä (Paavola 2004, 36). Laadullista aineistoa voi lähestyä narratiivisuuden näkökulmasta, sillä narratiivisuutta pidetään yhtenä ihmiselle tyypillisenä tapana tehdä selkoa todellisuudesta (Eskola & Suoranta 1999, 22).

Hännisen mukaan sisäinen tarina muodostuu, kun ihminen soveltaa omaan yksilölliseen tilanteeseensa niitä malleja, joita hän ammentaa kulttuurisesta tarinavarannosta ja omasta kokemushistoriastaan (Hänninen 1999, 50). Sijaisinä aloittavat miehet ovat uudessa elämäntilanteessa, jossa he raken-

tavat omaa yksilöllistä tapaansa toimia. Miehillä oli kiinnostusta kokoontua yhteen keskustelemaan ryhmässä asioista, joihin he rakentavat suhdettaan. Tutkimusasetelmassa on ollut lähtökohtana tarjota miehille tuo foorumi, joka samalla toimii tutkimuksen aineiston keruun ympäristönä. Ajattelen, että samalla kun miehet ryhmässä tuottavat omaa tarinaansa muiden kuultavaksi ryhmä toimii sen jäsenille myös ”sosiaalisena tarinavarantona” (kts. Hänninen 1999, 21), jonka avulla miehet edelleen rakentavat omaa tarinaansa. Ryhmätilanteissa tapahtuvan kerronnan avulla voidaan muodostaa myös kollektiivisia merkityksiä ja tuottaa ryhmän identiteettiä silloin, kun tilanteeseen osallistujat kertovat kaikki perustaltaan samanlaista tarinaa. (Hänninen 1999, 56.)

Hyvärinen ja Löyttyniemi puhuvat kerronnallisesta eli narratiivisesta haastattelusta, jonka tavoitteena on koota aineistoksi kertomuksia siitä syystä, että ihmiset rakentavat merkittävästi identiteettiään kertomuksina ja kertomukset suuntaavat toimijoita tulevaisuuteen. Kertomus on heidän mukaansa myös vuorovaikutuksen väline, sillä kertomalla jaetaan ja tehdään ymmärrettäväksi kokemuksia. Kertomus on vastaus kysymykseen, kuka minä olen. (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189.)

Tutkimusaineiston keräämisen tapana käytin fokusryhmähaastattelua. Fokusryhmähaastattelu on laadullinen tutkimusmenetelmä, jota käytetään muun muassa yhteiskunta- ja ihmistieteissä. Se on puolistrukturoitu ryhmähaastattelu- tai ryhmäkeskustelutilanne, jota haastatteli ja ohjailee. (Parviainen 2005, 53.) Kohdennetussa haastattelussa (the focused interview) keskeistä on, että kaikki haastateltavat ovat kokeneet tietyn tilanteen. Tutkija puolestaan on selvittänyt tutkittavan ilmiön oletettavasti tärkeitä osia, rakenteita, prosesseja ja kokonaisuutta ja tältä pohjalta päätyneet tiettyihin oletuksiin, joiden pohjalta hän on kehitellyt haastattelurungon. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 47.) Teemahaastattelussa haastattelun aihepiirit eli tema-alueet on etukäteen määritelty ja niihin pyritään saamaan vastaukset vuorovaikutuksellisesti keskustelun kautta (Eskola & Vastamäki 2001, 24, 26).

Valtonen tekee eron ryhmäkeskustelun (focus group) ja ryhmähaastattelun välillä. Ryhmäkeskustelulla hän viittaa järjestettyyn keskustelutilaisuuteen, johon on kutsuttu joukko ihmisiä keskustelemaan jostakin aiheesta fokusoidusti, mutta vapaamuotoisesti. Tällaisessa ryhmäkeskustelumetodissa vetäjän pääasiallinen tehtävä on virittää otollinen keskusteluilmapiiri ja kannustaa osallistujia keskinäiseen keskusteluun, mutta hän ei itse osallistu

siihen aktiivisesti. Ryhmähaastattelussa taas vuorovaikutus painottuu vetäjän ja kunkin osallistujan välille ja vetäjä tekee tavallaan yksilöhaastatteluja ryhmätilanteessa. (Valtonen 2005, 223-224.)

Eskola ja Suoranta puolestaan eivät tee niin jyrkkää eroa näiden käsitteiden välillä., vaan he tarkoittavat ryhmähaastattelulla haastattelua, jossa paikalla on samalla kertaa useita haastateltavia ja jonka tavoitteena on saada aikaan ryhmäkeskustelu tutkijan haluamasta aiheesta tai teemoista. Heidän mukaansa ryhmähaastattelussa saatetaan saada tietoa tavallista enemmän, kun osallistujat voivat yhdessä muistella, herättää muistikuvia ja rohkaista toisiaan puhumaan. Ryhmähaastattelu ei ole strukturoitu, vaan tavoitteena on vapaamuotoinen, mutta kuitenkin asiassa pysyvä keskustelu. (Eskola & Suoranta 1999, 95-96, 98.)

Bloor, Frankland, Thomas ja Robson ym. suhtautuvat kriittisesti fokusryhmähaastattelun käyttämiseen ainoana tutkimusaineiston kokoamisen menetelmänä ja he suosittelevat niiden käyttöä muiden menetelmien täydentäjinä tai esitutkimuksissa. Toisaalta fokusryhmät voivat toimia välineenä osallistavaan tutkimukseen, jolloin tutkittavat itse voivat osallistua tutkimusaineiston analyysiin. (Bloor & Frankland & Thomas & Robson 2002, 17-18.)

4.2 Tutkimusaineiston hankkiminen

Tutkimusryhmä koostui viidestä miehestä, joiden perheet olivat aloittamassa tai juuri aloittaneet Satakunnan sijaishuoltohankkeen kautta uusina lastensuojelun sijaisperheinä. Tutkimusryhmä koottiin siten, että sijaishuoltohankkeen työntekijät kertoivat Pride-valmennuskurssin hiljattain käyneille miehille mahdollisuudesta päästä mukaan tutkimusryhmään ja myös minä itse kävin yhdessä uusien sijaisvanhempien tilaisuudessa kertomassa tulossa olevasta tutkimuksesta. Hankkeen työntekijät ottivat vastaan ilmoittautumisia ryhmään ja listaan kertyikin 11 nimeä. Näille kaikille ilmoitettiin ensimmäisestä tapaamisesta, johon sitten viisi miestä saapui paikalle.

Tutkimusaineiston hankinta tapahtui tätä ryhmää yhteisesti haastatellen ja haastattelut toteutettiin fokusryhmähaastatteluna, osittain teemahaastatteluna, kolmena eri haastattelukertana. Tavoitteena ryhmähaastattelutilanteessa oli saada aikaan ryhmään osallistuvien kesken vapaamuotoinen keskustelu, jonka fokuksessa on sijaisisänä toimiminen ja joka etenee tutkijan johdolla hänen esittämiensä teemojen pohjalta. Tutkimuksessa mukana ol-

leet miehet olivat kaikki käyneet Pride-valmennuksen, jonka aikana he olivat jo tottuneet puhumaan itsestään, omista kokemuksistaan ja tuntemuksistaan, mikä auttoi ryhmäkeskustelun etenemistä. Ryhmähaastattelun etuna oli, että miehet voivat ryhmässä jakaa kokemuksiaan ja saada uutta oivallusta omiin kokemuksiinsa kuultuaan myös toistensa kokemuksista. Motivaatiota tällaiseen miesten kesken puhumiseen oli olemassa, koska miehet olivat tulleet ryhmään oma-aloitteisesti kuultuaan mahdollisuudesta. Toisaalta ryhmähaastattelun heikkoutena voidaan pitää sitä, että omat yksilölliset kokemukset saattavat jäädä ilmaisematta, jos ne poikkeavat ryhmän muiden jäsenten kokemuksista. Analyysissä kuitenkin tulee esille, että miehet tässä ryhmässä esittivät toisistaan poikkeavia näkemyksiä. Ryhmähaastattelun toteuttamisessa keskeistä on, että keskusteluilmapiiri ryhmässä on riittävän turvallinen ja että siinä on tilaa erilaisille näkemyksille. Hännisen (1999, 118) mukaan on tärkeää, että käytössä oleva aineisto heijastaa mahdollisimman autenttisesti tutkittavien henkilöiden ajatuksia ja mielen liikkeitä, kun pyritään luomaan kuvaa sisäisestä tarinasta. Sen mitä tutkittava kertoo tutkijalle tulisi olla mahdollisimman lähellä sitä, mitä hän kertoisi itselleen. Tämä asettaa vaatimuksia haastattelusuhteen luonteelle: sen on oltava luottamuksellinen, tasaveroinen ja intiimi. (Hänninen 1999, 118.)

Ensimmäiseen ryhmähaastatteluun viisi miestä kokoontui 30.8.2005. Tutkimusryhmän toimintaa ja miesten motivaatiota ryhmäkeskusteluihin kuvaa osaltaan se, että kaikki miehet tulivat uudestaan toiseen ryhmähaastatteluun 15.6.2006 ja yhtä lukuun ottamatta myös kolmanteen ryhmähaastatteluun, joka tapahtui 24.1.2007. Ajallisesti ryhmähaastattelut oli alun perin tarkoitus sijoittaa kolmeen vaiheeseen: aikaan ennen ensimmäistä sijoitusta, noin puolen vuoden kuluttua sijoituksesta ja noin vuoden kuluttua sijoituksesta. Elävää elämää ei kuitenkaan voi pakottaa tutkimuksen aikatauluihin ja käytännössä vain yhden miehen kohdalla viidestä haastattelut ajoittuivat suunnitelman mukaisesti. Ensimmäisellä haastattelukerralla edettiin selkeästi eri teemojen kautta, mutta kahdella muulla kerralla haastattelutilanteet kehittyivät enemmän sen pohjalta, mitä miehet itse pitivät tärkeänä kertoa omasta tilanteestaan. Äänitin kaikki ryhmähaastattelut kokonaisuudessaan ja kirjoitin ne sanatarkasti tekstiksi. Aineistoa kertyi kolmesta haastattelukerrasta yhteensä neljä tuntia 38 minuuttia ja aukikirjoitettua tekstiä 57 sivua (riviväli 1).

Keräsin haastateltavista vain niukasti taustatietoja. Iältään miehet olivat

ensimmäisen haastattelun aikaan 36-54 vuotiaita, kaikki olivat avioliitossa ja kaikilla oli ammatillinen koulutus, joko ylioppilas- tai peruskoulupohjalta. Miehet kävivät ansiotyössä kodin ulkopuolella, joko osa-aikaisesti tai kokoaikaisesti. Perherakenteet, lasten lukumäärät ja iät poikkesivat kuitenkin toisistaan samoin kuin elämäntilanteet ja elinolosuhteet kaiken kaikkiaan. Haastattelujen aloitusvaiheessa kahden miehen perheeseen oli jo sijoitettuna lapsi, yhden miehen kohdalla oli kyseessä tukiperheenä toimiminen ja yhden miehen perhe oli käytettävissä tilapäisiin kriisisijoituksiin. Yksi miehistä oli ensimmäisellä haastattelukerralla perheineen siinä elämäntilanteessa, että he odottivat ensimmäistä sijoitusta. Toisella haastattelukerralla kolmen miehen perheessä oli pitkäaikaisesti sijoitettu lapsi ja kolmannella haastattelukerralla yhtä lukuun ottamatta kaikkien miesten perheessä oli pysyvästi sijoitettu lapsi. Kaiken kaikkiaan haastattelut sijoittuivat sijaisinä toimimisen alkutaipaleelle.

Ensimmäisellä haastattelukerralla käytin keskustelun pohjana teemarunkoa (liite 1), mutta toisella ja kolmannella kerralla keskustelua käytiin sijaisyydestä yleisemmin ja miehet kertoivat tarinaansa kuulumisten muodossa toisilleen ja minulle. Miehet puhuivat vuorotellen eikä päällekkäistä puhetta juuri ollut, joten aineiston litterointi oli mahdollista tehdä sanatarkasti. Samoin keskustelun fokuksessa – sijaisyydessä – pysyttiin hyvin eikä minun keskustelun vetäjänä tarvinnut erityisesti palauttaa keskustelua pääasiaan. Puhe liittyi teemaan väljästi, mutta en tarkoituksellisesti pyrkinyt sitä johdattelemaan, vaan annoin miesten puhua siitä, mikä heillä oli päällimmäisenä mielessä. Tein ainoastaan tarkentavia kysymyksiä, joilla pyrin ohjaamaan keskustelua tutkimustehtävän suuntaan. Keskustelun ilmapiiri oli jokaisella kokoontumiskerralla myönteinen ja innostunut ja miehet olivat kiinnostuneita kuulemaan toistensa ajatuksia.

4.3 Tutkimusaineiston analyysi

Sisäistä tarinaa jäljittävissä tutkimuksissa analyysitapa on usein melko vapaamuotoinen ja se saattaa hahmottua vasta tutkimuksen kuluessa. Narratiivista analyysia voi pitää ikään kuin salapoliisityönä, sillä siinä voidaan käyttää hyväksi monenlaisia vihjeitä ja myös siksi, että se vaatii tutkijalta intuitiota ja eläytymistä. Tutkijalla onkin erityinen vastuu reflektoida ja perustella omia menettelytapojaan, sillä tavoitteena on alkuperäisen kertomuk-

sen välittäminen mahdollisimman tarkasti. Narratiivisessa analyysissä tuotetaan aineiston kertomusten perusteella uusi kertomus, joka pyrkii tuomaan aineiston kannalta keskeisiä teemoja esiin. (Hänninen 1999, 118; Heikkinen 2001, 122).

Aloitin tutkimusaineiston analyysin lukemalla sitä vapaasti läpi. Tutkimusaineiston kanssa tutuksi pääsemistä edesauttoi se, että olin itse litteroinut sen. Analyysin ensimmäisessä vaiheessa lähdin järjestämään aineistoa situaation käsitteen kautta, koska Hänninen pitää sitä tarinallisen kiertokulun mallin dynamiikan lähtökohtana. Situaatiolla ymmärretään niiden seikkojen kokonaisuutta, joihin ihminen on suhteessa eli se käsittää ihmisen elämäntilanteen kokonaisuuden. (Hänninen 1999, 20-21.) Analysoin aluksi niiden erilaisten uusien suhteiden näkymistä tutkimusaineistossa, joita perhehoitosijoituksen myötä miesten elämään oli tullut. Situaatio käsitteenä pitää sisällään kaiken tasoiset asiat, joihin asianomainen on jossakin suhteessa ja jotka ikään kuin asemoivat hänen elämänsä. Tutkimukseen osallistuneiden miesten elämäntilanteet, asuinpaikat, työ- ja perhesuhteet olivat ymmärrettävästi hyvin erilaiset. Sen sijaan heitä yhdistävä situaatio oli sijaisisyys kaikine siihen liittyvine asioineen ja ilmiöineen. Konkreettinen miehiä yhdistävä tekijä oli myös se, että he kaikki olivat käyneet sijaisvanhemmuuteen valmistavan Pride-valmennuksen viimeisen vuoden aikana ja he harkitsivat sijaisvanhemmaksi ryhtymistä tai olivat jo ryhtyneet tehtävään. Tämä oli jo fokushaastatteluryhmän kokoamisessa otettu lähtökohdaksi.

Keskityin aluksi analyysissäni siihen, mikä miesten situaatioissa oli heidän kertomustensa perusteella yhteistä. Miesten situaatioissa yhdistäväksi tekijäksi muodostui siis jo olemassa oleva tai mahdollinen sijaisisyys ja sen myötä heidän elämänsä tulleet uudet tai muuttuneet suhteet eli situaatiot. Jaoin nämä suhteet miesten kertomusten perusteella kolmeen ryhmään sen mukaan, miten paljon ne miesten kertomuksissa tulivat esiin. Ensimmäisen ryhmän muodosti sijoitettava lapsi ja hänen oma verkostonsa, lähinnä biologinen sukunsa. Tämä olikin odotettavaa, koska ryhmähaastattelun fokuksena oli juuri sijaisisyys. Toiseksi eniten miehet puhuvat omista perheistään ja omasta muuttuneesta elämäntilanteestaan. Kolmanneksi yhteiseksi situaatioksi nousi sosiaalityöntekijät sekä sijoitukseen liittyvät lastensuojelun toimintakäytännöt ja ohjeet.

Jatkoin analyysiä näiden kolmen situaation sisällä. Seuraavalla lukukierroksella siirryin niin sanottuun temaattiseen luentaan (ks. Hyvärinen 2006).

Sisäisessä tarinassa kyse on prosessista, jossa yksilö tulkitsee elämänsä tapahtumia sekä situaationsa tarjoamia mahdollisuuksia ja rajoja. Päättävöitteeni oli jäljittää miesten sisäistä tarinaa siitä syystä, että halusin selvittää sijaisien omaa tulkintaa isyydestään ja sijaisisyyteen liittyvää identiteetin rakentumista. Narratiivisessa lähestymistavassa minuutta ei nähdä pysyvänä ja olemuksellisena, vaan kulttuurisena prosessina, muuttavana ja moniulotteisena, jolloin identiteetti on tarinallinen luomus. Sisäisessä tarinassa reflektoitu identiteetti on tulkittu minä ja samalla tietoinen vastaus kysymykseen kuka minä olen. Se muodostuu ihmisen kertoessa tarinaansa itselleen. (Hänninen 1999, 61.)

Kokosin näiden kolmen tilanteen sisällä eri haastattelukerroilla kertyneitä keskeisiä teemoja, joiden kautta miehet kuvasivat ajatuksiaan uudessa elämäntilanteessaan eli kertoivat sisäistä tarinaansa. Sen jälkeen yhdistin eri haastattelukerroilla kunkin tilanteen sisällä kertyneet aineistot ja kokosin miesten isyydelleen antamat tulkinnat ja identiteettiin liittyvät teemat tutkimustuloksiksi. Kuvaan näitä tulkintoja ja identiteetteihin liittyviä teemoja toiminnan kautta (ks. draaman käsite tarinallisen kiertokulun mallissa, Hänninen 1999, 22).

Tämän tutkimusaineiston perusteella ei ollut tarkoituksenmukaista rakentaa suoraan esimerkiksi tyypittelyä erilaisista sijaisien rooleista identiteetin kuvaajina. Jokaisen viiden miehen tarinasta olisi myös saanut oman yksilöllisen identiteetikertomuksen, koska kaikkien tilanteet kokonaisuudessaan ovat niin ainutkertaisia. Sen sijaan sain esille keskeisiä teemoja, joita miehet olivat joutuneet pohtimaan uudessa elämäntilanteessaan rakentaessaan identiteettiään sijaisinaan.

Lähestyin tutkimusaineistoa vielä lopuksi Alasuutarin (2007, 178) subjektiposition eli toimijan aseman käsitteen näkökulmasta, joka on yksi identiteetin ulottuvuus ja kuvaa identiteetin prosessiluonnetta. Pystyin löytämään aineistosta kaksi selkeästi erilaista isäpositiota suhteessa sijoitettuun lapseen eli perinteisen ydinperhe-isyyden ja uusperhe-isyyden. Kertomusten erilaisuus tuli selkeimmin esiin siinä, miten miehet toivoivat sijoitettujen lasten kutsuvan itseään. Nimesin nämä erilaiset sijaisisyyden identiteetit ydinperheperustaiseksi isyydeksi ja uusperheperustaiseksi isyydeksi. Näiden kahden isyysidentiteetin lisäksi tutkimusaineistosta löytyi välillisesti kolmas lapsettomuuden vaihtoehdona syntyvän sijaisisyyden isäpositio, jonka nimesin rakentuvan ydinperheen isyydeksi. Neljänneksi sijaisisyyden ulottuvuudeksi

ryhmäkeskustelut tuottivat isäposition, joka muodostuu identiteetin määrittäjäksi suhteessa lastensuojelun sosiaalityöhön ja hallintoon. Se on kaikille miehille yhteinen ja nimesin sen perhehoitoperheen isyydeksi.

Tarinallisen kiertokulun malliin Hänninen kytkee vielä sosiaalisen tarinavarannon käsitteen, joka viittaa niiden kulttuuristen kokemusten joukkoon, joka yksilölle tarjoutuu. Se sisältää kaikki ne tarinat, joita ihmiset kohtaavat esimerkiksi sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. (Hänninen 1999, 21.) Fokusryhmähaastattelutilanteessa miehet tuottivat kukin vuorollaan omaa tarinaansa ja samalla se muodostui ikään kuin yhteiseksi tarinaksi ja vain silloin, kun jonkun miehen tarina oli erilainen, se tuli rekisteröidyksi poikkeuksena, vastatarinana, tuohon yhteiseen tarinaan. Näin ryhmähaastattelutilanne toimi samalla sosiaalisena tarinavarantona, johon miehet peilasivat omaa kertomustaan. Samoin Pride-valmennuskurssi näyttäytyi tutkimusaineiston perusteella tällaisena sosiaalisena tarinavarantona, josta miehet ammensivat erilaisia sijaisvanhemmuuden mallitarinoita, joihin he usein viittasivat. Huomattavaa on, että mallitarinat liittyivät sijaisvanhemmuuteen (sijaisäidin näkökulmasta) eivätkä nimenomaisesti sijaisisyyteen, koska valmennusryhmän vetäjät olivat naisia.

4.4 Tutkijan asema ja tutkimuksen luotettavuus

Oma esiyttämykseni tutkittavan ilmiön suhteen muodostui siitä, että sosiaalijohtajana ja sosiaalityöntekijänä toimiessani olin tutustunut perhehoitoon hallinnollisella tasolla ja jonkin verran myös perhehoitajan käytännön työn tasolla. Käytännön tuntemus perustui enemmän kehitysvammahuollon kuin lastensuojelun perhehoitoon. Perhehoito on kiinnostava sosiaalipalvelu juuri siinä mielessä, että se sijoittuu ammatillisen ja yksityisen välimaastoon, johon myös Julkusen (1993, 34) esille tuoma hoiva- ja kasvatustyön alihankinta-ajattelu sopii. Olen ajatellut, että perhehoitajaksi ryhtyminen on myös elämäntapavalinta, koska siinä on suostuttava avaamaan yksityisen kodin ovi yhteiskunnalle, tässä tapauksessa lastensuojelun sijaishuollon toimintakäytännöille.

Tutkimuksen kannalta on keskeistä, että tutkimusaineisto kootaan huolellisesti ja että se mahdollisimman autenttisesti välittyy tutkijalle. Tutkimusryhmään mukaan tulleet miehet olivat valikoituneita siinä mielessä, että juuri he olivat kiinnostuneita pohtimaan sijaisisyyteen liittyviä kysymyk-

siä, koska kaikki alun perin kiinnostuksensa ilmaisseet eivät kuitenkaan tulleet paikalle. Miehistä vain osa tunsi toisensa entuudestaan. Oman arvioni mukaan haastatteluryhmässä olleet miehet toivat ajatuksiaan avoimesti esille ja ilmapiiri ryhmäkeskusteluissa oli turvallinen. Asiaa edesauttoi se, että miehet olivat jo käyneet Pride-valmennuksen ja siellä tottuneet erittelemään ajatuksiaan ja tunteitaan. Uskon myös, että oma työkokemukseni erilaisten ryhmien kanssa toimimisesta edesauttoi keskustelun ohjaamista.

Tutkimuksen tekoon kuuluu aina tulosten luotettavuuden pohdinta. Laadullisessa tutkimuksessa se on vaikeasti todennettavissa, koska tulokset ovat syntyneet tutkijan oman ymmärryksen ja tulkintaprosessien kautta. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei kuitenkaan pyritäkään yleistettäviin selitysmalleihin vaan pikemminkin ilmiöiden jäsentämiseen ja erilaisten näkökulmien esille tuomiseen. Tiedostan, että oma elämäkokemukseni miehenä ja kolmen lapsen isänä on varmasti ollut vaikuttamassa isyyden ilmiön ymmärtämiseen ja tulkintaan. Enemmän kuin riskinä pidän sitä kuitenkin mahdollisuutena pystyä tavoittamaan miesten kertomusten ydintä.

Ymmärtämiseen ja tulkintaan perustuva tutkimus on aina tutkijakeskeistä, mutta tulostensa tueksi tutkijan on kuitenkin pystyttävä osoittamaan mistä viitekehystä ja millä perusteella hän on tulkintansa tehnyt. Olen pyrkinyt rakentamaan tutkimusraporttini niin, että se palvelee näitä tavoitteita.

Tutkimusluvan hankin Satakunnan sijaishuoltohanketta hallinnoivan Porin kaupungin sosiaalitoimen osastopäälliköltä ja sen lisäksi tutkimushaastatteluihin osallistuneet miehet allekirjoittivat kirjallisen suostumuksensa siihen, että voin käyttää haastatteluissa käytyjä keskusteluja tutkimustarkeitukseen.

5 YHTEINEN JA ERILLINEN TARINA

5.1 Situaationa suhde sijoitettuun lapseen ja hänen omaan verkostoonsa

Miesten kertoessa tarinaansa kolmella eri haastattelukerralla keskustelussa on aina keskeisellä sijalla sijoitettu lapsi ja tälle läheiset henkilöt – heistä miehet puhuvat eniten. Keskustelua ohjaa ensimmäisellä haastattelukerralla teemahaastattelun kautta fokukseksi tuomani teema - sijaisisyys - ja siihen liittyvät erilaiset näkökohdat. Sijaisisyys identiteettinä toteutuu miesten puheessa ensisijaisesti suhteessa sijoitettuun lapseen ja tämän sukuun ja siinä erityisesti psykologisena ja sosiaalisena isyytenä (Huttunen 2001). Tutkimuksellisenä havaintona voi myös todeta, että ryhmähaastattelussa mukana olleet miehet puhuvat sijaisisyyteen liittyvistä teemoista hyvin lapsilähtöisesti ja osoittavat kiinnostusta siihen, miten sijoitettu lapsi koee asiat sijoitusprosessin eri vaiheissa.

Ryhmähaastatteluista nostan esiin seuraavat sijaisisyyteen liittyvät teemat, jotka tulevat keskusteluissa eniten esiin miesten suhteessa sijoitettuun lapseen tai tämän läheisiin henkilöihin: isäksi asettuminen, lapsen empaattinen ymmärtäminen, lapsen kiintyminen, lujana kasvattajana toimiminen ja isyyden jakaminen.

Isäksi asettuminen

Isän rooliin asettuminen suhteessa sijoitettuun lapseen saa erilaisia tulkin-toja ja sitä koskevat tarinat ovat erilaisia miesten elämäntilanteesta ja perheen omasta historiasta riippuen. Yleisesti näyttää siltä, että ne miehet, joilla on omia biologisia lapsia ja jotka elävät peruserheessä, omaksuvat helpommin roolin, jossa he kokevat olevansa isiä myös sijoitetuille lapsille. He ikään kuin jatkavat ja laajentavat isyyttään sijoitetun lapsen kanssa. Heidän tarinoissaan korostuu tasapuolisuus ja yhdenvertaisuus omien lasten ja sijoitetun lapsen kesken.

”Lapsi tarkoittaa sitä .. sillä sanalla.. ihan eri asiaa mitä itte käsittää. Et lapselle se on vaan tietty nimitys tuosta henkilöstä, joka hoitaa häntä.”
(M5)

”Ja tota mä oon toistaiseksi sitte pyrkinyt olemaan ihan samalla lailla kuin omienkin lasten kohdalla että ei sillä lailla mitään erilaista.” (M4)

Sen sijaan miehet, jotka elävät uusperheessä ja joilla ei ole omia lapsia tai oman lapsen lisäksi perheessä on myös vaimon lapsia, suhtautuvat isän rooliin varauksellisemmin.

”En mä oo heille (vaimon lapsille) isä ollu koskaan, kyllä mä (etunimi) oon ollu enkä kuvittele, että he isäks sanoi. Enkä mä myöskään kuvittele, että sijaislapsi sanois mua isäksi.” (M3)

Yksi mies kokee oikeastaan väääräksikin lähteä kutsumaan itseään isäksi lapselle, jolla jo kuitenkin on isä. Mies kokee, että hän riistää isyyden pois mieheltä, jolle se oikeasti kuuluu. Kokemusta vahvistaa vielä se, että asianomaisella miehellä ei ole biologisesti omia lapsia, joten isän rooli olisi hänelle henkilökohtaisesti uusi.

”Mulla ei oo omia lapsia niin mä en oo tuntenu itseäni missään vaiheessa sijaisisäksi enkä isäksi yleensäkään. Mä oon enemmän kokenu sen että mä oon se aikuinen siinä taloudessa ja en mä osaa kuvitella että vaimon lapsi tai sitten sijoitettu lapsi kutsuis mua isäksi. ..koska hänellä on isä ja vaimon lapsella on isä. Mä jotenkin tunnen riistävänä sitä biologista isää siinä vaiheessa.” (M1)

Tälle näkemykselle täysin vastakkainen tulkinta tulee taas miehiltä, joilla on omia lapsia. Heidän tarinoissaan korostuu isyys yleisempänä ilmiönä. Isäksi nimittäminen kuvaa heidän mielestään ensisijaisesti lapsen ja miehen välistä tunnesuhdetta ja sen kehittymistä vähitellen, kun aikaa kuluu ja luottamus kasvaa.

”Ei se oikeastaan oo riistämistä. Siin tota noin niin lapsi kenties kokee sut semmoseks ihmiseks mitä kuuluu isäks sanookin. Silloin sä annat sitä mitä vanhemman kuuluu antaa.” (M5)

”Ja hän alko mein emäntää sanomaan äidiksi melko lailla heti mut minuu ei isäks sanonu ennenku lähempänä jouluu.” (M4)

Kaikki miehet jakavat yhteisesti ajatuksen siitä, että lapsi itse saa lopulta päättää millä nimellä hän haluaa kutsua sijaisisää. Osalle miehistä isäksi kutsuminen kuitenkin on selvästi positiivinen asia. He pitävät sitä tietyllä tavalla merkinä tehtävässä onnistumisesta, luottamuksen osoituksena, jolloin se on toivottavaa ja jopa tavoiteltavaakin.

”Silloin mä mun mielestä olen ainakin tarjonnu sille jottain semmosta et se luottaa minuun niin paljon, että se voi ruvet kutsumaan se lapsi mua isäkses. Se olis ehkä vaan semmonen päinvastoin suuri luottamuksen osoitus.” (M5)

”... et olis semmonen turvallinen hahmo sit siinä, jota vois tosiaan vaikka isäks kutsua.” (M2)

Uusperheessä elävät miehet vierastavat kuitenkin isä-nimitystä, vaikka sallisivatkin sen lapselle, jos tämä haluaisi kutsua heitä isäksi. Nimitykset liittyvät heidän mielestään kuitenkin perheen kokonaistilanteeseen eli kun vaimon lapset edellisestä avioliitosta eivät kutsu miestä isäkseen niin on luontevaa, ettei sijoitettu lapsikaan kutsu häntä isäksi vaan etunimellä.

Kaiken kaikkiaan miesten kertomuksissa tulee esille se, että lapsen kokonaistilanne, esimerkiksi suhde omaan biologiseen isään ja se, minkä ikäisenä lapsi on tullut perheeseen, vaikuttaa puhuttelutapaan. Toisaalta nimitysten tarkalle sopimiselle on ihan käytännön perustelunsakin, sillä nimitysten epäselvyydestä ja päällekkäisyydestä johtuen voi sattua väärinkäsityksiä, kun lapsi tai aikuiset eivät tiedä kenestä isästä milloinkin puhutaan. Tähän miehet ehdottavat ratkaisuksi sitä, että biologisesta isästä käytetään etunimellistä muotoa.

”Vois käyttää semmosta .. ja jonka mä itte huomasin ja meil käytettiin, mut palataan siihen kohta. Mut kumminki sillai, että toi niin .. jos sä (M2) olet vaik isä tai isi mut sit on se toinen ja siitä käytetään etunimee. Olkoon se on vaikka Kalle-isi. Sillon varmaan vanhemmatki pystyy omakseen sen semmosen, semmosen roolin.” (M5)

Tutkimuksellisesti on mielenkiintoista, että valinta tapahtuu näin päin: sijaisisä on ”isä” ja biologinen isä on ”etunimi-isä”. Tähän he esittävät perusteluna sen, että sijaisisää lapsi tapaa päivittäin ja biologista isää harvemmin, joten sijaisisälle tällä perusteella syntyy ikään kuin etuoikeus tuohon isänimitykseen. Biologisen vanhemman isyys on tässä tulkinnassa vasta toissijainen.

”Joo, kyllähän he nyt ymmärtää sen, että se päivittäinen isi ja päivittäinen äiti on isit ja äidit.” (M2)

Nämä tarinat tulevat miehiltä, joiden perheessä on sijaislapsen lisäksi vain omia biologisia lapsia, jotka kutsuvat miestä isäksi, joten nimitystavat kytkeytyvät samalla osaksi kunkin perheen nimityskulttuuria. Miehet osoittavat kyllä ymmärtävänsä, että se miten puhutaan omalta osaltaan myös rakentaa sosiaalista todellisuutta. Sijaisisän kutsuminen isäksi vahvistaa sijaisisän isyyttä ja samalla rakentaa etäisyyttä biologisen isän isyyteen.

”Kyl se sillai varmaan. Kyllä mä voisin kuvitella, että hän .. kyl siitä isyydestä kuitenkin aika lovi, jos ei nyt leijonanosaa, niin kuitenkin jonkinmoisen osan tekee se nimi jo .. vie siitä .. tavallaan sit.” (M2)

Aikaisemmin ne miehet, joiden perheessä on lapsia vaimon aikaisemmasta avioliitosta, ovat omaksi identiteetikseen jo valinneet ”etunimi-isän” identiteetin ja lasten biologinen isä saa pitää isä-nimityksen. Tämän nimitysasetelman miehet haluavat säilyttää myös suhteessa sijoitettuun lapseen, jolloin se osaltaan rakentaa tasavertaisempaa rinnakkaisisänä toimimisen identiteettiä ja toteuttaa isyyden jakamista. Tässä aineistossa tosin molempien uusperheisiin sijoitettujen lasten biologinen isä oli kuollut, joten rinnakkaisyyden toteutuminen jää käytännössä testaamatta.

”Tietyllä tavalla mä olin jo hänen (vaimon) lastensa kautta ... niin periaatteessa mä olin jo siinä hypännyt niinku sijaisisän rooliin ... tai ei välttämättä sijaisisän, mutta rinnakkaisisän rooliin.” (M1)

Miesten näkemyksen mukaan se, että sijoitettu lapsi kutsuu miestä isäksi, rakentaa isäidentiteettiä niin vahvasti, että se on jollakin tavalla voi olla pois biologisen isän isyydestä. Kuitenkin osa miehistä pitää oikeana, että sitä miestä, jota lapsi tapaa päivittäin, hän myös kutsuu isäksi. Toisaalta se, että lapsi kutsuu sijaisisää isäksi voi tapaamistilanteissa, joissa biologinen isä ja sijaisisä ovat yhtä aikaa läsnä, aiheuttaa sekaannusta. Tästä syystä nämä miehet ehdottivat ratkaisuksi sitä, että biologinen isä on etunimi-isä ja sijaisisä eli ”päivittäinen isä” on isä.

Keskusteluissa rakentuu siis kaksi erilaista isäksi asettumisen tapaa sen perusteella kuvattuna, miten miehet toivovat sijoitetun lapsen kutsuvan heitä. Ydinperheessä elävät miehet toivovat, että lapsi kutsuu heitä isäksi ja biologinen isä on ”etunimi-isä”. Huomattavaa on, että he liittävät biologisen isän etunimeen kuitenkin myös sanan isä, etunimen perään. Uusperheessä elävät miehet taas toivovat, että lapsi kutsuu heitä etunimellä ja biologinen

isä on isä. Miehet kuitenkin toteavat yhteisesti, että valinta on lapsen. Hän saa päättää millä nimellä haluaa miestä kutsua.

Lapsen empaattinen ymmärtäminen

Miesten kertomuksissa välittyi kuva, että he ajattelevat lapsilähtöisesti ja pyrkivät asettumaan lapsen asemaan. Esimerkiksi he osoittavat ymmärtävänsä, miten suuri mullistus sijaisperheeseen ja uuteen ympäristöön tulo on lapsen maailmassa. Erityisesti korostuu ajatus siitä, että luottamuksellisen suhteen rakentaminen lapseen on pohja sijaisvanhemmuuden onnistumiselle ja varsinkin sijoituksen alkuvaiheessa tähän pitää miesten mielestä panostaa.

”Siin oli semmonen prosessi et piti niinku mieltää et miten hän kotoutuu nyt tänne kun koulu alkaa” (M4)

”Kun hän meille tuli niin hän on tämmönen sulkeutunut ja alakuloinen ja jos tuota...siin oli varmaan semmonen tärkeätä, että semmonen luottamus. Sen kyllä jotenkin huomasi niinku aluksi, että hän oli varmaan pettynyt... pettymyksiä kokenut paljon ja luvattu ja ne ei ollu toteutunu... ja me niinku aateltiin silloin heti alussa, että meidän pitää niinku tää puoli pitää sillai, sillai niinku sovitulla tavalla.” (M4)

Miesten kertomuksissa nousee esille myös ongelmat, joita liittyy lasten yhteydenpitoon biologisiin vanhempiin ja muuhun sukuun. Tapaamisen jälkeen lapset ovat rauhattomia ja ahdistuneita, mikä joskus purkautuu raivo-kohtauksina. Biologiset vanhemmat saattavat lapsen kanssa keskustellessaan pitää yllä ajatusta siitä, että lapsi voi palata heille, mikä ymmärrettävästi on lapsen näkökulmasta ristiriitaista.

”Valvottaa öitä sitte, pitää koko aika niinko päästä kiinni ja ihan viereen ja niinku semmosta.” (M2)

Samalla kun miehet puhuvat vaikeuksista, joita liittyy yhteydenpitoon lapsen sukulaisten kanssa, he kuitenkin näkivät sen haasteena itselleen. Keskustelusta välittyi kuva, että miehet ymmärtävät biologisten vanhempien tärkeyden lapsille ja yhteydenpidon merkityksen. Myönteinen suhtautuminen biologisiin vanhempiin on lapsen näkökulmasta perusteltua, vaikka se vaa-

tiikin sijaisvanhemmilta ylimääräistä ponnistelua.

”Mut siin onki taitoo et pystyy olemaan tasapuolinen ja yrittää olla sille huostaanotetun lapsen vanhemmalle niinku ei ... vaik sä nyt vähät välitää tosta sun mukulastas niin kyl me susta silti tykätään.” (M5)

Varsinkin sijoituksen alkuvaiheessa miehiä myös askarruttaa lapsen menneisyys, mitä kaikkea huostaan otetut lapset ovat joutuneet kokemaan. Miehet ovat saattaneet tehdä havaintoja, että lapsi on alakuloinen ja tuntuu miettivän asioita ja on sanomaisillaan jotain, mutta ei kuitenkaan ole valmis puhumaan. Tämä tuntuu jonkinlaisena jännitteenä suhteen rakentamisvaiheessa.

”..joskus mieleen on tullut, että mahtaako sieltä menneisyydestä putkah-taa esille, esille semmosta..” (M4)

Miehet ymmärtävät kuitenkin, että lasta ei ole hyvä patistaa puhumiseen ja ajan myötä, kun luottamus rakentuu, tilanne voi muuttua. Pelkona on samalla se, että lapsi voi muuttua käyttäytymiseltään hankalammaksikin, kun hän tuntee olonsa turvallisemmaksi. Tällainen muutos nähdään myös myönteisenä, koska sen arvellaan olevan merkki siitä, että luottamus on rakentunut suhteeseen.

Tästä keskustelusta välittyy kuva, että miehille on syntynyt ammatillista ymmärrystä lasta ja hänen menneisyyttään kohtaan. Vaikka se ei suoraan tullut miesten keskustelussa esille niin tulkitsemme, että valmennusohjelmassa läpikäydyillä asiasisällöillä samoin kuin sosiaalityöntekijöiden kanssa käydyillä keskusteluilla on ollut tässä merkitystä. Valmennusohjelmassa käsitellään sijoitusprosessia erityisesti lapsen näkökulmasta ja se on todennäköisesti osaltaan kehittänyt tätä ymmärrystä. Taustalla voi nähdä myös yleisemmin viitteitä lapsisensitiivisen sosiaalityön kehittymiseen erityisesti 2000-luvulla suomalaisen lastensuojelun toimintakäytännöissä, joka siten on tullut myös sosiaalityöntekijöiden puheessa esiin. (Forsberg&Ritala-Koskinen&Törrönen 2006, 5-18).

Lapseen kiintyminen

Sijoitettuun lapseen tunnetasolla tapahtuva kiintyminen on asia, joka tulee esiin erityisesti niissä kertomuksissa, kun miehet kuvaavat sijoituksen alku-

vaihetta, lapsen tutustumista ja tunnesuhteen kehittymistä. Kiintyminen tapahtuu pienten lasten kohdalla hoitoon osallistumisen kautta ja isompien kohdalla keskustelujen ja yhteisen tekemisen kautta.

”Mulle on melko läheinen kyllä että ... ei se poikkeaa omista oikeastaan, että kuin oma.” (M2)

”Se tulee niin keskeiseksi ja läheiseksi se kaikki toiminto koska siis pienestä pitäen ollaan jo tuttipullossa kiinni ja vaihdetaan vaippaa ja pestään ja hoidetaan niin... tulee niinku niin läheiseksi jo tässä ihan normaalissa hoitotoimenpiteessä”. (M2)

”Me siitä sitten vaimon kanssakin keskusteltiin että mitähän tämä kiintyminen ja kiintymys mahtaa käytännössä ... lähtee se tapahtumaan. Kylmä väitän, että se lähtee.” (M4)

”Mein on niinku suhde kehittynyt ja tullu sillai semmoseks... nyt on varmaan lähellä semmonen kiintyminen jo, että tota me puhutaan paljon keskenämme ja monenlaisista asioista ja sillä lailla..” (M4)

Kiintymisen näkökulmasta miehelle aiheuttaa jonkinlaista pelkoa sijaisyyteen liittyvä asetelma, jossa lapsi voikin muuttaa pois perheestä kesken kaiken. Juridista isyyttä ei ole, eikä huoltajuuttakaan lapseen nähden välttämättä ole vahvistettu, joten asema lapsen isänä on epävarma. Sijoituksen aikana voi olla vireillä oikeudenkäynti, jossa vanhemmat hakevat huostaanton purkua.

”Että ainaki itestä tuntus kyllä tosi ikävältä et jos .. että jos toi tämäkin ihmishuoli mikä nyt on meidän perheeseen .. että jos joku oikeuden nuija sen kopauttaa niinku päinvastaseks niin ..” (M2)

Hja: Niin joo.

”Niin ei se ainakaan lapsen edun mukainen oo se päätös sillon... Tietysti voiko kaikki maailman päätökset olla aina lapsen edun mukaisia. Mutta sitä se ei ainakaan tulisi olemaan. Että jos äiti tahtos läpi joskus saa..” (M2)

Hja: Niin, se on aina yks puoli täs sijaisvanhemmuudessa..

”Niin se on juu, se on tiedostettava se mahdollisuus. Se on olemassa.” (M2)

Tässä keskustelussa tulee vahvasti esiin psykologisen isyyden tavoitteeseen ja toisaalta juridisen isyyden puuttumiseen liittyvä vakava ristiriita sijaisisyy-

dessä. Lastensuojelun sisältöihin on saatu uutta tietoa kiintymyssuhdeteoreettisesta ajattelusta, jonka mukaan lapsuuden varhaiset ihmissuhteet toimivat harjoittelukenttänä tunteiden ja ajattelun kehittymiselle. Vuorovaikutuksessa läheisten ihmisten kanssa lapsi muun muassa oppii onko hän hoiavan arvoinen, voiko ihmisiin luottaa ja onko heidän käyttäytymisensä ennakoitavissa. Vaikka varhain opitut mielen sisäiset mallit eivät sellaisenaan siirry myöhempään elämään ne kuitenkin muovaavat kehityksen monimutkaisia polkuja. Kiintymyssuhdemalli vaikuttaa siihen, miten lapsi havainnoi ja tulkitsee ympäristöään ja käsittelee stressaavia tunteitaan ja ajatuksiaan. (Punamäki 2002, 174.)

Kiintymyssuhdeteoreettisen tiedon pohjalta on sijoituksen pysyvyys lapsen myönteisen kehityksen kannalta keskeistä. Epävarmuus sijoituksen jatkuvuudesta vaikuttaa väistämättä myös miehen omiin tunteisiin, kuten keskustelusta voi päätellä. Uskaltaako mies itse sitoutua isyyteen ja kiintyä lapseen?

Lujana kasvattajana toimiminen

Varsinkin kolmannella haastattelukerralla, kun osalla haastateltavista sijoitukset olivat jo kestäneet 1,5 – 2 vuotta, miesten kertomuksissa nousevat lasten kasvatukseen liittyvät teemat keskeisiksi. He kertovat pitkiä tarinoita siitä, miten ovat toimineet erilaisissa haasteellisissa tilanteissa, joita lasten kanssa on tullut eteen. Kertomuksista välittyy kuva, että kasvatustilanteita on jaettu ja pohdittu yhdessä vaimon kanssa, mutta miehillä on ollut itse tilanteissa ja niiden ratkaisuisa keskeinen rooli, varsinkin silloin, kun on tarvittu rajojen asettajaa.

Miesten toiminta ja ratkaisut kasvatustilanteissa perustuvat lähinnä käytännön kokemukseen ja jonkin verran Pride-valmennuksessa saatuun tietoon. Joidenkin miesten vaimoilla on myös ammattinsa puolesta koulutuksellista osaamista erityislasten hoitamisessa, joka on välittynyt miehille. Miehen rooli korostuu myös tilanteissa, joissa tarvitaan fyysisistä rajoittamista.

”.. mä oon kuitenkin fyysisesti paljon isompi ja vahvempi kuin vaimo.”
(M1)

Miehet korostavat kasvatuseriaatteissaan turvallisten rajojen merkitystä ja vanhempien aikuisuutta ja he vieroksuvat vapaata kasvatusta ja kaverivanhemmuutta.

”Me ei olla tein kaverei, me ollaan tein vanhempii.” (M5)

Kertomuksissa tulee esille myös tietynlainen ammatillisen asiantunte-
muksen kehittyminen. Miehet näkevät roolinsa myös biologisten vanhem-
pien ohjaajina eli he kokevat, että heidän on puuttuttava sellaisiin tilantei-
siin, joissa biologiset vanhemmat heidän mielestään toimivat lapselle hai-
tallisella tavalla.

”Tämä isä antaa niinku sille lapselle hyvin tilaa.” (M2)

*”Se oli hirveen levoton, se oli niinko lapsia rankimmasta päästä, mitä voi
olla sit, semmosen käsityksen mä olen saanu...” (M5)*

*”Et toi siihen on, siihen äitin tapaan... siihen täytyy nyt enemmän oikein
niinku puuttuakkin että..-” (M2)*

Tähän teemaan liittyvässä keskustelussa miehistä rakentuu kuva Korho-
sen (1999) tyyppittelyn mukaisina vastuutaan korostavina isinä, jotka pai-
nottavat vanhempien vastuuta lasten kasvatuksessa. Oleellinen osa vanhem-
pien vastuuta on rajojen asettaminen ja lapsista huolehtiminen. Nämä isät
Korhosen tyyppittelyssä ovat helposti lastensa saatavilla ja vuorovaikutus las-
ten kanssa on tiivistä. Vastuullisuus ilmenee myös kasvatusvastuun jakami-
sena puolison ja opettajien kesken ja kotitöihin osallistumisena. Keskuste-
lussa on jonkin verran viitteitä myös toiseen Korhosen esittämään isätyyp-
piin eli miehisiin auktoriteetteihin, jotka korostavat kuria ja sukupolvien
välistä hierarkista suhdetta. Miehillä on tässä tyyppittelyssä myös sukupuol-
lensa perusteella erityinen rooli perheessä. (Korhonen 1999, 144-160.) Tä-
män perheen sisäisiä suhteita erittelevän tyyppittelyn lisäksi keskustelussa tu-
lee esille myös piirteitä ammatillisena kasvattajana toimimisesta. Ilana Aal-
lon (2002, 14-15) tutkimissa 1930-luvulla ja 1960-luvulla syntyneiden suo-
malaismiesten isyyskertomuksissa kasvatus kuului isyyteen. Kasvatuksesta
esitetyt mielipiteet olivat kiivaitakin ja niillä arvotettiin voimakkaasti hy-
vää vanhemmuutta.

Isyyden jakaminen

Miesten suhde sijoitetun lapsen biologiseen isään ja muuhun biologiseen
sukuun tulee esille eri tavalla monimutkaisena ja jännitteisenä kuin itse lap-
seen. Tässä aineistossa vain yhdellä pitkäaikaisesti sijoitetulla lapsella on isä,

joka pitää aktiivisesti yhteyttä ja käyttää itsestään nimitystä isä. Muiden sijoitettujen lasten isät ovat joko kuolleet tai vetäytyneet muuten pois lastensa elämästä. Kaiken kaikkiaan biologiset isät ovat tämän tutkimusryhmän sijaisperheissä vähemmän läsnä lasten elämässä kuin biologiset äidit, ainoastaan yhden miehen tarinassa tilanne on päinvastoin. Silloin kun biologinen isä haluaa jatkaa ja pyrkii jatkamaan isyyttään myös sijoituksen jälkeen tilanne vaatii perhehoitajina toimivilta miehiltä erityistä valppautta.

Keskeiseksi nousee kysymys siitä voiko isyyttä jakaa. Miesten, niidenkin, jotka toivovat sijoitetun lapsen kutsuvan heitä isäksi, kertomuksissa korostuu se näkemys, että isyyttä ei saa viedä biologiselta isältä. Heidän tarinoitaan välittyy se uskomus, että tämän lähtökohdan ja asenteen välittäminen lapsen omalle isälle on yhteistyön onnistumisen kannalta erityisen tärkeää. Miehet uskoivat myös, että paras tapa on mahdollisimman suora suhtautumistapa ja avoin kommunikointi.

”No mä uskosin, että siin on semmonen, että me otettiin ... heti kyllä tähän isään semmonen niinku selkee, reilu ote, että ei yritetä edes häntä ajaa syrjään siinä. ... niinku aivan selkee homma, että sä olet se biologinen isä ja homma on sillä selvä ..” (M2)

M 2 seurasi isän suhtautumista ja päätteli isän ajattelevan : ”.. et kyllä toi (sijaisisä) varmaan on ihan niinku reilu jätkä kun se tonki sano tosta päin naamaa.”

Sijaisisänä toimiva mies pohti omaa oloaan ja tuntemuksiaan niissä tilanteissa, kun biologinen isä oli käynyt tapaamassa lasta, seuraavasti:

”Et kyl sen huomaa, et ite on vähän vaivautuneepi siinä.. Ei oikein tiedä et miten itseänsä kutsuis että .. Mieluummin sitä on sen tapaamisen aikana välttäny että on puhunu että ”mä voin ottaa”. (M2)

”Se voi olla parempi kun ei semmosta isän roolia ainakaan tuo kauheesti julki siin sit.” (M5)

Tilanne on miehen kannalta ristiriitainen ja se johtaa epäaitoon vuorovaikutukseen, jossa sijaisisä joutuu ikään kuin häivyttämään isyytensä sijoitettuun lapseen niissä tilanteissa, joissa biologinen isä on läsnä. Tällöin hän tarjoaa isän paikan etuoikeutetusti biologiselle isälle ja muissa tilanteissa hän elää isyyttään sijoitettuun lapseen täysillä, samoin ehdoin kuin omiin biologisiin lapsiinkin. Tilanne on väistämättä myös sijoitetun lapsen kan-

nalta hämmentävä.

Tähän liittyy kysymys isyyden oikeutuksesta. Kertomuksissa tulee esille, että hyvä yhteistyö lapsen biologisten vanhempien ja suvun kanssa edellyttää, että heidän taholtaan on annettu tietyllä tavalla oikeutus hoitaa heidän lastaan sijaisperheessä. Miehet kertovat pääsääntöisesti myönteisiä esimerkkejä siitä, että biologiset vanhemmat ovat antaneet heille luvan toimia lapsensa sijaisisinä. Mutta muun suvun kanssa saattoi joskus olla ongelmia, jotka voivat johtua myös siitä, että vanhemmuudesta on kilpailtu. Biologiset sukulaiset olisivat toivoneet sukulaissijoitusta, mutta siihen ei kuitenkaan ole jostain syystä menty ja tämä näkyy jännitteenä yhteydenpidossa.

Jaetun isyyden jännitteisyyttä kuvaa se, että yksi miehistä kertoo olleensa helpottunut kun kuuli, ettei lapsen biologinen isä ole kuvioissa mukana.

”jonkinlainen helpotus oli kun kuuli. En mäkään väittäisi että siinä kilpailutilannetta tulis mutta ... kyllä siinä tietty varatuneisuus varmaan ainakin aluksi olis ... riippuu niin paljon minkälainen se isä olis.” (M3)

Määrätietoisuutta ja lujutta tarvitaan myös suhtautumisessa lapsen omaan verkostoon ja sukuun eli sijaisvanhemman on pystyttävä pitämään vanhemman paikkansa kaikissa tilanteissa, koska se virallisesti on heille uskottu. Biologiset vanhemmat saattavat ottaa yhteyttä ja pyrkiä toimimaan eri tavalla kuin hoitosuunnitelmassa on sovittu. Miehet korostavat, että sopimuksista on pidettävä tiukasti kiinni, jotta homma pysyy hallinnassa. Miehet tuovat esille myös sellaisen näkökohdan, että heillä on sijoitettujen lasten äitien kanssa asioidessaan etua sukupuolestaan. Miesten ja sijoitettujen lasten biologisten äitien välille ei heidän mukaansa synny samanlaista kilpailuasetelmaa kuin kahden naisen – sijaisäidin ja biologisen äidin -välille.

Valkosen tutkimuksessa (1996, 104) pitkäaikaisessa perhehoidossa kasvaneet nuoret kyseenalaistivat jaetun vanhemmuuden ja heillä oli vaikeuksia omaksua itselleen ”kaksia vanhempia”. Useimmat tutkimuksessa mukana olleista nuorista pitivät sijaisvanhempia vanhempinaan tai sitten jotkut katsoivat, etteivät voi pitää ketään tarjolla olevista vanhemmista todella vanhempinaan. Valkonen (1996, 104) kysyykin onko jaettu vanhemmuus vain sellainen ajatus ja idea, joka aikuisten on helpompi hyväksyä kuin lasten.

5.2 Situaationa suhde omaan perheeseen ja omaan elämään

Aikuisena jokaisen henkilökohtaiseksi haasteeksi muodostuu sitoutuminen tiettyihin elämänprojekteihin, samalla kun on tietoinen siitä, että myös muita vaihtoehtoja on tarjolla (Hänninen 1999, 47). Päätös ryhtyä sijaisvanhemmaksi merkitsee miehelle uutta elämänprojektia, koska se merkitsee samalla hyvin kokonaisvaltaista muutosta perheen elämäntapaan ja ihmissuhteisiin. Sijoitetun lapsen lisäksi tulee lapsen biologinen suku ja sosiaalityöntekijät mukaan perheen elämänmenoon. Päätös merkitsee myös työmäärän ja vastuun lisääntymistä sekä omista tarpeista ja haaveista tinkimistä. Kolmannella ryhmähaastattelukerralla yksi miehistä vielä empii asian suhteen. Hänkään ei ole sulkenut pysyvän sijoituksen mahdollisuutta kokonaan pois, mutta pitää sillä hetkellä parempana toimia tilapäisenä kriisijoitusperheenä. Päätöksen kypsytymisen hän arvelee liittyvän iän mukanaan tuomaan kypsytymiseen.

”En tiä, jos tässä ikkää tulee viä lissää niin et ... voi mieli muuttuakki viä sillä tavalla”. (M5)

Sijaisiksi ryhtyminen

Päätös uuden lapsen tulosta perheeseen ja sijaisian tehtävään asettumisesta on kaikkien miesten kertomuksissa ollut prosessinomainen tapahtumaketju, joka on vaatinut henkistä työtä ja sopeutumista. Ajatus sijaislapsesta on neljälle miehelle tullut vaimon aloitteesta ja viides mies toteaa sanoneensa itse asian ensimmäisen kerran ääneen, vaikka se ajatuksena oli ollut jo molempien puolisoitten mielessä. Miehillä on kullakin omasta elämäntilanteestaan ja omasta ja vaimon elämänhistoriasta johtuen erilainen taustatarina sille, miksi vaimolle tai itselle oli tullut mieleen sijaislapsen hankkiminen.

Jos miehen aikaisempaan kokemusmaailmaan tai perhekäsitykseen (ks. sosiaalinen tarinavaranto, henkilökohtainen tarinavaranto, Hänninen 1999, 21) ei ollut liittynyt muita kuin biologisesti omia lapsia niin asia ensi kuulemalta kuulosti vieraalta.

”.. että ajatus oli kyllä silloin hyvin vieras.” (M 2)

Kuvauksissa tulee myös vaimon aktiivinen rooli siinä, että hän toistuvasti piti ideoita yllä tai houkutteli miehen mukaan valmennuskurssille ja vähitellen miehen kiinnostus aiheeseen kypsyi.

Vaimo piti ajatusta yllä vielä omien lasten syntymän jälkeenkin ja ”se niinku iti sitten siellä sitten vaan, että siihen ajatukseen kypsytettiin oikeastaan jo usean vuoden aikana.” (M2)

Jos miesten omaan sukulais- tai tuttavapiiriin sen sijaan oli kuulunut perheitä, joissa oli adoptoituja tai sijoitettuja lapsia se oli helpottanut ajatuksen omaksumista myös omalle kohdalla ja omaan perheeseen. Myös perheen aikaisempi elämäntapa on luonut pohjaa tietynlaista avoimuutta vaativalle sijaisperheenä toimimiselle:

”Ja meillä on yleensä, yleensä niin meillä on niitä lapsia pyörinyt siinä. Että se on vähän niinku sosiaalinen piha ja sosiaalinen koti, kun siel on millon ketäkin.” (M4)

Ratkaisevan merkityksen miehet yhteisesti antavat Pride-valmennuskursseille ja sieltä saadulle tiedolle. Miehet arvostavat sitä, että kurssilla annetaan realistinen kuva sijaisperheenä toimimisesta, myös niistä vaikeuksista ja vastoinkäymisistä, joihin pitää varautua. Toisaalta kuitenkin annetaan myös tietoa siitä, miten hankalista tilanteista voi selviytyä.

”Se olikin hyvin kattava tietopaketti kyllä, että ajatus niinku valkeni oikein selkeästi siellä.” (M2)

”Se aukes joka kokoontumisella kun siellä ... käsitteet ja semmoset tuli niinku selvemmiksi ... että kun tämmöseen ryhtyy niin mitä se niinku tuo, mihin on ryhtymässä, minkälainen siinä on se vastuu” (M4)

Miehet puhuvat myös siitä, mikä heitä oli ajatteluttanut, kun he miettivät sijaisiksi ryhtymistä. Miehet osaavat realistisesti arvioida, että arkipäivän elämään liittyy myös paljon erilaisia vaikeuksia, joista pitää selvittää. Yhden miehen kohdalla pohdinta on vielä meneillään, kun hän omasta puolestaan on sitoutunut ainoastaan tilapäisiin sijoituksiin, vaikka vaimo olisi ollut valmis pitkäaikaiseksikin sijaisperheeksi.

”Että mitenkähän rankkaa se lopulta tulee olemaan” (M3)

”Mul on sen verran paljon mielekästä tekemistä elämässäni muutenkin että mä en niinkon tarttis”. (M5)

Miehet liittävät päätökseen kypsymisen henkiseen kypsyyteen ja arvelevat, ettei sijaisyyteen ryhtyminen olisi välttämättä aikaisemmin, varsinkaan il-

man omaa isyyskokemusta, tullut kysymykseen. Parisuhde ja vanhemmuus ovat kasvattaneet miestä.

”Vaikka mä oon ollu melkein kolmekymppinen kun mä oon mennyt avioon niin kyl henkisesti ol niin mukula silloin viä. Kyllä muija ja mukulat on kasottanu.” (M5)

Kaksi miehistä on solminut avioliiton naisen kanssa, jolla jo oli lapsia toisen miehen kanssa. Tätä kautta mahdollisuus erilaiseen perhemalliin on heille tutumpi. Heillä on myös molemmilla, paitsi vaimon kautta, myös henkilökohtaisessa tarinavarannossa kertomuksia adoptio- tai kasvatusvanhemmuudesta suvusta. Miehet jakavat yhteisen käsityksen siitä, että kokemus oman tai vaimon lapsen kasvattamisesta on vahvistanut uskoa siihen, että voisi selvitä vieraankin lapsen kasvatustehtävästä.

”Mut sitten kun oli kuitenkin pari vuotta asuttu yhdessä ja näki että tuli toimeen sen vaimon lapsen kanssa, joka muutti mukana, niin ei se tuntunu enää niin isolta askeleelta että tuleeks siihen joku lisää vai ei.” (M1)

”Siin sitte kun aikamme souvattiin ja kyllähän siinä työtä on varmaan vieläkin jollakin tasolla ... jotenki alko itte ajatteleen, että kun nyt noittenkin kanssa jotenkin tulee juttuun .. niin ei se nyt ihan mahdoton ajatus et..” (M3)

Uusperheessä elävät miehet vertaavat suhdettaan vaimon aikaisemmasta avioliitosta oleviin lapsiin, joiden suhteen he ovat kasvattajina jättäytyneet ainakin aluksi vähän taka-alalle. Sijoitettuun lapseen nähden he toteavat lähtökohtaisesti olevansa vanhempina tasavertaisempia kuin vaimon edellisen avioliiton lapsiin nähden. Sijoitettu lapsi on kuitenkin ”yhdessä hankittu” - ikään kuin yhteinen projekti – johon molempien sitoutumista on jo alun perin vaadittu ja jonka suhteen vanhemmuus alkaa molemmilla yhtä aikaa. Tosin ajan myötä tilanne suhteessa eri lapsiin on tasaantunut.

Motiivi sijaisyyteen

Miesten tarinoissa tulee esille myös yhteiskunnallinen vastuunotto ja solidaarisuusajattelu motiivina ryhtyä sijaisisäksi.

”mutta se oli vaan sitä, että me mietittiin, että tää on todella epäoikeudenmukainen tää maailma, ettei tää kaikkia kohtelee ainakaan lapsia niin-

ku tasapuolisesti ja ...” (M4)

”Kyl se on varmaan semmonen, sama mitä mä oon yrittäny omillekin mukulille selittää, että me ollaan täs yhteisesti ja kaikille kuuluu vähän kaikki hommat ... että kaikki yrittäis huolehtia omista asioista ja vähän toistenkin. ..en mä en tiä voiks sitä miksikään kutsumukseksi sanoo, ei mun mielestä.. mut tietyl taval, tietynlaist vastuun kantamista. Jos ei kukaan ot vastuuta niin eihän mistään tuu mitään. Ei yhteiskunta toimi.” (M5)

Hieman toisenlainen näkökulma tulee esille hyväntekeväisyysajattelusta, oman hyvinvoinnin jakamisesta.

”... jos rahasta puhutaan niin sitä ei varmaan ole, mutta on katto pään päällä ja suht koht tommone turvattu taloudellinen asema, että kyl mar siitä hyvinvoinnista vois jotenki jakaa ...” (M3)

”... oman työnkin kautta nähnyt semmosia tilanteita, että lapsetkin siellä määrättyllä tavalla voi huonosti tänä päivänä ja rupes niinku miettimään, että voisko siinä jotenkin niinku jakaa tätä näin, että jos ittellä nyt pikkusen paremmin on niin kyl tohon mahtuis sitte yks lautanen vielä pöytään ...” (M4)

”Niin, ehkä se .. tossa jo mikä mainittukin on, että jos nyt tuntuu tossa että on niinku omien kanssa pärjätty ja muuta että pystys niinku tarjoamaan, kattoo että meillä olis täällä semmoset puitteet ja tilaa ja mahdollisuutta tarjoamaan pieni auttava käsi johonkin... jotenkin se tuntuu, että sitä kautta .. lähteny.” (M2)

”Se mitä kaikki muut on sanonu, mitä mä en oo viä sanonu ääneen, niin kyl siin myös se on, et tulee just kannettua sitä yhteisvastuuta. Kerta on lapsia kenel ei oo juurikaan mitään niin pystyy hiukan jotakin antamaan.” (M1)

Tähän yhteisesti hyväksytyyn solidaarisuus- ja hyväntekeväisyystarinaan tuo yksi mies itsekkäämmän näkökulman, jonka myös toinen ryhmän puolesta vahvistaa:

”Kyl se nyt täytyy pitää mieles, että kyl se homma voi ittellekki antaa muu- takin kuin mustelmia ettei sitä pelkästään tätä yhteisvastuullisuutta mieti että mäkin sitä mietin, että kyllä se voi olla antosaa... jonkunlaista oman arvon tuntoa lisätä jollain tavalla. Varsinkin jos siinä kokee jotenkin onnistuvansa.” (M3)

”En mäkään sitä meinannut että se pelkästään olis.. ihan taatusti on... siitä saa onnistumisen iloa” (M5)

Henkilökohtaisissa tarinoissa taustalla on myös iloa siitä, että on omia biologisia lapsia ja että heidän kanssaan on kohtalaisen hyvin pärjätty samoin kuin osalla miehistä on kokemus siitä, että on tutustunut ja tullut toimeen puolison lasten kanssa. Parilla miehistä on myös kokemus siitä, että perheen oman lapsen erityisvaikeuksista on selvitty, niihin on saatu apua ja se on osaltaan vahvistanut vanhemmuudesta selviytymisen kokemusta.

Miehen rooli perhehoitoperheessä näyttää tällaisen tutkimusaineiston perusteella pääsääntöisesti tasavertaisena naisen roolin kanssa. Miehet kuvaavat, että he ovat keskustelleet paljon vaimon kanssa näistä asioista ja esimerkiksi ratkaisuja erilaisiin ongelmatilanteisiin on etsitty yhdessä. Yksi miehistä tuo esille roolinsa ”jonkinlaisena perheen päänä”, joka sanoo viimeisen sanan. Siihen liittyy hänen kokemuksensa mukaan kuitenkin se raskas puoli, että joutuu tuottamaan pettymyksiä muille, olemaan ”mäntti aikuinen”.

Ruotsalaistutkimuksen mukaan sijaisvanhemmuus näytti vahvistaneen puolisoitten parisuhdetta, kun mies ja vaimo sitoutuivat tietyllä tavalla tiimityöhön yhteisen päämäärän hyväksi. Vaimot olivat aloitteellisia sijaisvanhemmuuden suhteen, mutta myös miehet sitoutuivat tehtävään tasavertaisesti. Ajan myötä tuli kuitenkin raskaaksi yhdistää sijaisvanhemmuus ja omien biologisten lasten kasvatusta. (Höjer 2004, 38.) Samansuuntaisia ajatuksia tuottavat miehet myös tässä ryhmässä, mutta koska sijoitukset olivat vasta alkuvaiheessa, ilmiöt eivät olleet tulleet vielä kokonaisvaltaisesti vastaan.

Arvojen tarkastelu

Myös työn merkitystä oman elämänsä sisältönä miehet ovat joutuneet arvioimaan uudelleen. Päätös sijaisvanhemmuuteen lähtemisestä on edellyttänyt sopeutumista ja asioiden tärkeysjärjestyksen muuttamista ja lapsen asettamista etusijalle. Yksi miehistä pohtii sitä, miten sijaislapsen tulo perheeseen edellyttää omien tarpeiden, myös oman työn, merkityksen uudelleenarviointia. Hän kokee olevansa valmis muuttamaan järjestystä ja asettamaan lapsen tarpeet edelle. Miesten keskusteluissa tulee esille, että hoivaava mies saa vielä nykyäänkin yleisessä mielipiteessä sukupuolensa perusteella lisäarvoa ja erityistä arvostusta, varsinkin naisilta.

”Se on niin... noi naiset arvostaa kun mäkin aikanaan jäin hoitovapaalle ja olin 7kk ikäisen lapsen kanssa kotona niin .. niin kauhee lisäarvo naisten silmissä.” (M2)

”Et sä oot oikein kotona, lasten kanssa, hoitovapaalla, mies.” (M5)

Englantilaisen tutkimuksen mukaan vain 12 %:ssa perheistä miehet kuvasivat itsensä päätoimisiksi perhehoitajiksi, jotka eivät olleet lainkaan töissä kodin ulkopuolella. Suurin osa (72%) sijaisperheiden miehistä työskenteli kokoaikaisesti kodin ulkopuolella ja loput osa-aikaisesti. (Wilson & Fyson & Newstone 2007, 26.) Kotitöiden jakaminen yhdessä vaimon kanssa ja lasten hoivaaminen sopivat tässä tutkimusjoukossa myös miehille.

5.3 Situaationa suhde sosiaalityöntekijöihin ja lastensuojelun toimintakäytäntöihin

Siitä tavasta, millä miehet tuottavat tarinoita suhteestaan sosiaalityöntekijöihin, välittyy kuva vaativammasta ja vähemmän empaattisesta asenteesta kuin suhteessa lapsiin tai heidän perheisiinsä. Sosiaalityöntekijöistä he puhuvat ikään kuin kollegoina ja arvioivat heidän toimintatapojaan kriittisemmin.

Miesten kokemuksen mukaan sosiaalityöntekijät odottavat, että heillä on aikaa lapsille, että he ovat lasten saatavilla, pitävät kurin ja antavat lapsille rakkautta ja hellyyttä.

Tutkimusaineistosta käy ilmi, että osa miehistä tulkitsee sosiaalityöntekijöiden odottavan mieheltä perhehoitosijoituksessa nimen omaan isän roolin ottamista. Merkittävää on, että valmennuksessakin sijaisvanhempia valmennetaan miesten mielestä vanhempien rooliin: isän ja äidin rooliin ja samalla korostetaan, ettei sijaisperheen tarvitse olla mitenkään erityinen. Isyyden näkökulmasta sosiaalityöntekijöiden ajatuksena on siis saada lapselle isän sijainen - joko biologisen isän rinnalle tai hänen tilalleen. Tässä kohdin tulkitseen sosiaalityöntekijöiden toteuttavan lastensuojelun perhehoidossa juuri isyyden alihankintamallia, isyyden tehtävien tuottamista perhehoidon hallinnollisena menettelyinä.

”...sijaisvanhempi ei oo millään tavalla erikoinen tai erityinen eikä tarvi olla mikään semmonen vaan ihan semmonen tavallinen koti ja semmoset tavalliset puitteet ja tavallinen isän ja äidin rooli...” (M 4).

”Että kyllähän minäkin voin tukiperheisänä olla jollekin lapselle, niinku miehen mallia” (M5).

Miehet kokevat, että suhteessa lastensuojelun asiakasperheisiin vallitsee jonkinlainen työnjako sosiaalityöntekijöiden ja perhehoitajien välillä: sosiaaliviranomaiset ovat tehneet lasta koskevat päätökset ja kantavat niistä vastuun ja toisaalta sijaisperhe lähtee toteuttamaan näitä päätöksiä. Sosiaalityöntekijöiden odotuksissa miehet korostavat sitä, että sijoituksen myötä lapsen elämään toivotaan vakiintumista ja rauhallisuutta, tasaista ja turvallista arkielämää. Miehet kokevat helpottavana sen, että vanhempien mahdollinen viha ei kohdistu heihin perhehoitajina vaan enemmän sosiaalitoimen virkakoneistoon.

”Sinällään se on tehny hyvää työtä, kun ne on saanu kanavoitua sen vihan sinne.” (M1)

”Joo. Sitä he, sanottiin me ja hekin, että ehkä se oli ihan hyvä näin, että se on .. koneisto on se, jolle hän on kiukkuinen ettei sitte kuitenkaan sijaisperheeseen.” (M2)

”Jos se vaan toimii tällai niin se on hirveen hyvä, jos ei siinä tarvita.. varsinkaan tarvita virkamiehiä, niinku lisänä. Varsinki jos virkakoneiston ja hänen välinen yhteydenpito on vähän huonoo ja sulta se toimii.” (M5)

Sosiaalityöntekijät saavat sekä myönteistä että kielteistä palautetta toiminnastaan ja ammattitaidostaan. Hyvää ammatillista osaamista ja työntekijän pysyvyyttä arvostetaan ja huonoa ammattitaitoa kritisoidaan:

”Joo, se kans hoiti asiat ihan niinku päin honkii. Hän niinku jätti hoitamatta, sillai.. Mitäs nyt esimerkkinä vois kertoa. No esimerkiks tämän hoitosopimuksen, niin sen tekeminen eli suoraan sanoen melkein niinku valehdeltiin päin naamaa et joo ei .. tämmönen siit maksetaan täst hommasta ja ei siihen voi semmost ja semmost lisätä ja tota ei (vaimo) sitä al-lekirjoittanu...” (M5)

Miehet kertovat myös esimerkkejä arviointivirheistä, joita sosiaalityöntekijät ovat heidän mielestään tehneet. Sosiaalityöntekijät ovat ennakoineet asioita, jotka mahdollisesti tuottavat vaikeuksia sijoituksen toteuttamisessa, mutta kyseiset asiat ovatkin sujuneet hyvin ja vaikeudet ovat ilmenneet ihan toisissa, ennakoimattomissa asioissa. Samoin on koettu joitain tilanteita, joissa sijaisperheet ovat joutuneet sijoitettujen lasten kanssa kohtuuttomiin vaikeuksiin.

”... et ei sosiaalityöntekijät taatusti niinko ymmärtäneet mimmonen on-

gelmakimppu meille kaadettiin.” (M5)

Miesten tarinoista välittyy myös se kokemus, että sosiaalityöntekijät eivät ole pitäneet heitä tasavertaisina yhteistyökumppaneina eivätkä myöskään täysivaltaisina tiimin jäseninä, vaikka yhteistyötä valmennuksessa korostettiin. Tässä ei kuitenkaan tule esille eroa sijaisien ja -äitien välillä, vaan miehet tuovat koko perheen yhteisiä tunteja esille. Kokemus on syntynyt siitä, että he sijaisperheinä ovat joutuneet tiukkaamaan sosiaalityöntekijöiltä tarkempia tietoja lasten taustoista. Sijoitusprosessissa pidemmällä olevat miehet neuvovatkin muita vaatimaan nähtäväksi kaikki mahdolliset paperit, joissa on tietoa lapsesta. Heidän kokemuksen mukaan etukäteen saatu tieto olisi auttanut heitä sijaisvanhempina paremmin ymmärtämään lapsen käyttäytymistä perheessä. Myös sijaisvanhempien omaa aktiivisuutta sosiaalityöntekijöihin päin korostettiin.

Yhteydenpito sosiaalityöntekijöiden ja perheiden välillä tapahtuu miesten kokemuksen mukaan enemmän sijaisäitien kautta. Tämän he eivät kuitenkaan näe johtuvan sosiaalityöntekijöiden asenteesta, vaan enemmän perheiden omista asioimiskäytännöistä ja vanhempien välisestä roolijaosta. Miehet kokevat, että sosiaalityöntekijät pitävät heidän rooliaan perheessä tärkeänä.

”Mul on kyllä ollu niinku käytännössä semmonen tunne, että aika tärkeäkin rooli ja tärkeäkin tehtävä ja.. ja tietyllä tavalla semmonen luottamuksen osoitus.” (M4)

Myös ihan käytännön syyt kuten esimerkiksi se, kumman vanhemmista tavoittaa helpommin, vaikuttavat sosiaalityöntekijöiden tapaan toimia yhteydenottoa vaativassa tilanteessa. Tässä tutkimusryhmässä mukana olevat miehet ovat osallistuneet sijaislasta koskeviin palavereihin ja neuvotteluihin tasavertaisesti vaimojensa kanssa.

”Kyllä mä olen ittekki pyrkiny alusta asti olemaan se, että ei se oo vaan niinku naisten juttu että ne keskustelee ja mä olen vaan siellä jossain. kylä mä mukana olen kaikissa neuvotteluissa” (M3)

”Mä en oo huomannu, että olis semmosta, että haettais niinku eukkoo puhelimeen, et niinku, että eihän tuo mies mistään mitään tiedä.” (M3).

6 SIJAISISYYDEN POSITIOT

6.1 Rakentuvan ydinperheen isyys

Rakentuvan ydinperheen isäpositio tulee esille siinä yhteydessä, kun miehet kertovat oman parisuhteensa historiasta. Miesten kertomuksissa tulee esille keskustelu, jota perheissä oli käyty siinä vaiheessa, kun perheen perustaminen ja perhesuunnittelu oli ollut vireillä. Kolmen miehen kohdalla puoliso, jonka omaan sosiaaliseen tarinavarantoon oli kuulunut lapsettomuuden vaihtoehtona adoptio- tai sijaisvanhemmuus, oli ottanut tuon mahdollisuuden puheeksi. Osalle miehistä ajatus oli ollut silloin uusi: *”sil-lon se meni kyllä vähän olankohautuksella ja että ”aha” ” (M2)*

Miehet pohtivat minkälaista olisi ollut ryhtyä sijaisisäksi suoraan, ilman omaa kokemusta ydinperheen isänä tai aikuisena miehenä uusperheessä elämisestä. Tutkimusryhmässä olleiden miesten kohdalla tämä vaihtoehto ei toteutunut. Keskustelusta välittyy kuva, että miehet edelleen epäroivät olisivatko lähteneet ideaan mukaan. Ilman omaa isyyskokemusta sijaisisäksi ryhtymistä miehet pitävät vaativana ja myöskin erilaisena prosessina kuin mitä heillä itsellään on ollut. Uskallustaan ryhtyä sijaisisäksi miehet useassa kohdin myöhemmin perustelevat sillä, että heillä oli ennestään kokemus siitä, että he olivat selviytyneet omien ja myös vaimon lasten kasvatuksesta ja hoidosta. Myös omien erityislasten kanssa eläminen oli antanut luottamusta, että vaikeistakin eteen tulevista tilanteista voi selvitä. Ilman näitä aikaisempia omakohtaisia kokemuksia kynnys ryhtyä sijaisisäksi olisi heidän mielestään ollut huomattavasti korkeampi.

6.2 Ydinperheperustainen isyys

Ydinperheperustaisessa isyydessä miehet pitävät hyvänä ja tavoiteltavana sitä, että sijoitettu lapsi kutsuu heitä isäksi ja he korostavat omien biologisten lasten ja sijoitettujen lasten tasavertaisuutta. Tässä tutkimusaineistossa ne miehet, jotka olivat eläneet pitkään avioliitossa ja joiden perheeseen kuului ennen sijoitettua lasta vain vaimon kanssa yhteisiä biologisia lapsia, asettu-

vat ja haluavat asettua sijaislapsellekin selkeästi isäksi. Miehet haluavat jatkaa samassa roolissa kuin omien biologisten lastensakin kanssa ja korostavat erityisesti tasapuolisen kohtelun merkitystä ja sijoitetun lapsen ottamista perheenjäseneksi. Sijoitetun lapsen osalta perherakenteen laajeneminen on konkreettista, kun hän muuttaa perheeseen asumaan, mutta sen lisäksi perhe-elämä laajenee sijoitetun lapsen suvun ja lastensuojelun sosiaalityön kautta, joskus jopa kymmenillä henkilöillä. Sijoitettavalle lapselle halutaan tarjota koti ja tasa-arvoinen perhemalli. Sijoitettavan lapsen sukupuolta ja paikkaa perheessä myös mietittiin ennen sijoitusta.

”Kyl se sijoitettu tarvitsee sen, sen tota noin, mitä ne omatkin. Sitä varten se siel (sijaishuollossa) on. Sitä varten hänet tuodaan.” (M5)

”.. me siitä puhuttiin ... että vois tolle meidän pojallekin olla sitten kaveria” (M4)

”sitä aatteli sillä lailla, että tuolla on niitä, jotka ei ...joilla ei välttämättä ole edes oikeeta kotia.” (M4)

”mä uskosin, että vaimo odottaa sitä, että semmonen tasa-arvoinen malli siinä jatkuu.” (M2)

Laajenevan ydinperheen isyysmallissa isyyden jakaminen muodostuu kuitenkin ongelmaksi. Miehet pitävät tavoitteena sitä, että sijoitettu lapsi kutsuu heitä isäksi, koska he pitävät sitä luottamuksen ja kiintymyksen osoituksena. Samalla se rakentaa kiinteää ydinperheyhteyttä, kun sekä omat biologiset lapset että sijoitettu lapsi käyttävät samaa puhuttelunimeä. Miehet kuitenkin ymmärtävät, ettei sijaisisyys tuo mukanaan kaikkia isyyden ulottuvuuksia, vaan biologinen ja juridinenkin isyys on heidän ulottumattomissa. Miehet ovat yhtä mieltä siitä, että yhteistyön sujumisen ehto on, että biologinen isä saa pitää paikkansa. Isyyden paikka on kuitenkin epäselvä, koska huostaanotettujen lasten sijoitukset perhehoitoon ovat yleensä pitkäaikaisia ja sijaisisä on vuosien ajan se ”päivittäinen isä”, jonka kanssa lapsi elää arkielämäänsä.

”ettei me yritetä viedä sun lapsias vaan me koitetaan hoitaa, että sää saat ne mahdollisesti joskus takasikin, sitte kun sä pystyt itte hoitamaan.” (M5)

”Mikä toisaalta kai tavattoman harvoin tapahtuu.” (M3)

Kilpailutilanne isyydestä korostuu esimerkiksi silloin, kun sijoitetun lapsen biologinen isä tulee tapaamaan lastaan perhehoitoperheeseen. Hän itse

haluaa korostaa omaa isyyttään nimittämällä itseään isäksi ja sijoitettu lapsi taas on tottunut kutsumaan sijaisisäänsä isäksi. Näissä tilanteissa sijaisit näyttävät väistyvän, he ikään kuin joutuvat luopumaan isyydestään tilapäisesti ja selittelemään sijoitetun lapsen käytöstä.

”Mieluummin sitä on sen tapaamisen aikana välttänyt .. että on puhunut, että ”mä voin ottaa” (M2)

”Sillai mä sille puhuin, että kun noi meijänki lapset tosa isittää ja iskättää koko ajan niin täs sitte vaan niinku sitte tulee se nimitys niinku tulee että..” (M2)

Ydinperhettä voi pitää rakenteeltaan tietyllä tavalla staattisena, sillä perheenjäsenet ovat siinä saaneet vähitellen rauhassa kasvaa yhteen ja muodostua ikään kuin valmiiksi perheeksi. Sijoitettu lapsi tulee siihen asetelmaan mukaan ulkopuolisena, jonka pitää löytää paikkansa tästä vakiintuneesta perhesysteemistä. Tulkintani mukaan tätä kuvaa se, että ydinperheessä asuvat miehet puhuvat korostuneesti tasapuolisen kohtelun merkityksestä ja sijoitetun lapsen ottamisesta perheenjäseneksi.

6.3 Uusperheperustainen isyys

Uusperheperustaisessa isyydessä miehet vierastavat sitä, että sijoitettu lapsi kutsuisi heitä isäksi ja toivoivat, että sijoitettu lapsi kutsuu heitä etunimellä. Nämä miehet kokevat ensisijaisesti olevansa sijoitetuille lapsille aikuisia miespuolisia perheenjäseniä. Enemmän kuin omaa isyyttään he korostavat sijoitettujen lasten biologisten isien etuoikeutta isyyteen. Tässä tutkimusaineistossa ne miehet, jotka olivat menneet avioliittoon naisen kanssa, jolla oli lapsia aikaisemmasta avioliitosta, vierastavat ajatusta asettua sijoitetulle lapselle isän rooliin niin, että nämä kutsuisivat heitä isäksi. Uusperheessä miehillä on jo toimintamalli, jossa vaimon lapset kutsuvat heitä etunimellä, koska he kutsuivat omaa biologista muualla asuvaa miestä isäksi. Asetelma on miesten mielestä sijoitetun lapsen kohdalla samankaltainen.

”Tietyllä tavalla mä oli jo hänen (vaimon) lastensa kautta ... niin periaatteessa mä olin jo siinä hypännyt niinku sijaisisän rooliin ... tai ei välttämättä sijaisisän, mutta rinnakkaisisän rooliin. (M1)

Miesten puheessa tulee esille samalla tavalla sijoitetun lapsen liittyminen perheeseen, mutta kertomisen tavasta välittyy kuva erilaisesta, ydinperhet-

tä väljemmästä, perhemallista (perhekunta, sama talous, perheentyminen). Isän roolin sijaan korostuu aikuisen miehen rooli perheessä, joka ei käytännössä kuitenkaan näiden keskustelujen perusteella juurikaan eroa sijaisisän roolista ydinperheessä.

”.. mulle se on ihan sinällään sama onks se sitte oma vai sijoitettu vai vaimon lapsi vai mikä se on, mut jos se asuu samas taloudes niin se niinku kuuluu perhekuntaan ja mä olen se aikuinen, joka siit huolehtii.” (M1)

Uusperheen isyys antaa miesten mielestä jo asetelmana jonkinlaisia valmiuksia toimia sijaisisänä. Erityisesti isyyden jakaminen on pitänyt ratkaista suhteessa vaimon lasten isään. Uusperhe-isyys on kannustanut heitä ja lisännyt uskallusta ryhtyä sijaisisäksi.

”.. että kun on semmonen jonkunlainen kokemus, aikaisempi kokemus vieraista tän avioliiton kautta niin se antaa niinku semmosta voimaa, ..” (M3)

Uusperheen voi ajatella olevan rakenteena ydinperhettä dynaamisempi ja vakiintumattomampi, koska sen jo muodostumisvaiheissaan on pitänyt sopeutua isoihin ja äkillisiin muutoksiin, kun eri ikäiset ja erilaisilla elämänhistorioilla varustetut henkilöt ovat asettuneet saman katon alle asumaan. Samoin mahdolliset toisen vanhemman lasten viikonloppuvierailut voivat pitää uusperheen ihmissuhdeverkostoa jatkuvassa liikkeessä.

6.4 Perhehoitoperheen isyys

Perhehoitoperheen isyyttä kuvaa sosiaalityöntekijöiden perhehoitajalain nojalla sijaisisälle (sijaisvanhemmille) antama toimeksianto toimia sijaishuoltoon sijoitetun lapsen hoivaajana ja kasvattajana, jolloin siinä aina on jonkin asteinen ammatillinen ulottuvuus mukana. Sosiaalityö muodostaa miehen perheessään tekemälle toimeksiantotyölle ikään kuin kehyksen, joka määrittelee isyyttä ja miehen identiteettiä ulkoapäin sekä ydinperheessä että uusperheessä.

Perhehoitotyöstä maksetaan palkkiota ja tehtävä perustuu sijoitetun lapsen kotikunnan ja sijaisvanhempien väliseen kirjalliseen toimeksiantosopimukseen. Lapsen hoiva- ja kasvatuspalvelu ostetaan siis yksityiseltä henkilöiltä ja se tuotetaan yksityiskodissa (vrt. alihankintamalli, Julkunen 1993,

34). Tämä sijaisyyden positio liittyy lähtökohtaisesti kaikkiin kolmeen edellä mainittuun positioon ja onkin tutkimuksellisesti mielenkiintoista, että miesten ryhmähaastatteluisia tähän liittyvä keskustelu ei juurikaan nouse pintaan. Esimerkiksi hoitopalkkioiden suuruus tai pienuus ei tule keskusteluissa esille, vaikka puhutaan tehtävän vaativuudesta ja raskaudesta. Ainoastaan yhdessä kohdin puhutaan toimeksiantosopimuksesta ja kritisoidaan sosiaalityöntekijän toimintaa, mutta siinäkin kritiikki kohdistuu enemmän sosiaalityöntekijän tapaan hoitaa asiaa kuin itse toimeksiantosopimuksen sisältöihin. Perhehoitajan työn ammatillisuus ja funktio tavallisen palkkatyön vaihtoehtona ei myöskään tule keskusteluissa esiin. Ainoastaan yksi miehistä kertoo vaimonsa jättäytyneen välillä perhehoidon vuoksi omasta palkkatyöstään pois ja sitten taas myöhemmin palanneen siihen. Ehkä ajatus ammatillisesta isyydestä on kuitenkin miehille vieras ja isyyteen liittyvät mallitarinat ovat aina yhteydessä perheeseen, ei niinkään ammatilliseen hoivaan ja kasvatukseen.

Perhehoitajan työ voi kuitenkin myös miehelle olla palkkatyön vaihtoehto. Perhehoitajalaki ei erottele hoitajaa sukupuolen perusteella ja yhtä hyvin mies, joka ”henkilökohtaisten ominaisuuksiensa perusteella on tehtävään sopiva” (Perhehoitajalaki 312/1992, 2§) voi toimia ensisijaisena perhehoitajana. Koulutus ja aikaisempi kokemukseen ei ole edellytyksenä ennen kuin siinä tilanteessa, että hoidettavia on 5-7.

Miesten puheesta voi päätellä, että he tiedostavat kuitenkin hyvin asemansa perhehoitaja-isinä. Se tulee esille esimerkiksi siinä, kun he kuvaavat kiintymyssuhteen kehittymistä ja sitä ristiriitaa, mikä voi syntyä kaikkien osapuolten näkökulmasta, jos lapsi otetaan kesken kaiken pois perhehoitosijoituksesta. Tällöin isyys, joka ei ole juridista, voikin yllättäen olla katkolla. Pride-valmennuksessa ja sosiaalityöntekijöiden kanssa keskustellessa miehille on kuitenkin tullut se kuva, että sosiaalityöntekijät odottavat heiltä asettumista lapselle isäksi ja korostuneesti vielä ”tavallisen isän” rooliin. Sen pidemmälle asiaa ei kuitenkaan missään keskusteluissa oltu eritelty.

Toimeksiantosopimuksen kautta muodostuva sijaisiän puoliammatillinen asema suhteessa sosiaalityöntekijöihin on mielenkiintoinen. Sosiaalityöntekijä on käytännössä sopimassa toimeksiantosopimuksen yksityiskohdista sijaisvanhempien kanssa, vaikka sopimuksen allekirjoittajana tavallisimmin on joku sosiaalitoimen hallinnon edustaja. Tällöin sosiaalityöntekijä tavallaan edustaa työnantajaa ja siitä seuraa väistämättä myös hierarkkinen, valta-

suhteinen asetelma. Jonkin verran tämä tulee esille miesten puheessa, kun he kritisoivat sosiaalityöntekijöiden toimintatapaa. Puheesta välittyy kuva, että sosiaalityöntekijät eivät pidä sijaisisiä (tai yleisesti sijaisvanhempia) tasa-vertaisina yhteistyökumppaneina, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että heidän on vaikeata saada sosiaalityöntekijöiltä tietoja sijoitettavista lapsista. Muusakin puheessa tulee esiin, miten sosiaalityöntekijöillä on oikeus päättää esimerkiksi sijoitetun lapsen yhteydenpidosta biologisiin vanhempiin. Lastensuojelulakiin perustuva tosiasia on, että sosiaalityöntekijällä on suurempia valta ja toisaalta kokonaisvaltaisempi vastuu lastensuojelun toteuttamisessa lapsesta kuin perhehoitajalla.

Perhehoitajaperheen isyyteen vahvasti identifioituneen miehen sijaisisyys voi olla enemmän ammatillisesti orientoitunutta kuin mitä tutkimusryhmän miehet omalla kohdallaan kuvaavat. On mahdollista, että perhehoitajaperhe rakentuu esimerkiksi ydinperheen tai uusperheen jatkoksi niin, ettei siinä ole enää päivittäin mukana omia biologisia lapsia ollenkaan. Sijaisissä on tällöin ensisijaisesti perhehoitaja, joka selvimmin toteuttaa ”isyyttä alihankintana” – mallia.

Instituutioita ja niihin sopivia identiteettejä tuotetaan Juhilan (2006, 217) mukaan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa sekä sen lisäksi esimerkiksi lainsäädännössä. Identiteeteistä neuvotellaan aina jossakin institutionaalisessa ympäristössä. Tulkitsen niin, että myös perhehoitajan ja samalla perhehoitajamiehen identiteetistä neuvotellaan sosiaalityöntekijän ja perhehoitajan välisessä vuorovaikutuksessa siinä vaiheessa kun perhehoitosijoitusta aloitetaan. Lainsäädäntö ja lastensuojelun toimintakäytännöt antavat neuvotteluille institutionaalisen raamin. Sosiaalityöntekijöillä on siis merkittävä rooli perhehoitajamiehen identiteetin rakentumisessa. Kysynkin kuinka tietoisesti tämä identiteetin yhteinen rakentuminen tapahtuu?

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Sisäinen tarina, yksilön mielen sisäisenä ja yksilölliseen kokemushistoriaan ankkuroituvana, muuttuvan elämäntilanteen jäsenprosessina, toimii tässä tutkimuksessa teoreettisena viitekehyksenä. Ihminen tulkitsee omaa elämäänsä tarinallisten merkitysten kautta, sosiaalisesta tarinavarannosta omaksumiensa mallien avulla. Tarinallisen kiertokulun mallin lähtökohtana on situaatio eli niiden seikkojen kokonaisuus, joihin ihminen on suhteessa. (Hänninen 1999, 20-21, 49.) Miesten kertomuksista kolmella ryhmähaastattelukerralla erottautuu kolme keskeistä situaatiota: suhde sijoitettuun lapseen ja hänen omaan verkostoonsa, suhde miesten omiin perheisiin ja omaan elämään ja suhde sosiaalityöntekijöihin ja lastensuojelun toimintakäytäntöihin. Sosiaalinen tarinavaranto käsitteenä viittaa Hännisen (1999, 21) mukaan niihin kulttuurisiin kertomuksiin, joita miehille sijaisyydestä ja sijaisvanhemmuudesta tarjoutuu. Sijaisvanhemmuuteen ryhtymistä alunpitäen miettiessään miehillä on vain vähän valmiina sosiaalista tarinavarantoa sijaisvanhemmuudesta. Pride-valmennus kartuttaa merkittäväällä tavalla miesten sosiaalista tarinavarantoa sijaisvanhemmuudesta, mutta ei kuitenkaan erityisesti sijaisyydestä. Sen sijaan miesten oma ryhmä, tutkimusta varten kootut ryhmähaastattelut, palvelee tutkimuksen ohella tätä tarkoitusta. Tulkitsen niin, että tuottaessaan omaa tarinaansa ryhmässä ja kuullessaan samalla muiden tarinoita, miehet sekä kartuttavat että purkavat omaa sosiaalista tarinavarantoaan. Miesten motivaatio ja innostus osallistua ryhmähaastatteluihin kuvaa mielestäni sitä, että heillä on tarvetta uudessa elämäntilanteessaan reflektoida omia kokemuksiaan ja rakentaa sijaisvanhemman identiteetin ohella erityisesti sijaisisän identiteettiä.

Miesten kertomuksissa suhteessa lapseen ja tämän omaan verkostoon keskeisiksi teemoiksi nousevat isäksi asettuminen, lapsen empaattinen ymmärtäminen, lapsen kiintyminen, lujana kasvattajana toimiminen ja isyyden jakaminen. Miehet kuvaavat isäksi asettumisen ilmiötä sen kautta miten he toivovat sijoitetun lapsen kutsuvan itseään ja siinä yhteydessä he tuottavat kahta erilaista tarinaa sen mukaan onko heidän tähänastinen elämänkoke-

muksensa ydinperheen vai uusperheen isänä. Ydinperheen isät pitävät toivottavana ja tavoiteltavana, että sijoitettu lapsi kutsuu heitä isäksi ja uusperheessä elävät miehet taas vierastavat sitä. Tässä yhteydessä tulee esiin sosiaalityön tutkimuksissa keskeinen teoreettinen ajattelu sosiaalisesta konstruktionismista, puheen sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta. Miehet lausuiivat ääneen sen perusajatuksen, että puheella - sillä miksi miestä kutsutaan - on merkitystä, koska se osaltaan rakentaa sosiaalista todellisuutta. Sosiaalinen konstruktionismi korostaakin todellisuuden sosiaalista ja kielellistä luonnetta ja tutkii sosiaalisesti jaettuun merkityksiä ja niiden tuottamista. Todellisuus on sosiaalinen konstruktio, jota tuotetaan jatkuvasti yksilöiden välisessä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. (Paavola 2006, 73.)

Isäksi asettuminen liittyy myös toiseen esille tulleeseen teemaan eli isyyden jakamiseen. Se, millä nimellä sijoitettu lapsi kutsuu sijaisisäänsä, määrittelee väistämättä myös sijaisisän ja biologisen isän välistä suhdetta sen lisäksi että se kertoo sijoitetun lapsen asemasta sijaisperheessä. Ydinperheessä eläneiden miesten kohdalla korostuu tasavertainen isän rooli myös suhteessa sijoitettuun lapseen, jolloin biologisen isän rooli jää epämääräiseksi. Niissä tilanteissa, joissa miehet ovat yhtä aikaa paikalla, sijaisisä kuitenkin luovuttaa isyyden biologiselle isälle ja siirtyy itse perhehoitajan rooliin. Uusperheessä eläneiden miesten isyyssuhde sijoitettuun lapseen on taas enemmän samanlainen kuin suhde vaimon aikaisemmasta avioliitosta oleviin lapsiin eli he eivät koe olevansa sijoitetulle lapselle isiä vaan aikuisia miespuolisia perheenjäseniä. Ratkaisevaa näissä määrittelyissä on tietysti se, minkälaisia merkityksiä isäksi kutsumiselle kaiken kaikkiaan annetaan. Lapsen antamat merkitykset voivat erota aikuisten antamista merkityksistä.

Lapsen empaattinen ymmärtäminen ja lujana kasvattajana toimiminen tuovat mielenkiintoisesti esille sijaisisyyden puoliammattillisen luonteen. Miehet ovat keskustelussa vahvasti oman persoonansa ja omien tunteidensa kautta mukana, mutta silti aistin, että puhe on erilaista kuin jos he puhuisivat omista biologisista lapsistaan. Puheeseen on tarttunut termejä ja ilmauksia, joita tulkitseen miesten oppineen niistä keskusteluista, joita he ovat käyneet ammattihenkilöiden kanssa asioidessaan. Näissä keskusteluissa miehille on kertynyt sellaista sosiaalista tarinavarantoa, jossa asioita ja ilmiöitä käsitteellistetään ja puetaan ammattikielelliseen muotoon.

Erityisesti miehen uskallus kiintyä lapseen keskeisenä identiteetin rakentamisen osatekijänä ansaitsee huomiota. Kiintymyssuhteen syntymiseen ja

sen merkitykseen lapsen myöhemmän kehityksen kannalta liittyvän teoreettisen tiedon valossa pitäisi hallinnollisia käytäntöjä tutkia kriittisesti. Taskisen (2007, 84-85) mukaan pitkäaikaisissa sijoituksissa voidaan huoltajuus hakea kokonaan tai osittain perhehoitajalle tai lapsen biologisille vanhemmille voidaan tarjota mahdollisuutta antaa lapsi adoptoitavaksi.

Suhteessa omaan perheeseen ja omaan elämään keskeisiksi keskusteluteemoiksi muodostuvat sijaisiksi ryhtymisen pohtiminen, motivaatio sijaisyyteen ja omien arvojen uudelleentarkastelu. Sijaisvanhemmuudesta kiinnostumisen vaiheessa vaimot ovat olleet aluksi miehiä aloitteellisempia ja vähitellen houkutelleet miehet ideaan mukaan. Miehet ovat olleet aluksi epäröiviä, mutta kypsyneet ajatukseen saatuaan tietoa asioista. Valmennuskurssilla on tässä prosessissa keskeinen merkitys. Tosin tässäkin viiden miehen porukassa yksi miehistä oli perheessään se, joka lausui idean ensimmäisenä ääneen.

Kaakkois-Englannissa tehdyn tutkimuksen mukaan sijaisvanhemmaksi ryhtyminen oli useimmissa tapauksissa (48%) ollut miehen puolison idea ja yli kolmanneksessa tapauksista (36%) se oli ollut yhteinen idea. Vain 7% sijaisperheistä aloitteen sijaisvanhemmaksi ryhtymisestä oli tehnyt mies. (Wilson & Fyson & Newstone 2007, 24.) Myös ruotsalaisen tutkimuksen mukaan aloitteen sijaisvanhemmaksi ryhtymiseksi oli tehnyt 40%:ssa perheitä vaimo ja vain 6%:ssa mies. Useat miehet kuvailivat kuinka innostuneita heidän vaimonsa olivat olleet sijaisvanhemmaksi ryhtymisestä kun taas miehet itse olivat vähemmän kiinnostuneita. Siitä huolimatta monista niistä miehistä, jotka kuvailivat ensimmäiset tunteensa vastahakoisiksi, kehittyi aktiivisia ja sitoutuneita sijaisisiä. (Höjer 2004, 41.)

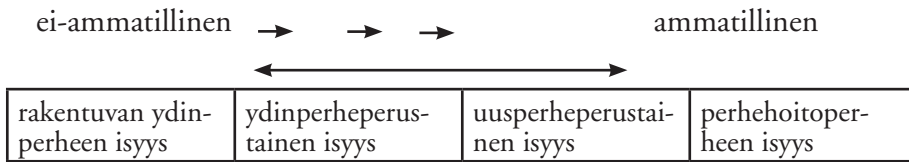
Oma jaksaminen ja sitoutuminen omien lasten kasvattamisen ohella sijaisvanhemmuuteen mietityttää miehiä. Asiallisen tiedon merkitys korostuu miesten puheessa, he arvostavat sitä, että sijaisvanhemmuudesta annettiin valmennuksessa realistinen kuva. Sijaisvanhemmuus merkitsee myös omien arvojen tarkastelua ja esimerkiksi työn merkityksen uudelleen arviointia. Miehet ovat joutuneet luopumaan joistain omista suunnitelmistaan tätä päätöstä tehdessään, mutta toteavat tehneensä luopumisen tietoisesti.

Tehtäessä tulkintoja suhteessa sosiaalityöhön on lähtökohtaisesti korostettava, että tästä tutkimusaineistosta voi tehdä johtopäätöksiä ainoastaan miesten ajattelusta eli siitä miten sosiaalityö, sosiaalityöntekijät ja lastensuojelun toimintakäytännöt ovat heille välittyneet. Miesten kokemuksen mukaan so-

siaalityöntekijät odottavat sijaisperheiltä tavallisen perheen tarjoamia turvallisia puitteita sijoitetulle lapselle. Erityisesti miehiin kohdistuvista odotuksista ei ole keskusteltu, mutta osalle miehistä on välittynyt kuva, että sosiaalityöntekijät odottavat heiltä isän rooliin asettumista suhteessa sijoitettuun lapseen. Osalle miehistä on välittynyt kuva, että sosiaalityöntekijät odottavat heidän olevan turvallisia aikuisia ja myös miehen malleja sijoitetulle lapselle. Suhteessa sosiaalityöhön miehet eivät tuota juurikaan kertomuksia, joissa he olisivat nimenomaisesti miehinä esillä. Miehet kokevat, että sosiaalityöntekijät pitävät heitä tasavertaisina perhehoitajina vaimojensa rinnalla ja omasta aktiivisuudesta on kiinni, miten paljon haluaa olla mukana tilanteissa, joissa lapsen asioista keskustellaan. Suhde sosiaalityöhön tulee esille enemmän sijaisvanhemmuuden kuin sijaisisyyden tasolla.

Sijaisvanhemmuuden näkökulmasta miehet kokevat, etteivät sosiaalityöntekijät pidä heitä täysivaltaisina tiimin jäseninä, vaikka yhteydenpitoa sosiaalityöhön esimerkiksi valmennuksessa korostetaan. Sosiaalityöntekijöillä on valtaa tehdä päätöksiä, jotka koskevat sijoitettua lasta ja välillisesti myös sijaisvanhempia, eivätkä he sijaisvanhempina aina koe tulevansa kuulluksi. Keskustelussa tulee esille, että sosiaalityöntekijöiden odotukset ja toisaalta myös perhehoitajien odotukset yhteisen tiimityön suhteen ovat jääneet puhumatta selkeästi auki. Yhteistyötä rasittaa tulkintani mukaan se, että sosiaalityöntekijät ovat paitsi asiakasasioissa valtaa käyttäviä tiimityön johtajia samanaikaisesti myös hallinnon ja esimiestahon edustajia, kun he esimerkiksi neuvottelevat toimeksiantosopimuksen ehdoista. Myös sijaisvanhempien ammatillisuus voi olla ristiriitainen asia tiimityössä. Sosiaalityöntekijät korostavat sijaisperheiden tavallisuutta, mutta tiimityön onnistuminen edellyttää kuitenkin jonkin asteista ammatillisuutta, esimerkiksi yhteisen ammattikielen kehittymistä. Corrickin (2004, 57-59) mukaan se voi olla myös uhka sosiaalityöntekijöille.

Analysoituani tutkimusaineistoa Alasuutarin (2007, 178) subjektiposition käsitteen kautta konstruoin neljä erilaista sijaisisyyden identiteetin positiota, jotka nimesin rakentuvan ydinperheen isyydeksi, ydinperheperustaiseksi isyydeksi, uusperheperustaiseksi isyydeksi ja perhehoitoperheen isyydeksi. Nämä isäpositiot voi tulkintani mukaan sijoittaa myös ammatillinen – ei-ammattillinen asteikolle siten, että rakentuvan ydinperheen isyydessä on vähiten ja perhehoitoperheen isyydessä eniten ammatillisia piirteitä.

Kuvio 1. Sijaisisyyden positiot

Rakentuvan ydinperheen isyys syntyy miehen halusta tulla isäksi siitä huolimatta, että perheeseen ei ole syntynyt puolisoiden yhteisiä biologisia lapsia. Perhehoitosijoitus on tällöin lapsettomuuden vuoksi syntynyt ratkaisu perustaa perhe. Perhehoitosijoituksen sijaan toinen vaihtoehto olisi ollut adoptoida lapsi. Huomattavaa on, että vaikka miehen isyyteen ei lähtökohdaisesti liity ammatillisia tai edes puoliammatillisia piirteitä, sijaisvanhemmuus edellyttää perhehoitajaksi ryhtymistä. Tällöin mies vähintään puolisonsa kumppanina solmii sijoitetun lapsen kotikunnan kanssa toimeksiantosopimuksen ja saa tehtävästään palkkiota ja kulukorvausta. Kuitenkin tässä positiossa toteutuu selkeimmin miehen isyys ja perheen perustaminen sijaisvanhemmuuden kautta. Tässä tutkimusjoukossa tämä isyyden positio tulee esille vain vaihtoehtoisena skenaariona, joka ei ollut käytännössä toteutunut kenenkään kohdalla.

Perhehoitoperheen isyydessä taas miehen toteuttama hoiva- ja kasvatus työ on ensisijaista ja mies voi olla päätoiminen perhehoitaja. Tällöin perhehoitajan tehtävä on hänelle selkeästi myös ammatti. Isyyteen liittyvät odotukset ovat tässä positiossa epäselvimmät. Asiaa kuvaa tulkintani mukaan sekin, että vaikka tämä isyyden ulottuvuus on läsnä kaikessa sijaisisyydessä, se tulee hyvin vähän esiin tämän tutkimusjoukon käymissä keskusteluissa. Ryhmähaastattelujen ääneenlausuttuna fokuksena on sijaisisyys eivätkä miehet liittäneet siihen ammatillista perhehoitotyötä. Kukaan tutkimusjoukossa mukana olleista miehistä ei myöskään käytännössä ollut haastatteluhetkellä päätoiminen perhehoitaja.

Näiden ääripäiden väliin sijoittuu kaksi sijaisisyyden positiota, jotka nimeän ydinperheperustaiseksi isyydeksi ja uusperheperustaiseksi isyydeksi. Tässä tutkimusjoukossa näihin eri positioihin sijoittamani miehet myös edustavat elämistä kyseisessä perhemuodossa, mutta en tarkoituksella nimeä positioita pelkästään ydinperheen isyydeksi tai uusperheen isyydeksi, koska nämä sijaisisyyden positiot voivat tulkintani mukaan kuvata sijai-

sisyyden identiteettiä todellisesta perhemuodosta riippumatta ja sekoittua keskenään. Ratkaisevaa position määräytymisessä on se, miten mies itse haluaa asettua tai miten muut haluavat asettaa hänet isäksi sijoitetulle lapselle. Ydinperheperustaisessa isyydessä on tavoiteltavaa se, että sijoitettu lapsi kutsuu miestä isäksi. Sijaisisänä hän pyrkii mahdollisimman tasavertaiseen ja samanlaiseen isyyteen kuin ydinperheessä hän on ollut omille lapsilleen. Ydinperheperustaisessa isyydessä korostuvat kiinteät ja pysyvät ihmissuhteet, joten siitä syystä myös sijoituksen päättymisen riski korostuu. Isyyden jatkaminen tuottaa vaikeuksia silloin, kun sijoitetun lapsen biologinen isä haluaa toteuttaa vahvasti omaa isyyttään. Uusperheperustaisessa isyydessä sen sijaan ei tavoitella sitä, että sijoitettu lapsi kutsuu miestä isäksi vaan etunimellä. Ensisijaisesti mies on perheen aikuinen miespuolinen perheenjäsen. Uusperheessä perheenjäsenten väliset suhteet ovat lähtökohtaisesti eritasoiset, koska perheenjäsenet liittyvät perheeseen erilaisilla elämänhistorioilla. Uusperheperustaisessa isyydessä ei tule korostuneesti esille pyrkimys tasavertaisuuteen. Isyydestä sinänsä ei myöskään synny samalla tavalla kilpailua kuin ydinperheperustaisessa isyydessä. Voi myös kysyä eikö ydinperhe muutu aina perhehoitosijoituksen myötä uusperheeksi, koska siinä on kaksien vanhempien lapsia?

Se, mihin sijaisisyyden positioon mies kulloinkin asettuu, on tulkintani mukaan pitkän ja monipolvisen neuvotteluprosessin tulos. Narratiivisen identiteetin luonteen mukaisesti identiteetti on myös jatkuvasti liikkeessä oleva ja muuttuva tila. Neuvotteluun osallistuvat kaikkien situaatioiden edustajat. Sijoitetun lapsen sukupuoli, ikä ja suhteet omiin biologisiin vanhempiin ja muuhun sukuun vaikuttavat asiaan. Myös miehen oma perhetilanne ja omat henkilökohtaiset motiivit muokkaavat lopputulosta.

Keskeinen merkitys on myös sillä, miten lapsen sijoittaneen kunnan sosiaalityöntekijät mieltävät sijaisisyyden ja ylipäättään sijaisvanhemmuuden ja mitä he siltä odottavat. Tämän tutkimuksen kautta välittyy kuva, että nämä neuvottelut sijaisisän tai sijaisvanhempien identiteetistä jäävät hyvin piiloon. Rohes, Orme ja McSurdyn (2003, 938) tutkimuksen mukaan epäselvät odotukset, joita sijaisvanhempiin kohdistuu, ovat yhteydessä vaikeuksiin rekrytoida uusia perhehoitajia. Valmennuksessa puhutaan sijaisvanhempien velvollisuudesta olla yhteistyössä sijaishuollon työntekijöiden kanssa, mutta käytännössä sijaisvanhemmat jäävät usein päätöksenteon ulkopuolelle.

8 POHDINTA

Olin luvannut haastattemilleni miehille, että saatuani haastatteluis-
ta tekemäni analyysin valmiiksi annan sen heille luettavaksi. Otin
yhteyttä miehiin huhtikuussa 2009 ja ehdotin tapaamista sen jälkeen, kun
he ovat tutustuneet etukäteen lähettämääni tuotokseeni. Yllätyin siitä in-
nokkuudesta, jolla kaikki miehet olivat tulossa mukaan yhteiseen tapaami-
seen ehdottamanani ajankohtana 29.4.2009. Yksi miehistä kuitenkin pe-
rui tulonsa työkiireiden vuoksi ja yksi ei tullut tapaamiseen, joten paikal-
la oli kolme miestä.

Tapaamisen ilmapiirissä oli tunnistettavissa jälleennäkemisen riemua. Mie-
het olivat innostuneita kuulemaan toistensa tilanteista ja kertomaan omia
kuulumisiaan, mitä osaltaan kuvaa se, että tapaaminen venähti liki kolmen
tunnin pituiseksi. En erityisesti ohjannut keskustelua, vaan annoin ryhmä-
haastattelun tavoin keskustelun kulkea vapaasti ja fokuksessa oli tälläkin ker-
taa sijaisvanhemmuus miehen näkökulmasta. Sijoitustilanteissa oli tapah-
tunut muutoksia siten, että yhden kohdalla sijoitus näyttää purkautuvan ja
toisessa perheessä puolestaan oli tehty päätös ryhtyä pitkäaikaiseksi perhe-
hoitoperheeksi. Kaikki miehet kuvasivat tapahtumia edellisen tapaamisen
jälkeen ja reflektoivat omia ajatuksiaan ja tunteuksiaan.

Keskustelun keskeisimmäksi teemaksi nousi yhteistyö sijoitettujen lasten
biologisten vanhempien kanssa. Kaikilla miehillä oli mielessään siihen liit-
tyviä kokemuksia ja yhdelle heistä kysymys oli ajankohtainen juuri parhail-
laan. Miehet totesivat yksimielisesti, että yhteistyö biologisten vanhempi-
en kanssa ei voi toimia, elleivät nämä hyväksy lapsensa sijoittamista sijais-
perheeseen. Tässä hyväksymisprosessissa sosiaalityöntekijöillä on keskeinen
rooli, vaikka sijaisvanhemmat rakentavatkin suhdettaan biologisiin vanhem-
piin myös suoraan keskinäisessä kanssakäymisessään. Käytännön tilanteita
ratkottaessa on kysymys lapsen edun pitämisestä jatkuvasti esillä ja miesten
mukaan se aiheuttaa joskus jännitteitä sijaisvanhempien ja sosiaalityönteki-
jöidenkin välille. Yhden miehen mielestä sosiaalityöntekijä asettuu helpos-
ti isoäänisen aikuisen puolelle eikä lapsen etu toteudu.

Miesten mukaan huostaan otetun lapsen biologiset vanhemmat kokevat sijoituksen sijaisperheeseen suurempana uhkana itselleen kuin sijoituksen lastensuojelulaitokseen. Lastensuojelulaitoksessa lapsen hoito ja kasvatus uskotaan ammatillisesti toimivalle henkilökunnalle, mutta perhehoidossa korostetaan sijaisperheiden tavallisuutta. Miten toinen tavallinen perhe voi suoriutua vanhemmuudesta heitä paremmin? Sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välille voi helposti kehittyä valtataistelua siitä, kuka saa päättää lapsen asioista. Erityisesti näihin jännitteisiin tilanteisiin miehet toivoivat sosiaalityöntekijöiden ja tiimin tukea.

Keskustelussa nousi esille sama seikka kuin tutkimuksen tuloksissakin, että sijaisvanhemmat joutuvat asettamaan rajoja ja suhtautumaan ammatillisesti paitsi sijoitettuun lapseen myös hänen vanhempiansa. Lapsen siirtyminen sijaiskotiin on iso prosessi lapsen biologisille vanhemmille ja muulle suvulle. Yksi miehistä kertoi yllättyneensä täysin, kun myönteisesti alkanut yhteistyösuhde yhäkin kääntyi ihan päinvastaiseksi. Hän arveli muutoksen johtuneen siitä, että lapsen biologisessa suvussa oli tuolloin meneillään voimakas kuohuntavaihe uuteen tilanteeseen sopeutumisen prosessissa. Sijaisperheenä oli kuitenkin vaikea toimia, kun ei tiennyt eikä ymmärtänyt heti, mistä oli kysymys. Onneksi tilanne ajan myötä palautui entiselleen.

Myönteinen esimerkki siitä, miten yhteistyö voi hankalienkin vaiheiden kautta kehittyä lapsen parhaaksi oli se kun yksi miehistä kertoi, että lapsen biologinen isä ja hän olivat ”yhdessä tapetointeet huoneen” lapselle sijaiskodissa. Se kuvaa mielestäni hyvin sitä, että biologinen isä oli sopeutunut tilanteeseen, luottamus oli syntynyt ja hän oli antanut toiselle miehelle luvan huolehtia lapsestaan.

Sijaisisän ja sijoitetun lapsen keskinäisen kiintymyssuhteen kehittymistä tietylle asteelle puolestaan kuvaa yhden miehen mielestä se, että ”syödään samasta lusikasta”. Silloin hänen mielestään on ylitetty jokin raja, jolloin ei enää ole eroa oman biologisen lapsen ja sijoitetun lapsen välillä. Onko siinä samalla ilmaistuna ammatillisen ja ei-ammattillisen hoivan toteuttamisen välinen ero?

Tässä jälkikeskustelussa miehet yllättävän vähän kommentoivat kirjoittamaani tekstiä. He hyväksyivät tulkintani ja pitivät niitä mielenkiintoisina ja selkeyttävinä, mutta eivät olleet keskustelussa erityisen innostuneita pohtimaan eteenpäin näitä sijaisisän identiteettiin liittyviä kysymyksiä. Teoreettisen pohdinnan sijaan he ilmaisivat vahvaa halua yhdessä keskustella ja poh-

tia sitä, mitä on elää arkipäivän reaalityilanteissa sijaisvanhempana ja sijaisisänä. Tässä ilmiössä todentuu tulkintani mukaan Vilma Hännisen (1999, 21-22) tarinallisen kiertokulun malliin sisältyvä draaman käsite, jonka mukaan sisäisenä tarinana tuotettu identiteetti ohjaa ihmisen toimintaa elävän elämän draamassa. Miehet haluavat pohtia ja hakea vahvasti omaa tapaansa toimia sijaisisänä – sijaisisän identiteettiä – joka tulee esille siinä tavassa, miten he päivittäin sijaisisyyttään toteuttavat.

Keskustelun loppupuolella korostui näiden miesten kesken käytyjen keskustelujen merkitys. He pitivät tärkeänä, että lastensuojelun kehittämisyksikön kautta organisoitaisiin sijaisisina toimiville miehille tarkoitettuja työhönohjausryhmiä, joiden vetäjänä olisi miespuolinen henkilö. Erillisten, miehille suunnattujen, ryhmien tarpeellisuutta he perustelivat muun muassa miesten ja naisten erilaisella keskustelukulttuurilla. He totesivat olevansa useimmissa keskustelutilanteissa mukana ainoina miespuolisina osallistujina ja se tuo mukanaan tietyn ulkopuolisuuden kokemuksen siitä huolimatta, että tutkimustulosten mukaan sosiaalityöntekijät arvostavat heidän osuuttaan perhehoitajina ja haluavat pitää heidät keskustelussa mukana. Miesten mukaan työhönohjausryhmä voi toimia heille vertaisryhmänä vain jos se toteutuu miesten kesken.

Näen tässä vahvan yhteyden tutkimuksen taustaksi esitettyihin ammatillisuuden, maskuliinisuuden ja hoivan sekä alihankinta-isyiden teemoihin, joihin jokaisen sijaisisänä toimivan miehen on luotava oma henkilökohtainen suhteensa. Tässä tutkimuksessa mukana olleet miehet ovat selvästi kiinnostuneita selvittämään ja rakentamaan omaa identiteettiään sijaisisänä. He toteuttavat mielestäni uutta isyyttä, jonka mukaan mies on sitoutunut vanhemmuuteen yhtä paljon kuin puolisonsakin ja hän on aidosti kiinnostunut lapsistaan. Jaettu vanhemmuus on heille myös postmodernin isyystarinan ydinjuoni, jonka mukaan isä on lastensa elämään läheisesti ja intensiivisesti liittyvä henkilö. Postmodernissa isyystarinassa myös perhemallien moninaisuus alkaa korostua. (Huttunen 1999, 185; Kekäle 2007, 40.)

Sosiaalityön ammattikäytäntöjen kehittämisen kannalta pidän tärkeänä, että tämän tutkimuksen kautta tavoitettu miehen ääni saadaan kuuluviin sijaishuollon työkäytännöissä. On organisoitava tilaisuuksia, joissa miehet voivat keskenään reflektoida toimintaansa sijaisisänä, koska niitä meidän kulttuurissamme ei ainakaan toistaiseksi näytä muotoutuvan itsestään. Sosiaalityön ammattikäytännöissä sijaisvanhemmuus näyttyy sukupuolineutraa-

listi. Esimerkiksi valmennuskurssien ohjelmissa ei tule erikseen esille sijaishuollon tai sijaisvanhemmuuden teemat, vaan sijaishuollon ja sijaisvanhemmuuden käsitteitä käsitellään yhteisenä käsitteenä. Pidän tärkeänä, että sijaishuollon tuetaan myös sukupuoliroolin tasolla.

Keskeinen kysymys sijaishuollon työkäytäntöjen kehittämisen näkökulmasta on myös se, millaiseen vanhemmuus- ja perhekäsitykseen lastensuojelun perhehoito pohjautuu. Millaiseen vanhemmuuteen ja isyyteen miehiä valmennetaan. Onko sijoittavan sosiaalityöntekijän ja kunkin sijaisisänä toimivan miehen käsitys sijaisisyyden positiosta yhteinen?

Uusperheitä koskevalla tutkimustiedolla voi olla annettavaa lastensuojelun perhehoidolle ja sijaishuollon valmentamiselle, koska jokainen perhehoitoperhe on myös uusperhe siinä mielessä, että siinä on kaksien vanhempien lapsia. Voiko väljempi ajattelu perheenjäsenten välisistä suhteista ja perherakenteesta vapauttaa sijaishuollon joistakin vanhemmuuteen – isyyteen ja äitiyteen – liittyvistä paineista? Onko myös ammatillisuus, isyyden alihankinta, helpompi yhdistää uusperheajatteluun kuin perinteiseen ydinperheajatteluun?

Lastensuojelun sosiaalityön ammattikäytäntöjen kehittämisessä on myös ratkaistava sijaishuollon rooli sijaishuoltoa toteuttavassa ja sen toteutumista tukevassa ja seuraavassa tiimityöskentelyssä. Puoliammatillisuutensa ja alihankinta-asemansa vuoksi sijaishuollon asema tiimissä on epäselvä. Sosiaalityöntekijällä on kokonaisvastuu sijaishuoltoon sijoitetusta lapsesta, mutta myös perhehoitajaan kohdistuu ammatillisia vaateita sekä suhteessa sijoitettuun lapseen että tämän omaan lähiverkostoon. Sekä tämän tutkimuksen että aikaisempien (mm. Corrick 2004) tutkimusten mukaan sijaishuollon ei voi kokea pääsevän täysivaltaiseksi tiimin jäseniksi. Uskon, että avoin keskustelu sosiaalityöntekijän erilaisista rooleista ja valta-asemista suhteessa sijaishuollon voisi jo helpottaa yhteistyötä. Valta-asemien tunnistaminen ja tunnustaminen helpottaisi eri roolien pitämistä toisistaan erillään.

Nämä kokemukset miehet tuottivat yleisenä keskusteluna sijaishuollon näkökulmasta eikä ensisijaisesti miehinä tai sijaisinä. Tutkimuksen tulosten mukaan miehet itse kokivat joissain tilanteissa sukupuolestaan olevan hyötyä, kun he olivat yhteistyössä sijoitetun lapsen vanhempien kanssa. Myös sijaishuoltoa toteuttavan ammatillisen tiimin tasolla voisi olla eniten paremmin tilaa eri sukupuolten näkökulmille ja erilaisille toimintata-

voille. Petreliuksen (2005, 172) mukaan sosiaalityön uskottavuus ammatina edellyttää siirtymistä keskustelukulttuuriin, joka nykyistä paremmin tunnistaa sen, miten sukupuoli jäsentää sosiaalityötä.

LÄHTEET

- Aalto, Ilana (2002) Elättäjistä läsnäolijaksi. Kasvatuspuheen muutos kahden sukupolven miesten isyyskertomuksissa. *Nuorisotutkimus* 20 (2), 3-15.
- Aalto, Ilana (2006) Maskuliinisuus ja isyys: sukupuoli miesten kirjoittamissa isyyskertomuksissa. www.helsinki.fi/hum/hist/yhd/julk/mask01/iaalto.pdf. Viitattu 30.10.2006.
- Alasuutari, Pertti (2007) Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus. Helsinki: Gaudeamus.
- Bloor, Michael & Frankland, Jane & Thomas, Michelle & Robson Kate (2002) *Focus Groups in Social Research*. London: Sage.
- Bäck-Kiianmaa, Raili (2009) Pride-valmennus. www.pesapuu.fi/PRIDE/Pride-valmennus. Viitattu 6.2.2009.
- Chronholm, Anders (2004) Föräldraledig pappa. Mäns erfarenheter av delad föräldraledighet. Göteborg: Göteborg University. *Göteborg Studies in Sociology* 23.
- Corrick, Hilary (2004) The professionalisation of Foster Care. Teoksessa Ann Wheal (toim.) *Companion to Foster Care*. Trowbridge: Cromwell Press, 57-63.
- Forsberg, Hannele (2003) Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 7-15.
- Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus, 5-18.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1999) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana (2001) Teemahaastattelu: opit ja opetukset. Teoksessa Raine Valli & Juhani Aaltola *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I*. Jyväskylä: PS-kustannus, 24-42.
- Greeff, Roger & Stuart, Vivien (1999) Identity Issues. Teoksessa Ann Wheal (toim.) *Companion to Foster Care*. Trowbridge: Cromwell Press.
- Heikkinen, Hannu L. T. (2001) Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa Raine Valli & Juhani Aaltola (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Huoltoapulaki 116/1956.
- Huttunen, Jouko (1999) Muuttunut ja muuttuva isyys. Teoksessa Arto Jokinen (toim.) *Mies ja muutos. Kriittisen miestutkimuksen teemoja*. Tampere: Tampere University Press, 169-193.
- Huttunen, Jouko (2001) Isänä olemisen uudet suunnat. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Huusko, Riikka (2005) Sijaisisyys. Miesten kokemuksia institutionaalisesta vanhemmuudesta. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Sosiaalityön pro gradu-tutkielma.
- Hyvärinen, Matti (2004) Eletty ja kerrottu kertomus. *Sosiologia* 41 (4), 297-321.
- Hyvärinen, Matti (2006). Kerronnallinen tutkimus. www.hyvarinen.info/material/Hyvarinen-Kerronnallinen_tutkimus.pdf. Viitattu 27.2.2009.

- Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu (2005) Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Johanna Ruusuvaara & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.
- Hänninen, Vilma. (1999) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis 696.
- Höjer, Ingrid (2004) What happens in the foster family? A study of fostering relationships in Sweden. *Adoption & Fostering* 28 (1), 38- 48.
- Inch, Leslie J. (1999) Aspects of Foster Fathering. *Child and Adolescent Social Work Journal* 16 (5), 393-412.
- Isyyslaki 700/1975
- Jaakkola, Jouko (1994) Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Jouko Jaakkola & Panu Pulma & Mirja Satka & Kyösti Urponen Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisten sosiaalisen turvan historiaa. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 71-161 .
- Jokinen, Arto (1999) Suomalainen miestutkimus ja -liike: muutoksen mahdollisuus? Teoksessa Arto Jokinen (toim.) Mies ja muutos. Kriittisen miestutkimuksen teemoja. Tampere: Tampere University Press, 15-51.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Raija (1993) Hoivabisnekseen vai nyrkin ja hellan väliin? Teoksessa Leila Simonen (toim.) Hyvinvointivaltion murros ja hoivan uudelleenorganisointi. Helsinki: Stakes raportteja 94, 32-47.
- Kekäle, Jari (2007) Postmoderni isyys ja uskonnollisuus – tarinallinen näkökulma. Joensuu: Joensuun yliopiston teologisia julkaisuja n:o 19.
- Kolehmainen, Jani & Aalto, Ilana (2004) Johdanto isyyksien tutkimiseen. Teoksessa Ilana Aalto & Jani Kolehmainen (toim.) Isäkirja. Tampere: Vastapaino, 9-25.
- Korhonen, Merja (1999) Isyyden muutos. Keski-ikäisten miesten lapsuuskokemukset ja oma vanhemmuus. Joensuu: Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 39.
- Korhonen, Merja (2004) Työssäkäyvä isä. Teoksessa Ilana Aalto & Jani Kolehmainen (toim.) Isäkirja. Tampere: Vastapaino, 245-269.
- Kuronen, Marjo & Granfelt, Riitta & Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.) (2004) Sukupuoli ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Köyhäinhuoltolaki 145/1922.
- Laine, Timo (2001) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Raine Valli & Juhani Aaltola (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983
- Lastensuojelulaki 52/1936
- Lastensuojelulaki 683/1983
- Lastensuojelulaki 417/2007
- Lastensuojelun käsikirja. www.sosiaaliportti.fi/lastensuojelun_kasikirja/ työvälineet/ työmenetelmät/ Pesäpuu ry:n lapsilähtöisen työskentelyn välineet/ Pride-valmennus. Viitattu 6.2.2009.
- Lastensuojelutilastot 2007. www.thl.fi/ lapsuus ja perhe/ lastensuojelutilastot. Viitattu 19.3.2009.
- Laurila, Anja (2002) ”Huominen voi olla parempi kuin eilinen”. Tutkimus sijaiskotipojista. Forssa: Sote-psykologiapalvelu.

- Lehtonen, Noora (2005) ”Olla vain ihan tavallinen isä”. Pitkäaikaisesti sijoitettujen lasten sijaisien kokemuksia isyydestään. Jyväskylä yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Sosiaalityön pro gradu-tutkielma.
- Leinonen, Kati & Tyrväinen, Jaana (2001) Miehen toiminta sijaisinä. Kuopion yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Sosiaalityön pro gradu-tutkielma.
- Löyttyniemi, Varpu (2004) *Auscultatio Medici*. Kerrottu identiteetti, neuvoteltu sukupuoli. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 347.
- Newstone, Simon (1999) *Men who Foster*. Teoksessa Ann Wheal (toim.) *Companion to Foster Care*. Trowbridge: Cromwell Press, 148-155.
- Nousiainen, Kirsi (2004) Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Jyväskylä: Minerva Oy.
- Paavola, Heli (2006) Asiakasuskollisuuden jaetut merkitykset. Tampere: Tampere University Press.
- Paavola, Sami (2004) Dualismeista dynamiikkaan – filosofian roolista yhteiskuntatieteiden metodologiassa. Teoksessa Jari Eskola & Sami Pihlström (toim.) *Ihmistä tutkimassa*. Yhteiskuntatieteiden metodologian ajankohtaisia kysymyksiä. Kuopio: Kuopio University Press, 31-52.
- Parviainen, Leena (2005) Fokuseriä. Teoksessa Saira Ovaska & Anne Aula & Päivi Majaranta (toim.) *Käytettävyydestä tutkimuksen menetelmät*. Tampere: Tampereen yliopisto. Tietojenkäsittelytieteiden laitos B-2005-1.
- Perhehoidon hoitopalkkiot ja korvaukset vuonna 2009. [www.kunnat.net/sosiaali- ja-terveys/ lasten, nuorten ja perheiden palvelut/ perhehoito/ perhehoidon hoitopalkkiot ja korvaukset vuonna 2009](http://www.kunnat.net/sosiaali-ja-terveys/lasten_nuorten_ja_perheiden_palvelut/perhehoito/perhehoidon_hoitopalkkiot_ja_korvaukset_vuonna_2009). Viitattu 19.3.2009.
- Perhehoitajalaki 312/1992.
- Petelius Päivi (2005) Sukupuoli ja subjektiivinen sosiaalityössä. Tulkintoja naistyöntekijöiden muistoista. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology ja Social Research* 266.
- Polkinghorne, Donald E. (1995). *Narrative configuration in qualitative analysis*. Teoksessa J. Amos Hatch & Richard Wisniewski (ed.) *Life History and Narrative*. London: The Falmer Press, 5-23.
- Punamäki, Raija-Leena (2002) Kiintymyssuhteen ja traumaattisen kokemuksen yhteys. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) *Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen*. Helsinki: WSOY, 174-197.
- Raitakari, Suvi (2006) Neuvottelut ja merkinnät minuuksista. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 1183.
- Rantalaiho, Minna (2003) Pohjoismaisen isäpolitiikan kuva. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa*. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 202-227.
- Rautio, Pertti (2006). Historiallista johdattelua minä- ja identiteettitutkimukseen. Teoksessa Pertti Rautio & Mikko Saastamoinen (toim.). *Minuus ja identiteetti*. Tampere: Tampere University Press, 11-12..
- Renshaw, Domeena C. (2005) *Fathering today*. *The Family Journal* 13 (1), 7-9.
- Rhodes, Kathryn W. & Orme, John, G. & McSurdy, Michael (2003) *Foster Parents` Role Performance Responsibilities: Perceptions of Foster Mothers, Fathers, and Workers*. *Children and Youth Services Review* 25 (12), 935-964.
- Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Helsinki: Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38 / 2001.

- Ritala-Koskinen, Aino (2003) (Uus)perhe lapsen silmin. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 121-139.
- Saastamoinen, Mikko (2006) Minuus ja identiteetti tutkimuksen haasteina. Teoksessa Pertti Rautio & Mikko Saastamoinen (toim.) Minuus ja identiteetti. Tampere: Tampere University Press, 170-179.
- Sosiaalihuoltolaki 710/1982.
- Sutinen, Päivi (2005) Vanhempana ja aikuisena uusperheessä. Helsinki: Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 203.
- Taskinen, Sirpa (2007) Lastensuojelulaki (417/2007) Soveltamisopas. Helsinki: Stakes, Oppaita 65.
- Teollisuustuotantotilastot. [www.tilastokeskus.fi/ tietoa tilastoista/ käsitteet ja määritelmät](http://www.tilastokeskus.fi/tietoa/tilastoista/kasitteet_ja_määritelmät). Viitattu 17.2.2009.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2004) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Vaivaishoitoasetus 10/1879.
- Valkonen, Leena (1996) Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonuorten vanhempi-suhteet. Helsinki: STAKES tutkimuksia 52.
- Valtonen, Anu (2005) Ryhmäkeskustelut – millainen metodi? Teoksessa Johanna Ruusuvoori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 223-241.
- Wilson, Kate & Fyson, Rachel & Newstone, Simon (2007) Foster fathers: their experiences and contributions to fostering. *Child and Family Social Work* 12 (1), 22-31.
- Woodward, Kath (toim.) (2004) Questioning identity: gender, class, ethnicity. London: Routledge.
- Vuori, Jaana (2001) Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Tampere University Press.

LIITE 1.

TEEMAHAASTATTELURUNKO ENSIMMÄISTÄ SIJOITUSTA ODOTETTAESSA 28.8.2005

1 teema IDEA

minkäläisten ajatus- ja tunnepolkujen kautta oma ajattelu kehittyi siihen vaiheeseen, että päätit lähteä sijaisiksi/perhehoitajamieheksi
mitä olet pohtinut, epäillyt, arvellut ennen päätöksen syntymistä
ketkä henkilöt ovat vaikuttaneet ajatteluusi
mitkä asiat ovat vaikuttaneet ajatteluusi
mistä itsellesi syntyi motiivi hoitaa ja kasvattaa vieraan lasta

2 teema ROOLI/ IDENTITEETTI

minkä ajattelet olevan keskeistä tulevassa tehtävässä: isänä, miehenä, aikuisena
kuinka keskeisenä pidät omaa osuuttasi sijaislapsen/lasten kasvatuksessa
mitä koet muiden odottavan (vaimo/kumppani, muu perhe, sosiaalityöntekijät/ammattihenkilöt)
miten sijaisisyys eroaa biologisesta isyydestä
mitä ajattelet itsestäsi suhteessa sijaislapsen biologiseen isään ja perheeseen
miten koet yhteistyön sijoittajakuntaan ja sosiaalityöntekijöihin

3 teema ENNAKKO-ODOTUKSET

minkälaisia mielikuvia sinulla on tulevasta sijaisyydestä
mikä epäilyttää, mikä tuntuu haastavalta, mihin luotat
miten ajattelet elämäsi muuttuvan sijoituksen jälkeen
mitä odotat, mitä epäröit, mihin luotat yhteistyössä sijoittajakunnan ja sosiaalityöntekijöiden kanssa

Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia

Sarjassa julkaistaan merkittäviä tutkimuksia. Julkaisun on tuotettava uutta ja innovatiivista tutkimustietoa Diakonia-ammattikorkeakoulun opetus-, tutkimus- ja kehittämistoiminnan alueilta. Sarjaan voivat tarjota julkaisuja niin Diakonia-ammattikorkeakoulun omat työntekijät kuin ulkopuoliset.

1 Kainulainen, Sakari (toim.) 2002:

Ammattikorkeakoulu - tehdas vai akatemia?

2 Rask, Katja & Pasanen, Sina 2003:

Perhekuntoutuksesta valmiuksia päihitteettömyyteen, vanhemmuuteen ja elämänhallintaan. Perheen yhdistetty hoito (PYY) -kuntoutusprosessin arviointi.

3 Rask, Katja & Kainulainen, Sakari & Pasanen, Sina 2003:

Diakoniatyön ja kirkon nuorisotyön arki vuonna 2002. Tutkimus diakoniatyöntekijöiden ja kirkon nuorisotyönohjaajien kokemuksista seurakuntatyöstä ja työtaidoistaan.

4 Rask, Katja, Kainulainen, Sakari & Pasanen, Sina 2003:

Koulutuksen antamat valmiudet seurakuntatyöhön. Vuosina 1998-2002 valmistuneiden diakoniatyöntekijöiden ja kirkon nuorisotyönohjaajien sekä heidän esimiestensä käsityksiä kirkollisista valmiuksista.

5 Hynynen, Heidi & Pyörre, Susanna & Roslöf, Raija 2003:

Elämä käsillä - viittomakielentulkin ammattikuva.

6 Gothóni, Raili & Jantunen, Eila 2003:

Seniorien seurakunta - 75-vuotiaiden helsinkiläisten ajatuksia elämästään ja seurakunnastaan

7 Karjalainen, Anna Liisa 2004:

Kokemuksesta kirjoittaminen ja kirjoittamisen kokemus. Omaelämäkerrallinen kirjoittaminen sosionomikoulutuksessa ja narratiivinen menetelmä sosiaalialan työssä

8 Launonen, Pekka 2004:

Nuorisonohjaajasta nuorisotyönohjaajaksi. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon nuorisotyönohjaajien koulutus ja ammattitaidon muuttuvat tulkin-
nat 1949-1996.

9 Rautio, Maria 2004:

Muuttuva työelämä haastaa työterveyshuollon kehittämään menetelmiään ja osaamistaan. Työterveyshuollon menetelmien kehittäminen moniamma-
tillisena oppimisprosessina.

10 Leskinen, Riitta 2005:

Itseohjautuva ammattikorkeakoulun jatkotutkinto-opiskelija. Tapaus Diak
ja Hamk.

11 Hyväri, Susanna & Latvus, Kari 2005:

Paikallisia teologioita Espoossa

12 Lampi, Hannu 2005:

Miehen sydäninfarktinkokemus: Fenomenologinen tutkimus sairastumisesta ja potilaana olosta.

13 Semi, Eija 2006:

Sosiaalialan työn ja sosiaalipedagogiikan yhtymäkohtia historiallisen tulkin-
nan ja opetussuunnitelmien valossa

14 Ryökäs, Esko 2006:

Kokonaisdiakonia

15 Pesonen, Arja 2006:

Asiakkaiden kokemuksia mielenterveyspalveluista

16 Karppinen, Leena 2007:

”Vain paras on tarpeeksi hyvää lapsille”. Ruusu Heininen Sortavalan Kas-
vattajaopiston perustajana ja kehittäjänä

17 Hyväri, Susanna 2008:

Paikkasidos elämäntavassa ja elämänkulussa - maaseutu ja kaupunki yhden ikäryhmän kokemana

18 Jantunen, Eila 2008:

Osalliseksi tuleminen – masentuneiden vertaistukea jäsentävä substantiivinen teoria

19 Rautasalo, Eija 2008:

Hoitotyön ammattilaisten näkemyksiä ikääntyvien ihmisten seksuaalisuudesta

20 Korhonen, Saira 2008:

Ohjaus siinä sivussa - työelämässä toimivien ohjaajien kokemuksia sosionomi (AMK) –opiskelijoiden harjoittelun ohjauksesta

21 Mikkola Tuula 2009:

Sinusta kiinni – Tutkimus puolisohoivan arjen toimijuuksista

22 Launonen Pekka 2009:

Kasvu kirkon työntekijäksi

23 Valtonen Minna 2009:

Kertomuksia kirkon työntekijäksi kasvamisesta

24 Rättyä Lea 2010:

Diakoniatyöntekijöiden kuvauksia työstään ja siinä jaksamisestaan

25 Gothóni Raili ja Jantunen Eila 2010:

Käsitteitä ja käsityksiä diakoniatyöstä ja diakonisesta työstä